

OCHRANA *Prírody* SLOVENSKA

MAGAZÍN ŠTÁTNEJ OCHRANY PRÍRODY

4/2002

CENA: 25,- Sk

*Redakcia časopisu
praje svojim čitateľom
pokojné a radostné
prežitie Vianoc
a do nového roku
dobré zdravie, šťastie
a spokojnosť.*

PF 2003

O B S A H :

Slovenský štát z pohľadu ochrany prírody (1939–1945)	2
Vákuové pasce bublinatiek	4
Prečo museli uhynúť?	6
Rybie spoločenstvá Varínky	7
Monitoring tatranských kamzíkov v roku 2002	8
Systém chovných a rehabilitačných staníc – pomoc handicapovaným živočíchom	9
O mokradiach a ľudoch alebo kultúrne dedičstvo mokradí	10
5 rokov od vyhlásenia najvýchodnejšieho parku na Slovensku – NP Poloniny	12
Škola ochrany prírody je opäť tu	14
Nezabúdajme!	14
Čisté hory v Poľsku	15
Strom tisícročia?	15
Skauting a ochrana prírody alebo „skautskí rangeri v Slovenskom raji“	16
ÚSES – zelená chrbtica krajiny	18
Do vašej knižnice	19
Maďarsko – náš vzor	20
PAN Parky sa stali skutočnosťou	22
Karpatské krajiny rokujú o vzájomnej spolupráci	24
Niekoľko poznámok ku CITES	25
Neznásilňujeme prírodu, ale jej pomáhame (Reakcia na článok Neznásilňujeme prírodu)	26
Fándlyho jablň	28
Fotosúťaž	28
Anketa	28

1. str. obálky: TANAP – Zima v Javorovej doline

Foto: Ing. Juraj Bobula

2. str. obálky: Zimná nálada

Foto: Tomáš Koudela

Magazín o ochrane prírody na Slovensku
a v zahraničí
Vydáva Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky

Šéfredaktor:

Ing. Juraj Bobula
tel./fax: 052/446 71 95

Redakčná rada:

Ing. Dušan Bevilaqua
Ing. Július Burkovský
Ing. Janka Cziráková
RNDr. Ľuboš Čillag
Bc. Daniel Dítě
RNDr. Ema Gojdičová
Mgr. Milan Janák
RNDr. Ján Kadlečík
RNDr. Viliam Klescht
Ing. Róbert Trnka

Adresa redakcie:

Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky,
Lazovná 10, 974 01 Banská Bystrica
tel./fax: 048/415 50 27
tel.: 048/415 42 69
e-mail: magazin_sop@sopsr.sk

Tlač, design a tlačové podklady:

Stredoslovenské vydavateľstvo PLUS, a. s.,
Partizánska cesta 76,
974 01 Banská Bystrica

Objednávky prijíma:

Obchodné stredisko PrNS, a. s.,

Rozširuje:

PrNS, a. s., (časopis rozširovaný formou
predaja na poštách)

Objednávky na predplatné prijíma:

PrNS, a. s., každá pošta a doručovateľ
(časopis rozširovaný formou
predplatného IP, FP)

Objednávky do zahraničia vybavuje:

PrNS, a. s., Vývoz tlače,
Záhradnícka 151, 820 05 Bratislava
Cena jedného výtlačku 25 Sk,
ročné predplatné 100 Sk.

Reg. MK SR č. 1653/97,
ISSN 1335-7921

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Prevzatie textových a grafických
materiálov z časopisu je dovolené len
so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní
autorských práv.

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

SLOVENSKÝ ŠTÁT Z POHLĎADU
OCHRANY PRÍRODY (1939–1945)

< Ján Martin Novacký (1899–1956)

Obdobie Slovenského štátu je právne zvláštnym obdobím aj z hľadiska ochrany prírody. Zvláštnym preto, lebo rozbitím I. Československej republiky nastáva právne vákuum aj v ochrane prírody. Vyhlásenie Slovenského štátu v roku 1939 zastavilo celý rozbehnutý legislatívny proces, ktorý bežal v ochrane prírody v rámci Prvej Československej republiky. Na jeho pokračovanie vo víre vojnových udalostí nebol ani priestor, ani odborné štruktúry. Počas celého trvania Slovenského štátu nie je známy ani jeden prípad dokonania legislatívneho pokračovania a vyhlásenia nejakého chráneného územia. Dokonca neboli vytvorené žiadne organizačné štruktúry v ochrane prírody, ani v štátnej správe. Prirodzene, že to malo na svedomí obdobie II. svetovej vojny, ktorá sa časovo takmer kryje s obdobím Slovenského štátu, ale aj skutočnosť, že nový štátny útvar nebol legislatívne pripravený na životne dôležité potreby spoločnosti, o ochrane prírody nehovoriac. Jediné čo pretrvalo z predchádzajúcej republiky v tomto smere, boli okresní konzervátori pre prírodné pamiatky na dobrovoľnej báze, ktorí buď pokračovali vo svojej činnosti, alebo časom prestali pôsobiť. Napriek tomu z archívnych a knižničných fondov sa dozvedáme, že sporadicky v spoločnosti nejaká forma aktivity z ochrany prírody, najčastejšie v súvislosti s turistikou, obdivom k prírode, resp. iniciatívou vzdelaného jednotlivca sa prejavila.

Vzhľadom k uvedenému treba sa pokúsiť vykonať zhrnutie činnosti hoci nekoordinovanej, dobrovoľnej ochrany prírody aj v tomto relatívne veľmi krátkom období. Sporadické snahy a pokusy o deklarovanie ochrany prírody v rôznej podobe môžeme rozlíšiť v nasledovných rovinách:

- bola to už spomenutá iniciatíva bývalých okresných konzervátorov pre prírodné pamiatky, ktorí boli menovaní do funkcií ešte za I. ČSR a z ktorých tí zapálenejší pokračovali vo svojej práci aj počas Slovenského štátu,
- bola to osvietená vrstva rozhladených lesníkov, ktorí si uvedomovali nevyhnutnosť ochrany lesa a prírody,
- v menšej miere sa sporadicky ochranou prírody zaoberali aj niektoré vlastenecky ladení pedagógovia, najmä na gymnáziách, ktorí v tomto smere urobili kus dobrej práce pri výchove novej generácie,
- v menšej miere sa sporadicky ochranou prírody zaoberali aj niektoré vlastivedné múzeá, avšak nie oficiálne, len prostredníctvom niektorých ich pracovníkov.

Teda nebolo by správne, ak by sme obdobie Slovenského štátu považovali za úplnú

stagnáciu ochrany prírody, bolo to skôr obdobie kvasenia a rastu nových ľudí, hľadania stvárnenia predstáv a myšlienok i nazerania ako sa ochrana prírody má formovať, ako sa má začleniť do spoločnosti. Ani termín ochrana prírody sa ešte v tomto zmysle nepoužíval, pretože o ochrane prírody ako celku sa ešte neuvažovalo. Prvé chránené územia, ktoré existovali z čias prvej republiky, požívali okrem oficiálneho názvu prírodná rezervácia skôr používanú terminológiu ako ochrana prírodných pamiatok.

Ako som spomenul, štátna ochrana prírody so svojimi štátnymi, ale ani odbornými štruktúrami neexistovala, napriek tomu sme zaznamenali pomerne kuriózný prípad, keď sa ochranou prírody zaoberala aj vláda Slovenského štátu, dokonca jej predseda Vojtech Tuka. Paradoxne nešlo o vyhlásenie Tatranského národného parku, hoci ku koncu trvania Prvej Československej republiky boli už práce na tomto legislatívnom procese značne pokročilé, ale o už v tom čase dlhé roky riešenú problematiku navrhovanej **svätôjurskej rezervácie Šúr**. Ako je známe, práve za Slovenského štátu vyvrcholilo in-

tenzívne úsilie o odvodnenie tejto plošne veľkej lokality, ktorá ležala dlhé roky „bez úžitku“ a v nepriazni miestnych vlastníkov a obyvateľov Svätého Jura. Pripomeňme si preto stručne históriu tejto rezervácie, ktorej problematika kulminovala práve za Slovenského štátu.

Už Prešporský prírodovedecký spolok v roku 1858 sa snažil zabezpečiť ochranu pre túto mimoriadnu lokalitu. Šúr sa v tých časoch rozprestieral na oveľa väčšej ploche než dnes. Susedil tesne s vtedajšími svätôjurskými kúpeľmi. Mesto Svätý Jur však sústavne vykonávalo snahu o odvodnenie čoraz väčších plôch z tejto lokality, čo sa postupne aj realizovalo. Nositeľom a vykonávateľom myšlienky ochrany Šúru sa celkom prirodzene stala Univerzita Komenského, ktorá krátko po svojom vzniku, už v roku 1923 cestou vládneho komisára pre ochranu pamiatok v Bratislave podala na Ministerstvo školstva v Prahe prípis so žiadosťou o právnu ochranu tejto lokality. Vznikol však medzirezortný rozpor s Ministerstvom poľnohospodárstva (takže dnešné rozpory s týmto rezortom nie sú novinkou!), ktoré v roku 1933

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

schválilo vybudovanie hlavného odvodňovacieho kanála. K jeho realizácii prišlo až za Slovenského štátu v roku 1939. Pokrokové vedecké kruhy začali s masívnou kampaňou za zachovanie Šúrskej lokality proti článkom v „Slovákovi“ i v „Grenzbote“, ktoré sľubovali z odvodnenia hmotné zisky i prácu pre 400 slovenských robotníkov pri kopaní kanálu. Pritom podali protiprojekt, ktorý odvodnenie neriešil regulovaním so základným smerom do Čiernej vody, ale vybudovaním odvodného kanálu, ktorý by zachytával povrchové vody odvádzané potokmi cez blízke okolie Šúru do Čiernej vody. Tento spor napokon rozriešil sám **ministrský predseda Vojtech Tuka**, ktorý na podnet Ing. Karmazina, zástupcu nemeckých mešťanov Svätého Jura dal pokyn na odvodňovacie práce, ale tak, že z projektu odvodnenia bolo vynechaných cca 18 ha tzv. rezervácie dnešného jadra Šúrskeho lesa. Týmto činom sa chcel Tuka prezentovať zmyslom pre vedu a ochrannárske snaženie, ale súčasne propagoval aj prínos budúcich tisícov ton plánovanej pšenice. Napokon odvodňovací kanál kopalo nie 400 slovenských robotníkov, ale príslušníci koncentračného politického pracovného tábora. A z plánovaných tisícov ton pšeničných výnosov tiež nebolo nič, pretože hydrologické, biologické i mikroklimatické podmienky sa po odvodnení oblasti rapídne zhoršili. V roku 1945 po obnovení Československej republiky poučná genéza šúrskeho problému pokračovala so striedavými úspechmi i neúspechmi, cez vyhlásenie štátnej prírodnej rezervácie Svätôjurský Šúr (1954) až do dnešných dní. Ani dnes nie je problém tejto ťažko skúšanej rezervácie vyriešený, štátnej ochrane prírody nestačilo uplynulých 48 rokov na jej stabilizáciu. Je to taký široký okruh problémov, že je vhodný na samostatný príspevok, ktorý autor v súčasnosti pripravuje.

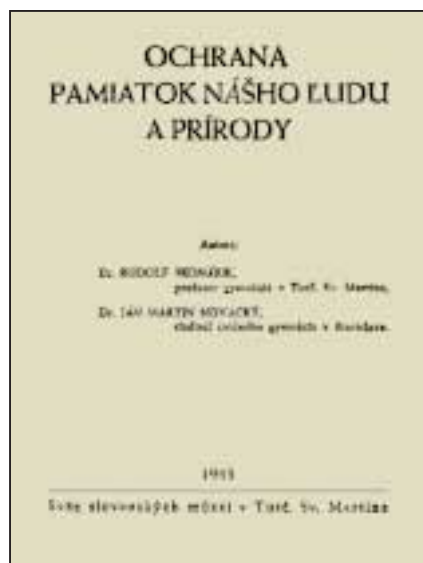
Aby tých kuriozít zo Slovenského štátu bolo viac treba spomenúť aj paradoxnú situáciu, že zatiaľ čo Slovenský štát nevyhlásil ani jedno chránené územie, Maďarsko, ktoré anektovalo južné Slovensko, za roky okupácie na ňom vyhlásilo na základe vyhlášky Ministerstva poľnohospodárstva v Budapešti na slovenskom území v roku 1941 hneď dve rezervácie a to **močiar Tajba v k. ú. Streda nad Bodrogom** (21,1 ha) a **lesný porast Árok-Gereblye v k. ú. Želiezovce** (4,4 ha), neskôr známy pod názvom Vozokanský luh. Druhýkrát boli obe rezervácie vyhlásené československou ochranou prírody v roku 1953 (Vozokanský luh) a v roku 1966 (Tajba). Nuž, aj taká je história ochrany prírody na Slovensku.

Treba spomenúť tiež individuálne snahy **vzdelaných lesníkov** o záchranu vybraných fytoocenóz, lesných typov, ktoré mohli takto uniknúť pred lesohospodárskymi zásahmi. Tieto snahy prirodzene akcelerovali na strednom Slovensku, pri banskoštiavnickej lesníckej škole i v oblastiach silných správ lesného hospodárstva (Banská Bystrica, Brezno, Čierny Balog, Oravský Podzámok, Liptovský Hrádok, Čierny Váh, Revúca, atď.), kde bolo najkvalitnejšie zastúpenie lesných odborníkov. Samozrejme, že v prvej línii týchto snažení boli legislatívne i odborné prípravy na uskutočnenie dlhodobej myšlienky prvého národného parku Slovenska vo Vysokých Tatrách, na čele ktorých stáli tiež lesníci. Rozbehnutý proces prípravy prvého národného parku v Česko-

slovensku (budúceho TANAPu) síce rozbitie republiky zastavilo, ale v rôznej podobe práce na miestnej, tatranskej, lesníckej úrovni pokračovali. Práve tomuto rozbehnutému procesu možno vďačiť za skutočnosť, že onedlho po skončení II. svetovej vojny a znovu konštituovaní Československej republiky prvý počín štátnej ochrany prírody spočíval vo vyhlásení Tatranského národného parku (1948/1949).

Nie na poslednom mieste treba vyzdvihnúť úsilie **slovenských pedagógov**, najmä na gymnáziách, z ktorých mnohí vykonávali funkcie okresných konzervátorov ochrany prírody a mali veľký vplyv nielen na vychovávanú mladú generáciu, ale aj na propagáciu ideí ochrany prírody vo verejnosti, čím zachránili na Slovensku veľa vzácnych prírodných lokalít.

V tomto období vyšla prvá slovenská učebnica ochrany prírody od **prof. Jána Volku-Starohorského** (1880–1977) pod názvom **Ochrana prírodných pamiatok**.

Brožúrka Ochrana pamiatok nášho ľudu a prírody

Vydalo ju Múzeum slovenského krasu v Liptovskom Svätom Mikuláši v roku 1941. Jej Predslov nám perom Starohorského veľa napovie o jej význame:

„*Bol som vyzvaný «Sväzom slovenských múzeí», aby som prednášal na muzeologickom kurze, konanom 8.–10. februára 1941 v Turčianskom Svätom Martine o «Ochrane prírodných pamiatok». V tomto obore, ako «konzervátor» mikulášskeho a ružomerského okresu, tiež i ako podpredseda «vedeckej komisie» Družstva Demänovských jaskýň mal som už značné skúsenosti a preto s radosťou som výzve vyhovel v tej nádeji, že konečne prišiel i na túto vznešenú ochrannársku myšlienku rad a bude sa môcť i v našom milom slovenskom slobodnom štáte uplatniť. Aby sme ale v započatej práci pokračovali, nebolo by rozumné a cieľu primerané na pol ceste zastať a preto táto prednáška vychádza tlačou, aby si borila cestu ku konečnému ideovému víťazstvu. Hlbokou vďakou som zaviazaný «Predstavenstvu» mesta Liptovského Svätého Mikuláša za poskytnutú podporu na tlač tejto bezžištnéj práce, podobne i Družstvu Demänovských jaskýň a ústrediu Klubu slovenských turistov a lyžiarov za vypožičané štočky. V Liptovskom Svätom Mikuláši na Mateja 1941. Autor.»*

V brožúrke sa pod názvami jednotlivých kapitol dočítame pozoruhodné veci. Jej štruktúra obsahuje tieto zaujímavé kapitoly:

- Význam ochrany prírody.
- Z dejín ochrany prírody.
- Vplyv modernej techniky na povrch zeme (!).
- Naše slovenské rezervácie.
- Ochrannárske vyučovacie pomôcky.
- Ochrana prírodných pamiatok v Amerike.

Ďalším profesorom gymnázia a vychovávateľom mládeže v duchu ochrany prírody bol **Ján Martin Novacký** (1899–1956). Bolo to len o dva roky neskôr, keď ten istý Zväz slovenských múzeí svoj tretí zjazd v roku 1943 tematicky zamerlal na „Prírodu a folk-lór“. K vypracovaniu a predneseniu prednášky o ochrane prírody požiadali Dr. Novackého, v tom čase riaditeľa gymnázia v Bratislave. Vo svojej prednáške okrem iného povedal: „*Človek je pre prírodu najnebezpečnejší činiteľ, lebo ničí, hubí systematicky, čo ostatné tvory nerobia*“. A ďalej: „*Chrániť treba živočíšstvo pred ničením a rastlinstvo pred vyklčovaním aspoň tak, že by medzi kultivovanými plochami ostali menšie-väčšie plochy úplne chránené, voľné ľudskou rukou nedotknuté, aby príroda žila aspoň na tých miestach svojim voľným, nerušeným životom*“. Zdôrazňuje, že „*ochrana prírody sa musí postaviť na podklad zákona*“. Navrhuje, aby sa založila Komisia na ochranu pamiatok prírody pri Ministerstve školstva a národnej osvety. Táto by mala zostaviť úplný inventár všetkých prírodných pamiatok na Slovensku, ktoré vyžadujú a zasluhujú ochranu. Určitú dobu svojho života vykonával funkciu okresného konzervátora pamiatok prírodných v okrese Prievidza. Pre **Slovenskú vlastivedu** (1943) vypracoval floristické a fytoogeografické pomery Slovenska. Ďalej publikoval „**Fytogeografický obraz Hornej Nitry**“ (1946). Spoločne s profesorom gymnázia v Turčianskom Svätom Martine Dr. Bednárnikom publikoval v roku 1943 brožúrku „**Ochrana pamiatok nášho ľudu a prírody**“, ktorú vydal Zväz slovenských múzeí v Turčianskom Svätom Martine.

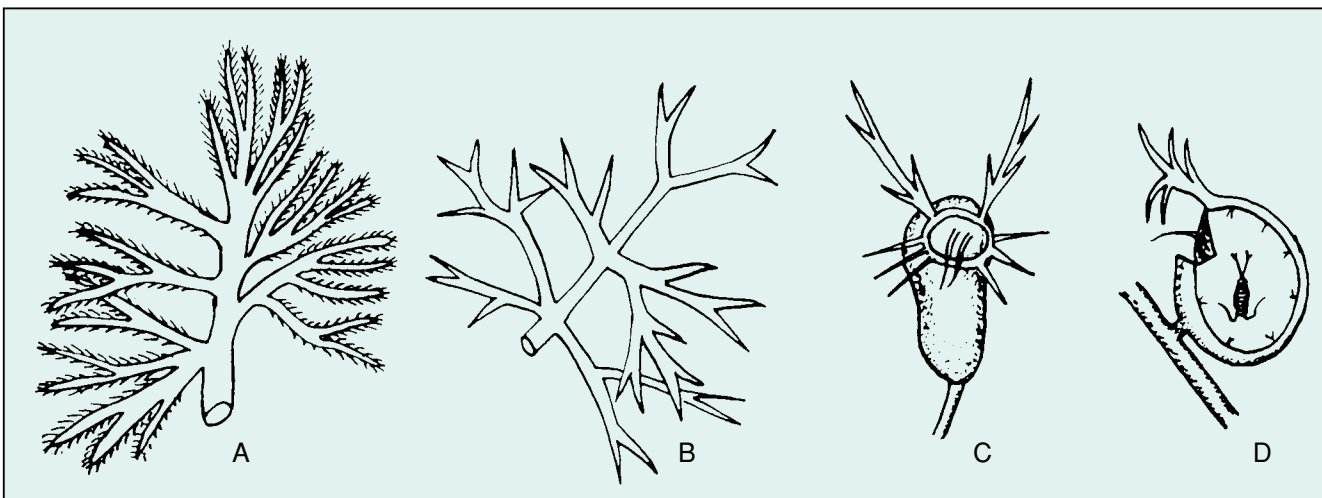
Spomenúť treba aj českého technika, riaditeľa elektrárne bratislavských chemických závodov v rokoch 1909–1952 **Klementa Ptačovského** (1886–1963), ktorý sa venoval botanike, ochrane prírody, turistike a popularizácii prírodných hodnôt okolia Bratislavy. Pozoruhodné sú jeho články týkajúce sa svätôjurskej rezervácie Šúr, najmä „Šúr u Svätého Juru“ (Krása nášeho Domova, 1928), „Reservace neb meliorace Šúru u Sv. Jura?“ (Věda přír., 1929) alebo „Halofytná flóra sv. jurského Šúru“ (Techn. Obzor slov., 1944). Botanik Karel Domin po ňom pomenoval jaseň zo Šúru – *Fraxinus ptačovskyi*.

Žiaľ, tým, že štátna správa Slovenského štátu nenadviazala na už vytvorené štruktúry z predchádzajúcej Československej republiky, ochrana prírody nemala šancu sa kodifikovať v štátnej správe, čím bola odkázaná do roviny dobrovoľných aktivít jednotlivcov. Sumárne môžeme teda konštatovať, že Slovenský štát znamenal pre ochranu prírody zabrzdenie rozbehnutého procesu rozvoja ochrany prírody na našom území na 6 rokov.

Ing. Viliam STOCKMANN, CSC.

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

Listy bublinatky obyčajnej (A) sú perovito zložené, so štetinkatými výčnelkami, u bublinatky menšej (B) sú opakovane vidlicovito delené, ich výčnelky sú holé. Pohľad spredu na mechúrik bublinatky s anténovými chlpmi (C) a priečny rez mechúrika s uloveným kôrovcom (D).

Vákuové pasce bublinatiek

Rôzne lovecké stratégie, ktoré vznikli počas miliónov rokov, zvykneme automaticky spájať so živočíšnou ríšou. Treba však upozorniť na to, že aj medzi rastlinami nájdeme úspešných lovcov, ktorí používajú rôznorodé, často priam fantastické lovecké postupy. Vždy však ide o pasívnych lovcov nastražujúcich na korisť rôzne dômyselné typy pascí. Mäsožravé rastliny na Zemi sa nevyvinuli len ako jedna vývojová línia. Dodnes žijúce druhy môžeme nájsť minimálne v 9-tich čeľadiach, z ktorých dve sú zastúpené aj v našej flóre. Oproti pomerne známym rosičkám z čeľade rosičkovité (*Droseraceae*) sú zástupcovia čeľade bublinatkovité (*Utriculariaceae* = *Lentibulariaceae*) širšej verejnosti takmer neznáme. Platí to osobitne pre rod bublinatka (*Utricularia*), ktorý používa na lov koristi unikátne vákuové pasce. Možno ich plným právom označiť za najdokonalejší či aspoň najrýchlejší lapací model spomedzi všetkých typov pascí vyvinutých rastlinami počas fylogény. To, že si ich takmer nikto nevšimne, aj keď ich má rovnú pod nosom, je spôsobené tým, že tieto pasce, vlastne pascičky, sú veľmi malé (od 0,5 do 2 mm). Preto aj medzi ich úlovky patria len drobnohľadné, neraz mikroskopické živočíchy. Treba totiž podozrieť, že na rozdiel od väčšiny ostatných mäsožravých rastlín, žijú bublinatky zväčša vo vode, a aj ich unikátne pasce fungujúce rýchlosťou uzávierky fotoaparátu lovia korisť len pod vodnou hladinou. Tieto dvojklíčnolistové rastliny sa do takej miery adaptovali na vodné prostredie a zmiešaný – mixotrofný spôsob výživy (asimilácia + mäsožravosť), že stratili aj pôvodné asimilačné orgány – listy. Zelené asimilačné orgány bublinatiek, ktoré zabezpečujú fotosyntézu, sú stonkového pôvodu (asimilačné prýty), zvyknú sa však označovať ako listy. Korene tieto voľne plávajúce vodné rastliny vôbec nevytvárajú. Hoci tvar a počet listových úkrojkov je druhovo špecifický, na to, aby sme mohli presne determinovať ten-ktorý druh, je potrebné podrobne preskúmať aj kvet bublinatky. Kvety u nás rastúcich bublinatiek majú žltú korunu, sú obojpohlavné, päťpočetné

Bublinatka obyčajná môže mať až 400 mechúrikov

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

a súmerné – koruna je dvojpyskovitá. Vyrastajú nad hladinou buď jednotlivo, v strapci alebo klase. Naše druhy kvitnú obvyčajne od júna do septembra, výnimočne až do októbra. Samotné rastliny môžu byť dlhé až 50 cm (výnimočne až 200 cm), pozornosti unikajú predovšetkým preto, že si ich ľudia mýlia so stolístkami (*Myriophyllum*). V období kvitnutia nás z tohoto omylu ľahko vyvedú ich drobné žlté kvety – u bublinatky obvyčajnej sú veľké 13–20 mm, u bublinatky nebadanej 12–18 mm a u bublinatky menšej len 6–8 mm. V prípade, keď bublinatky nekvitnú, by sme ich mali ľahko spoznať podľa ich lapacích zariadení – mechúrikov, ktoré sú veľké od 0,5 do 2 mm a na veľkých exepplároch (napr. u bublinatky obvyčajnej), ich môže byť až 400. Lapacie mechúriky (ascidiá) vznikli premenou nitkovitých výčnelkov listov. Sú priesvitné alebo zelené, vtedy keď sú prázdne, inak môžu byť hnedé, čierne i červenkasté, v závislosti od druhu koristi (drobný krustaceoplanktón, vírniky, komárie a paskomárie larvy). A ako tieto pasce fungujú? Každý mechúrik má na vnútornej strane špeciálne žliazky schopné absorbovať vodu, čím v pasci vzniká podtlak – vnútorné vákuum. Mechúrik je nepriedyšne uzavretý vstupným viečkom (záklompkou) otvárajúcim sa dovnútra. Na ňom i okolo vchodu vyrastajú citlivé

trichómy – chlípky, ktoré hrajú podstatnú úlohu pri spustení pasce. Ich veľkosť i tvar, podobne ako aj tvar celého lapacieho zariadenia, sú druhovo špecifické. Pasca pracujúca na princípe vývevy číha na drobné plávajúce živočíchy, ktorých je v mezotrofných až eutrofných vodách takmer vždy dostatok. Akonáhle koristiť zavadí o anténové chlípky, ktoré fungujú ako dráždivé receptory, za 1/160 sekundy sa viečko otvorí smerom dovnútra a podtlak v mechúriku vtiahne obeť do pasce. Počas 4/160 sekundy sa pasca opäť uzavrie. Potom nastane trávenie koristi a vstrebávanie živín, z ktorých získava bublinatka predovšetkým tie látky, ktoré nie je schopná vytvoriť fotosyntézou. Vo všeobecnosti si mäsožravé rastliny lovom koristi dopĺňajú ne-

Drobný žltý kvet bublinatky obvyčajnej

dostatok dusíkatých zlúčenín, pretože žijú na chudobných substrátoch (napr. rašeline). Mäsožravosť našich bublinatiek bude mať asi trochu iné príčiny, pretože ich nachádzame zväčša v dosť úživných vodách. Ich apetít je celkom veľký, obsah mechúrika dokážu stráviť do dvoch hodín. Potom pascu znovu nastrožia. Podobne, ako aj u mnohých ďalších vodných rastlín, bublinatky na zimu odumierajú a prežívajú len ich zimné pupene (turióny) veľké niekoľko mm. Na jar z nich vyrastú nové rastliny, ktoré sa množia predovšetkým vegetatívne. Pri šírení na väčšie vzdialenosti má však veľký význam aj pohlavné rozmnožovanie. Po odkvitnutí žltých kvetov sa v tobolkách alebo nažkách vyvinie veľké množstvo drobných semienok, ktoré sú najčastejšie rozširované vodou, ale niekedy ich prenesú aj vodné vtáky na perí.

Na záver si ešte pripomeňme, že u nás rastúce bublinatky patria k vzácnym a ohrozeným druhom rastlín, preto boli zaradené aj do „Červeného zoznamu rastlín a živočíchov Slovenska“. Dva druhy (*Utricularia bremii* a *U. intermedia*) u nás už vyhynuli, bublinatka menšia (*U. minor*) patrí medzi ohrozené druhy (EN), bublinatka obvyčajná (*U. vulgaris*) a bublinatka kyjovská (*U. kioviensis*) medzi zraniteľné druhy (VU) a o bublinatke nebadanej (*U. australis*) máme nedostatok údajov (DD). Myslím si, že by sme si mali tieto unikátne rastliny pri našich potulkách po prírode viac všimnúť, a keď ich objavíme, upozorníme na ich výskyt špecialistov alebo aspoň pracovníkov Štátnej ochrany prírody SR či najbližšieho prírodovedného múzea. Ich prítomnosť totiž obvyčajne indikuje, že ide o nenarušený biotop (nezáleží na tom, že je to odvodňovací kanál), aj keď vždy tomu tak nemusí byť. Napríklad bublinatka menšia zobrazená na obrázku rastie doslova na „smetisku“. S transferom bublinatiek na nové lokality zatiaľ nemáme skúsenosti, zrejme bude vhodné a užitočné uvažovať aj s takýmto umelým spôsobom rozširovania týchto ohrozených zástupcov našej flóry. Dúfajme, že pri ich dôkladnejšom monitoringu sa nám môže podariť objaviť aj niektorý zo spomenutých dvoch druhov, ktoré sme už zaradili do kategórie vyhynutých.

RNDr. Jozef MÁJSKY
Správa CHKO Biele Karpaty

Lapacie mechúriky bublinatky menšej vyniknú až pri viacnásobnom zväčšení

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Obr. č. 2

sme ich neidentifikovali. Po dvoch dňoch kŕmenia rybami sa farba výkalov zmenila na tmavosivú až čiernu. Samček bol v dobrej fyzickej kondícii, čulo sa pohyboval pri poznávaní nového prostredia a chodil za nami v tesnom závese. Cez deň sme krabicu dávali von na záhradu, na noc sme ju dávali dnu.

S druhým mláďatom boli spočiatku problémy v tom, že akýkoľvek pokus o nakŕmenie začal okamžitým útokom na ruku doprevádzaným výstražnými zvukmi. Museli sme to vzdať a počkali sme až do druhého dňa do obeda. Vydra už bola kludnejšia, jej výpady boli miernejšie a dokonca zožrala aj jednu ryбку. Po krátkej úvahe sme sa rozhodli, že k nej (pohlavie sme ešte nepoznali) dáme samčeka a uvidíme čo sa bude diať. Po vložení samčeka do krabice nastal okamžitý útok voči nemu, ale zároveň v tom istom okamihu samička (ako sme zistili neskôr) zistila, že ide o súrodenca a jej reakcia bola neočakávaná. Začali sa oňuchávať a svoju radosť z opätovného stretnutia vyjadrovali vzájomným objímaním prednými nohami a spokojným mrmlaním. Od tohoto okamihu nastal zlom v správaní samičky. Dala sa pohladiť, aj keď bola ešte stále v strehu a občas urobila menší výpad na výstrahu. Začala prijímať potravu a keď sme ich vyložili na trávnik, chodili stále tesne vedľa seba (obr. č. 2). Ak sme jedno mláďa dali do krabice skôr, ihneď reagovali na toto krátke odlúčenie vystrašeným pískaním.

PREČO MUSELI UHYNÚŤ?

Nestáva sa často, aby niekto mal, aj keď v krátkodobej starostlivosti mláďatá vydry riečnej (*Lutra lutra*) a mohol sledovať ich život. Ja som túto možnosť mal a preto som sa rozhodol aj napriek tomu, že vydry uhynuli uverejniť všetky zaznamenané poznatky, tak ako sa v skutočnosti udiali. Možno môj príspevok osloví aj odborníkov zaoberajúcich sa práve vydrou riečnou a budú naň aj reagovať. Nech už bude polemika na príspevok akákoľvek, myslím si, že v každom prípade bude prínosom, či už v konštatovaní, že v ich opatere sa nič nezanedbalo, alebo že sa zanedbalo to či ono a treba sa tomu v budúcnosti vyvarovať.

Šlahorov potok v k. ú. obce Svrčinovec v okrese Čadca patrí medzi ojedinelé a doposiaľ zachovalé biotopy chránených druhov živočíchov. Už dávnejšie tu boli zaznamenané pobytové znaky vydry riečnej. Aj keď poznám tento potok veľmi dobre, pretože meandruje asi 200 m od môjho rodinného domu, nikdy som nemal to šťastie čo i len zazrieť tohoto chráneného živočícha. Často som však nachádzal jej pobytové znaky (stopy v jemnom piesčitom sedimente pozdĺž toku, v snehu, trus na váčšich kameňoch) čo bolo dôkazom, že tu má svoj lovný revír. Podobne ani moji susedia živú vydru na tomto potoku nikdy nevideli, čo sa dá vysvetliť spôsobom jej života, pretože loví prevažne za súmraku a v noci.

Táto skutočnosť prestala byť pravdou 22. 8. 2002, kedy na štátnej ceste I. triedy Čadca – Český Tešín v blízkosti miestnej časti obce Svrčinovec nazývanej Zátka došlo k zrazeniu a usmrteniu vydry motorovým vozidlom. Podľa získaných údajov od jedného miestneho obyvateľa, ktorý ju z krajnice cesty odtiahol na lúku, išlo o dospelú samicu s váhou asi 7–8 kg, s dĺžkou tela asi 70 cm, s výraznými mliečnymi bradavkami, čo svedčí o tom, že musela mať mladé. Žiaľ, z nevedomosti tento nález neoznámil na príslušný orgán ochrany prírody ani na správu CHKO Kysuce. Existuje však o tomto jedincovi videozáznam. V čase tejto udalosti som bol na dovolenke, takže o tejto skutočnosti a tiež o neskoršom nález jedného mláďata vydry som sa dozvedel až po návrate z dovolenky 28. 8. 2002. Ešte v ten deň som zistil u koho sa nachádza a mláďa som im odobral. Po obhliadke som zistil, že je to samček a že je v celkom dobrej fyzickej kondícii aj napriek tomu, že bol nájdený 27. 8. 2002 (ako mi chlapci, ktorým som vydru odobral, tvrdili) teda až 5 dní po usmrtení jeho matky. Chlapci, ktorí ho našli, tvrdili, že vedľa, kde je nora a že videli ešte ďalšie tri mláďatá. Dohodli sme sa, že na druhý deň mi to miesto ukážu. Na druhý deň však nepišli. V piatok 30. 8. 2002 som informoval Ing. J. Korňana, riaditeľa S-CHKO Kysuce o celej udalosti. Následne na to

sme sa dohodli, že mláďa zostane u mňa v dočasnej opatere až do doby vybavenia dokladov potrebných na prevoz do záchrannej stanice v Pavlove v ČR.

Ešte v ten istý deň popoludní som sa rozhodol prehladať za pomoci môjho syna, vnuka a ešte ďalších troch chlapcov Šlahorov potok od miesta udaného nálezu samčeka v smere proti prúdu toku. Prehľadávali sme dôkladne oba brehy a najmä meandre s naplaveninami konárov a úlomkov dreva. Po prejení asi 600 m toku sme sa dostali na úroveň miesta, kde došlo, k usmrteniu samice. O chvíľu sme začuli v jednom z meandrov pískanie podobné ako vydával samček, ktorého sme mali doma. Pozorne sme začali toto miesto sledovať a po chvíli sme zazreli mláďa vydry ako vchádza tesne nad hladinou vody do naplavenín konárov a dreva. Po odstránení časti konárov som ho zazrel schúlený medzi konármi. Okamžite som ho chytil a vytiahol von. Bol som však veľmi prekvapený tým, ako sa bránilo. Nielen že hrýzo svojimi ostrými zubami, takže som ho musel uchopiť za šiju, ale aj bez prestávky vrešťalo, až kým sme ho nepriniesli domov. Aj napriek tomu, že bolo nájdené a chytené 8 dní po usmrtení matky, bolo vidieť z jeho obrannej reakcie, že je životaschopné. Doma sme ho vložili do kartónovej krabice so slamou. Ihneď sa upokojilo a začalo si robiť v slame skrýšu. My sme sa vrátili ešte raz na miesto nálezu tohoto mláďata, ale ďalšie sme už nenašli. V sobotu 31. 8. 2002 sa tam môj syn opäť vrátil. Asi 8 m od miesta, kde som mláďa chytil našiel otvor 0,6 m nad hladinou s kĺžakou, (obr. č. 1) ktorý bol dobre maskovaný. Bol to pravdepodobne vetrací otvor, ktorým mláďatá vyliezli von z brloha.

Hľadali sme ešte aj v nedeľu 1. 9. 2002, ale márne. Je tu otázka, koľko bolo v skutočnosti mláďat? Boli 2 alebo 4? V každom prípade boli nájdené iba dve. Hovorili chlapci pravdu aj o mieste nálezu prvého mláďata (samčeka) asi 600 m po prúde od pravdepodobného brlohu? To sa už nedozvieme.

Keď som priniesol domov prvé mláďa, uložili sme ho do kartónovej krabice so slamou. Novým podmienkam sa veľmi rýchlo prispôbilo. Prvé dva dni sme samčeka kŕmili rozmrazenými rybami (pstruh). Našťastie potravu prijímal samostatne, ale museli sme mu ju dať tesne pred papuľku, aby ju zaregistroval. Bolo zrejme, že potravu dobre nevidí, ale ju vníma čuchom. Po každom nakŕmení sa samostatne napil trocha vody z plytkej keramickej misky a potom sme ho nechali na chvíľu poprechádzať po trávniku. Našiel si jedno miesto, kde sa chodil vždy vyprázdňovať. Prvé dva dni mal výkaly polotuhej konzistencie, žltej farby s drobnými zrnčkami (semienka alebo jadierka). Blížšie

V nedeľu 1. 9. 2002 sme obe mláďatá zmerali a zväzili:

Samček: váha – 1050 g
dĺžka tela – 340 mm
dĺžka chvosta – 160 mm

Samička: váha – 1000 g
dĺžka tela – 340 mm
dĺžka chvosta – 160 mm

V pondelok 2. 9. 2002 sme vydrám na záhrade zhotovili z drevených rámkov rozmerov 1,2 x 1,2 x 0,8 m (obr. č. 3) potiahnutých drôteným pletivom voľný výbeh, do ktorého sme vložili jednu z krabíc so slamou. Z jednej strany krabice bol otvor pre vchádzanie a vychádzanie. Celý výbeh bol z vrchu zakrytý proti nepriazni počasia a prípadnému vniknutiu mačky. Na noc sme ich dávali dnu kvôli bezpečnosti a teplu. Každý deň sme ich krátko vykúpali vo vani, po kúpeli vysušili a uložili do krabice vo výbehu. Kŕmili sme ich 4 až 5 krát denne živými rybami. Každá z nich skonzovala na jedno kŕmenie 5 až 7 rybiček, potom sa napili vody. Celý týždeň ubehol bez akýchkoľvek problémov až do piatka 6. 9. 2002, kedy som ich spolu s Ing. Korňanom odviezol do veterinárnej ambulancie v Čadci, kde im boli implantované mikročipy, pretože už v pondelok 9. 9. 2002 mali byť prevezené do spomenutej záchrannej stanice v Pavlove. Po návrate domov asi o 16.20 som ich vyložil z prepravnej debničky do krabice vo výbehu. Nespozoroval som v ich správaní nič neobvyklé. O 16.30 bolo dohodnuté stretnutie s redaktorkou televízie JOJ, ktorá chcela o týchto vydrách mláďatách natočiť televízny šot. Keď som vydry vybral z krabice, všimol som si, že samička sa správa akosi čudne, pretože zostala ležať, padala jej hlava a nemohla sa postaviť na nohy. Bola akoby ochrnutá. Nevedel som, čo sa stalo, pretože ešte

Obr. č. 1

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Obr. č. 3

pred pár minútami bola v poriadku. Uvažoval som aj o tom či jej pri čípaní nebol poškodený niektorý nerv alebo chrbtica. Samček však bol v poriadku. Po odchode pracovníkov televízie som ihneď telefonicky informoval Ing. Korňana, čo sa stalo. Vydry sme preniesli dnu. Pripravil som im dávku zo sušeného mlieka, ktoré sme zakúpili v stredu 4. 9. 2002 u veterinára. Na veľké prekvapenie obe vydry vypili spolu 10 ml, čo som považoval za veľký pokrok, pretože predtým toto mlieko odmietali. Možno to bolo tým, že sme našli spôsob ako im ho podať. Zistili sme, že pijú iba keď ležia na boku alebo až na chrbáte, pričom sa prednými nohami zapierali do fľaše s cumlíkom. Po príchode Ing. Korňana sme za nejakú chvíľu začali s večerným kŕmením. Na prekvapenie samička sa pohybovala normálne a nejavila žiadne príznaky straty motoriky. Každá z vydry skonzumovala po 6 živých rybiek a napili sa vody. Obe vydry sa pri kŕmení správali ako inokedy a dokonca sa o potravu poháňali. Boli sme radi, že je opäť všetko v poriadku a povedali sme si, že to bola pravdepodobne iba reakcia na náhlu zmenu prostredia alebo šok z čípania.

Aké však bolo moje prekvapenie v sobotu ráno 7. 9. 2002, keď mi môj syn oznámil, že samička uhynula. Musela uhynúť nadránom, pretože ešte nebola celkom stuhnutá. Možno to bolo aj tým, že ju svojím telom zohrieval samček. Keď sme samičku vybrali z krabice, že ho nakŕmime, zistil som, že sa nemôže postaviť na nohy podobne ako predošlý deň samička. Pri pokuse postaviť sa na nohy padal na jeden alebo druhý bok, mal pomalé reakcie. Hneď som o celej udalosti telefonicky informoval Ing. Korňana. Keď k nám prišiel, samček ešte žil, ale bolo vidieť, že je len otázkou času, kedy aj on uhynie. Ing. Korňan telefonicky dohodol s veterinárom MVDr. Chochuľom, že samičku privezieme do ambulancie na vyšetrenie. Medzitým odviezol uhynutú samičku na Správu CHKO Kysuce do mrazničky. Po jeho odchode asi za 15 minút uhynul aj samček. V ambulancii bola vyhotovená röntgenová snímka, aby sme sa presvedčili, či bol mikročip aplikovaný správne. Snímka ukázala, že čip je na správnom mieste.

Čo bolo teda príčinou ich úhynu? Výsledky pitvy oboch uhynutých mláďat jednoznačne neurčili príčinu úhynu. V jednom z pitevných protokolov sa uvádza, že uhynul nastal najpravdepodobnejšie v dôsledku pôsobenia endotoxínov (angiotoxínov) produkovaných patologickými kmeňmi baktérii *B. coli* na kapilárne riečisko, najmä v pľúcach a tráviacom trakte. Tento výsledok som konzultoval s viacerými veterinárnymi lekármi. Všetci však tvrdili, že najpravdepodobnejšou príčinou ich náhleho úhynu bol šok zo zmeny prostredia (prevoz do veterinárnej ambulancie a zo samostatného čípania, ktorý spustil zrútenie imunitného systému oboch mláďat – prejav ochrnutia). Tiež sa vyjadrili, že takéto mladé jedince nemali byť čípané.

RNDr. František BELEŠ
S-CHKO Kysuce
Foto: Peter Beleš

Stanovisko gestorskej skupiny pre ochranu vydry riečnej k článku RNDr. Beleša

RNDr. Beleš vo svojom článku podrobne opisuje okolnosti nálezu mláďat vydry a aj celkovú starostlivosť o obidve mláďatá. K uvedeným údajom si považujeme uviesť nasledovné:

Ihneď po oznámení nálezu vydry som Ing. Ján Korňana inštruoval o tom, aká potrava má byť podávaná mláďatám (sušené mačacie mlieko Whiskas) doporučil som ju podávať s cumlíkom, pretože mláďatá v tomto veku neprijímajú ryby ani inú tuhú potravu.

Výsledky pitvy oboch uhynutých mláďat jednoznačne určili príčinu úhynu, ktorá bola konzultovaná aj s RNDr. Alešom Tomanom, dlhoročným chovateľom mladých vydry záchrannej stanici ochrany prírody v Pavlove, Česká republika. Tráviaci trakt obidvoch zvierat bol patologicky napadnutý baktériami, ktorými sa zvieratá infikovali podávaním kravského mlieka alebo tuhú potravou (rybami).

Polemika o tom, že príčinou smrti je šok z vykonaného čípania nie je na mieste, pretože v Českej republike mláďatá v tomto veku bežne čipujú a aj vydra, ktorá bola v opatre na Slovensku v roku 2001 bola čípaná veterinárom a k zrúteniu imunitného systému nedošlo. Myslíme si, že dve nezávisle vykonané pitvy so zhodnými závermi o kontaminácii tráviaceho traktu baktériami sú nespochybniteľné.

Aby sme predišli zbytočným úmrtiam, v budúcnosti doporučujeme okamžité nájdené zvieratá previesť na pracovisko, kde už s odchovom majú skúsenosti. Gestorská skupina v roku 2003 pripraví stručný metodický pokyn ako postupovať pri náleze zvlášť citlivých mláďat vydry riečnej.

Ing. Pavol MAJKO, gestor pre ochranu vydry riečnej

RYBIE SPOLOČENSTVÁ VARÍNKY

Varínka s charakterom podhorskej riečky je najdlhším vodným tokom, ktorý je súčasťou územia Národného parku Malá Fatra a jeho ochranného pásma. Spolu s Váhom, Oravou, Záhrivkou, Bielym a Petrovským potokom obkolesuje pohorie Krivánskej časti pohoria Malej Fatry. Okrem toho, že vytvára vodný recipient (odtok vody) z celej východnej časti Žilinskej kotliny, zohráva riečka Varínka významnú úlohu aj pri osídľovaní tohoto územia v minulosti.

V súčasnosti preteká cez štyri obce, Terchová, Belá, Stráža, Varín a tesne mlieha obec Krasňany. Napriek početným reguláciám koryta a brehov, hlavne v obci Terchová, na Nižných Kamencoch, na Starom Dvore vo Vrátnej a vo Varíne, si zachovala na veľkej časti toku prirodzený vývoj riečiska i pobrežných ekosystémov podhorských lužných lesov s vysokou geoeologickou hodnotou, za čo vďačí aj zvýšenému stupňu ochrany v zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny (vo vymedzenom priestore ochranného pásma Národného parku Malá Fatra).

Z dôvodu významnosti Varínky ako regionálneho biokoridora a súčasti biocentra Krivánskej Malej Fatry sa tu v roku 2001 uskutočnil podrobný prieskum rybích spoločenstiev. Na celom toku bolo v pravidelných intervaloch vytipovaných sedem lokalít, na ktorých boli vylovené ryby v úseku priemerne 90 m dĺžky toku. Počas dvoch dní, v ktorých sa prieskum konal, bolo vylovených osem druhov rýb, pstruh potočný, pstruh dúhový, hlaváč pásoplutvý, lípeň tymiánový, jalec hlavatý, belička európska, čerebľa pestrá a slíž severný.

Touto cestou Správa Národného parku Malá Fatra ďakuje pracovníkom Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre, Doc. Ing. Ivanovi Stráňaiovi, CSc., Ing. Jaroslavovi Andrejimu, študentom a Ing. Pavlovi Krkoškovi, ktorí výlovy na Varínke prakticky realizovali a spracovali výsledky.

Ing. Pavol TOMAN
Správa NP Malá Fatra
Foto: autor

Percentuálny podiel druhu na celkovom počte vylovených rýb	
Hlaváč pásoplutvý	76,25
Čerebľa pestrá	7,88
Pstruh potočný	7,09
Jalec hlavatý	2,59
Lípeň tymiánový	2,59
Slíž severný	1,90
Belička európska	1,50
Pstruh dúhový	0,20

Percentuálny podiel druhu na celkovej hmotnosti vylovených rýb	
Hlaváč pásoplutvý	33,56
Pstruh potočný	28,82
Lípeň tymiánový	27,27
Jalec hlavatý	4,60
Čerebľa pestrá	2,49
Pstruh dúhový	1,78
Belička európska	1,10
Slíž severný	0,38

Riečka Varínka

MONITORING TATRANSKÝCH KAMZÍKOV V ROKU 2002

V rámci Programu záchrany tatranského kamzíka aj v tomto roku prebiehal monitoring a strázenie tatranskej populácie kamzíkov. Pomerne neskoro, až v júni, bolo do projektu zapojených takmer osemdesiat sezónnych strážcov – účastníkov projektu, ktorí pôsobili na celom území TANAP-u až do novembra.

Takmer 80 strážcov v projekte nabáda k zamysleniu, či tento počet nie je nadsadený. Na vysvetlenie treba uviesť, že nie všetci účastníci vykonávali monitoring a strázenie nepretržite a počas celej sezóny. Viacerí túto činnosť vykonávali iba popri zamestnaní a študenti iba počas prázdnin. Dôležité je, koľko bolo odsľúžených služieb (dní aj nocí) a do akej miery bol biotop kamzíkov dvojicami strážcov časovo a priestorovo obsadený. V čase písania tohto príspevku projekt, t. j. strázenie a monitoring, ešte prebiehal a tak vyhodnocovať tieto údaje nemalo význam. Konštatovať však možno, že i napriek počtu strážcov a snahe o maximálnu koordináciu nebolo územie vždy a všade strážcami pokryté. Domnievam sa, že ani v budúcnosti nebude možné rátať so stopercentnou časovo priestorovou prítomnosťou strážcov na celom území TANAP-u. Podobne ako v minulom roku aj teraz vyjadrujú účastníci projektu potrebu profesionalizácie strážnej služby a to i menším počtom strážcov avšak celoročne a s patričným vybavením.

Kritikom Programu záchrany kamzíka a hlavne objemu na to vynaložených prostriedkov chcem iba pripomenúť nasledovné skutočnosti. Hoci je časť prostriedkov v programe určená výlučne tatranským kamzíkom, značná časť je vyčlenená na ich monitoring a strázenie, ktoré je vykonávané pochopiteľne v ich biotope, to znamená v subalpínskom, alpínskom až subniválnom stupni, kde sa nachádzajú biotopy mnohých ďalších vzácných a ohrozených živočíšnych a rastlinných druhov ako aj častí neživej prírody. Prítomnosť a dozor strážcov v tomto prostredí celkom iste pomáha nielen kamzíkom, ale aj ostatnej prírode. Toto prostredie je väčšinou súčasťou národných prírodných rezervácií, teda chránených najvyšším, piatym stupňom ochrany. Tu, vo vysokohorskom prostredí je zároveň sieť takmer 300 km turistických značkových chodníkov, 10 vysokohorských chát, 3 horské dopravné zariadenia a denná (!) návštevnosť v letnej turistickej sezóne viac ako 20 000 ľudí. O rozsahu porušovania Návštevného poriadku a tým poškodzovaniu prírody potom ani netreba hovoriť. O potrebe ochrany a strázenia vari tiež nie. Pripomenúť azda treba, že pri súčasnom personálnom obsadení Správy TANAP-u sú účastníci Projektu na záchranu kamzíka – strážcovia spolu s dobrovoľnými strážcami, jedinou tzv. vonkajšou zložkou spolupracujúcou so Správou TANAP-u v strážnej a informačnej službe. Tento stav je však iba provizóriom, suplovanie niečoho čo by malo byť samozrejmosťou pre každý národný park, o TANAP-e (v ktorom to už v dávnej minulosti samozrejmosťou bolo) ani nehovoriac.

Výsledky monitoringu v roku 2002

V neskorej jeseni sa uskutočnili pracovné stretnutia strážcov – účastníkov projektu v troch monitorovacích oblastiach, na ktorých pod vedením koordinátorov bilancovali výsledky monitoringu v uplynulom období. Vzájomne si vymenili nové poznatky, skúsenosti a prezentovali bohatú dokumentáciu – fotografie, diapozitívy ako aj videozáznamy. Okrem rozšírenia si vedomostí o stave a ži-

Z celkového počtu (333 jedincov) sa na štátnej hranici s Poľskom (TPN), hlavne na hrebeni Západných Tatier zdržiava spolu 52 tzv. prechodných jedincov, z ktorých je 11 tohtoročných mláďat. K presnému rozdeleniu týchto jedincov medzi TANAP a TPN na základe konzultácie medzi pracovníkmi oboch organizácií doposiaľ nedošlo.

Rozdiel oproti predošlým výsledkom spočítania možno pripísať podrobnému a stálemu monitoringu. Nezanedbateľný je aj pomerne vysoký počet novo narodených mláďat. V slovenskej časti Tatier to bolo až 73 mláďat. K výsledkom podrobného monitoringu patria aj poznatky o priebehu rodenia mláďat vo vybranej číriede, kde z celkového počtu 8 kamzíčat sa až 4 narodili neskoro za normálnym obdobím rodenia. Dve v júli, jedno v auguste a posledné dokonca až v prvej dekáde septembra. K zaujímavým výsledkom tohtoročného monitoringu patrí sledovanie a osobitná evidencia jedincov, ktorých vďaka deformitám na rožkoch alebo ušniciach dokážeme pomerne spoľahlivo rozpoznať a tým získavame poznatky o ich priestorových aktivitách, veľkosti teritórií a migračných schopnostiach. Vo Vysokých a Bellianskych Tatrách evidujeme 16 takýchto jedincov, 5 kamzíkov a 11 kamzíč, u ktorých takto získavame poznatky o ich reprodukčných schopnostiach – počte odchovaných mláďat, sociálnych formáciach a pod. Niektoré poznatky v tejto oblasti sú veľmi zaujímavé a prekvapivé a potvrdzujú potrebu systematického sledovania pomocou telemetrie.

Vývoj populácie tatranských kamzíkov možno zhrnúť nasledovne. Ak z celkového počtu zistenom počas tohtoročnej sezóny (333 jedincov) odrátame časť prechodných jedincov a tohtoročné mláďatá, ukáže sa oproti výsledkom spočítania z jesene roku 2001 a z jari tohto roku iba mierny nárast. Počítať treba i so stratami, ktoré podľa našich odhadov môžu dosahovať okolo 10 % z celkového stavu. V uplynulej sezóne bolo zistených 6 prípadov úhynu, avšak iba v jednom prípade šlo o evidentný úhyn tohtoročného mláďaťa. V ostatných prípadoch išlo o nálezy kostí, alebo kúska kože so srstou v lavíne. Potešiteľné sú zistenia, že zimné obdobie 2001–2002 prežilo veľa minuloročných mláďat a straty v tejto vekovej kategórii boli iba minimálne. Na záver možno konštatovať, že výsledky monitoringu z ostatných dvoch rokov svedčia o stabilizovanom stave, pričom predpokladat možno iba mierny nárast. Značný počet tohtoročných mláďat je nádejou, avšak je pred nimi zima – kritické obdobie na ich prežitie. Ostáva iba veriť, že sa im bude dariť podobne ako tým predošlým, že väčšina z nich sa dožije nasledujúcej jari a konštatovanie nárastu populácie tatranských kamzíkov bude realitou.

Juraj KSIAŽEK
S-TANAP-u
Foto: autor

Posledné tohtoročné kamzíčka s matkou narodené v I. dekáde septembra

vote kamzíkov, celkového súčasného stavu prírodného prostredia sa zaoberali aj problematikou výkonu stráže prírody.

Počas Projektu záchrany v roku 2002 bolo územie s výskytom kamzíkov rozdelené v zmysle Programu záchrany na presne vymedzené oblasti číried a tieto ďalej rozčlenené na sektory. Na to nadviazalo zavedenie nových terénnych lístkov a súčasne vypracovanie počítačového ukladania a vyhodnocovania dát. K tomu bol vypracovaný Manuál monitoringu určený strážcom, ktorého súčasťou sú mapy s vymedzením oblastí číried a sektorov. Aj o týchto skúsenostiach strážcovia diskutovali, pričom nový systém hodnotili pozitívne.

Hlavným výsledkom stretnutí v období pred ukončením projektu záchrany bolo vyhodnotenie súčasného stavu tatranskej populácie kamzíkov podľa pozorovaní získaných v uplynulej sezóne a aktualizovaná bola aj podrobná mapa troch typov biotopov.

Stav populácie kamzíkov na území TANAP-u k 30. 11. 2002

Oblasť	kamzík	kamzica	mláďa	háčikar	neident.	SPOLU
Západné Tatry	11	37	17	6	–	71
Vysoké Tatry	31	58	41	24	2	156
Belianske Tatry	17	36	28	20	5	106
SPOLU	59	131	86	50	7	333

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Rehabilitácia ako súčasť druhovej ochrany chránených a ohrozených druhov živočíchov sa javí čoraz viac dôležitejšia. Nielen z hľadiska záchrany handicapovaných jedincov, ale v poslednom období aj z hľadiska ekovýchovy.

Naša legislatíva, zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny a jeho vykonávacia vyhláška MŽP SR č. 93/1999 Z. z., rozlišujú dve kategórie záchranných zariadení, t. j. zariadení, ktoré môžu vykonávať rehabilitáciu. To v praxi znamená, že rehabilitáciu môžu vykonávať iba tie subjekty, ktoré majú súhlas z Okresného úradu na zriadenie a prevádzku chovnej resp. rehabilitačnej stanice. Prvým typom zariadenia je chovná stanica, ktorá slúži na umiestnenie jedinca počas nevyhnutnej doby potrebnej na ošetrovanie, ktorá nepresiahne tri mesiace a na zabezpečenie prvotného veterinárneho ošetrovania chorých, poranených alebo inak poškodených živočíchov, ktoré sú neschopné samostatného života v prírodnom prostredí. Po uvedenej dobe troch mesiacov je povinnosť premiestniť živočícha do rehabilitačnej stanice. Táto je určená na umiestnenie živočíchov, ktorých zdravotný stav alebo poškodenie si vyžaduje dlhodobejšiu rehabilitáciu a prípravu na návrat do prírodného prostredia. Podľa aktuálnych údajov je v súčasnosti na Slovensku 6 rehabilitačných staníc a 13 chovných staníc.

V prípade, že dôjde k nájdeniu handicapovaného jedinca, t. j. nesamostatné mláďa, chorý alebo poranený jedinec, ktorý je dočasne, alebo trvalo neschopný samostatného života vo voľnej prírode, je povinnosť odovzdať takéhoto živočícha na príslušný Okresný úrad alebo priamo do záchranného zariadenia.

Hlavnou úlohou týchto zariadení je teda starostlivosť o handicapované živočíchy. V prípade, že je možnosť ich vyliečenia, nastáva dôležitá a často najvďačnejšia úloha pracovníka zariadenia – vypustenie živočícha naspäť do voľnej prírody. Žiaľ, nie vždy však končí osud živočícha takto úspešne. Až 90 % všetkých prípadov, ktoré sa dostanú do záchranných zariadení, je spôsobených vplyvom človeka. A to buď priamo alebo nepriamo. K najčastejším typom zranenia patrí postrelenie, ilegálna držba, poranenie na stĺpoch 22 kV vedenia, zrážka s automobilmi. Veľké percento sú aj mláďatá, ktoré boli nájdené „opustené“. Často sa stáva, že človek, ktorý nájde opustené mláďa, si myslí, že je naozaj opustené. To však nie je pravda. Hlavné mláďatá sov sa túľajú po lese aj keď ešte nevedia lietať. Vedia však chodiť a vyliezť aj na strom. Počas ich potuliek ich rodičia stále sledujú, aj keď my ich nevidíme. Preto nie vždy je dobré a užitočné takéto mláďa zobrať z jeho prirodzeného prostredia. Najvhodnejším riešením je, ak ide o vtáky, zobrať ho a tam kde ste ho našli, ho vložiť na strom. Potom ho z dostatočnej diaľky sledovať, či ho rodičia prídu nakrmiť, alebo či s nimi komunikuje. Až v prípade, že sa dlhšiu dobu nič zaujímavé

SYSTEM CHOVNÝCH A REHABILITAČNÝCH STANÍC

Nové zachytňacie zariadenie pre živočíchy chránené zákonom NR SR č. 237/2002 Z. z. o obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín (CITES) v ZOO Bojnice

- POMOC HANDICAPOVANÝM ŽIVOČÍCHOM

neudeje, zoberte mláďa a zaneste do záchranného zariadenia. A nemusíte sa báť, že v prípade že mladého vtáka chyťte do rúk, rodičia ho už nebudú chcieť. Vtáky totiž nemajú vyvinutý čuch a preto im to vôbec neprekáža. U cicavcov je to však iné. Tých, pokiaľ nemusíte, radšej nechytajte.

Ďalším problémom, s ktorým sa stretávajú pracovníci chovných a rehabilitačných staníc je ten, že poranené živočíchy sa im do rúk dostávajú neskoro. Zranenia a zlomeniny je potrebné do niekoľkých dní od zranenia začať liečiť. Každým zbytočne odloženým dňom sa znižuje jeho šanca na úspešné vyliečenie a šanca prežiť. Vzhľadom na to, že väčšinou ide o zranené živočíchy, ktoré sú zaujímavé – hlavne dravce a sovy, je tendencia, že nálezca si ich ponechá aspoň niekoľko dní doma v snahe im pomôcť. Ešte vážnejšie sú prípady, keď si nálezca ponechá mláďa vypadnuté z hniezda. U takýchto dochádzka veľmi skoro ku naviazaniu kontaktu na človeka, a potom už mláďa nie je schopné navrátenia do prírody. Za akýchkoľvek podmienok je pracovník chovnej alebo rehabilitačnej stanice skúsenejší a fundovanejší pomocť živočíchovi k vyliečeniu. Preto prosíme, čím skôr pri nájdení odovzdajte živočíchy do rúk odborníkov – do chovných alebo rehabilitačných staníc. A ak nie kvôli tomu, že im chcete pomôcť, existuje ďalší dôvod.

V tomto roku nadobudol účinnosť zákon NR SR č. 237/2002 Z. z. o obchode s ohrozenými druhmi

voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín a jeho vykonávacia vyhláška – vyhláška MŽP SR č. 346/2002 Z. z. Tento zákon hovorí okrem iného aj o pokutách, ktoré môžu byť uložené, v prípade že máte v držbe chráneného živočícha, to znamená, že sa o nejakého staráte. Nie že by doteraz nebol zákon, ktorý by umožňoval udeľovanie pokút, ale tento zákon ich zdvihol do vyšších výšok. A ako sa hovorí, že „neznalosť zákona neospravedľňuje“, to platí aj v tomto prípade. Aj keď budete živočícha liečiť vlastnými silami s dobrým úmyslom jeho návratu do voľnej prírody, môže sa stať, že to nemusí skončiť dobre pre vás. Predsa existujú záchranné zariadenia pre handicapované živočíchy a preto je najlepším riešením aj pre Vás aj pre nájdeného živočícha jeho odovzdanie do rúk odborníkov čím skôr.

Kontakty na najbližšie záchranné zariadenie, kde môžete odovzdať nájdeného živočícha, nájdete aktualizované na adrese www.sopsr.sk, prípadne ak nemáte prístup na internet, môžete telefonicky kontaktovať Štátnu ochranu prírody SR, Banská Bystrica – 048/415 50 27, prípadne adamec@sopsr.sk.

V mene všetkých vyliečených živočíchov Vám ďakujeme za pomoc.

Mgr. Michal ADAMEC
ŠOPSR, COPK Banská Bystrica
foto: Róbert Trnka

Mladé bociany biele sú po 2 týždňovom pobyte v chovnej stanici schopné návratu do voľnej prírody

Mapa rozmiestnenia chovných a rehabilitačných staníc podľa územnej pôsobnosti organizačných útvarov Štátnej ochrany prírody SR Autor M. Adamec

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

O MOKRADIACH A ĽUĎOCH alebo

História mokradí a ľudí

Archeológovia by nám isto povedali, že tesné spojenie medzi ľuďmi a mokradami má dávnu históriu. Artefakty, ktoré našli v rozbahnenej pôde celého sveta, svedčia o rozsiahlom využívaní mokradí človekom a sú odrazom nesmierného bohatstva prírodných zdrojov mokradí, ktoré zabezpečovalo prežitie ľudstva po tisícročia. Aj dnes v každej krajine existujú komunity, ktoré si udržali tieto tesné vzťahy. Ich každodenné aktivity sú vytvárané rytmom vnútorných cyklov mokradí.

Spojenie mokradí a ľudí ďaleko presahuje hodnotu prírodných zdrojov a úžitkov mokradí. Zahŕňa bohaté kultúrne dedičstvo, ktoré sa vyvinulo v priebehu vekov, dedičstvo, ktoré si zasluhuje oveľa väčšiu pozornosť širokej komunity ľudí zapojených do ochrany a rozumného využívania mokradí.

Rozsah a diverzita tohto dedičstva by nemali zostať nedocenené. Súčasná analýza takmer polovice z 1229 ramsarských lokalít (lokalít zapísaných do Zoznamu mokradí medzinárodného významu Dohovoru o mokradiach majúciach medzinárodný význam predovšetkým ako biotopy vodného vtáctva – Ramsar, Irán, 1971) potvrdila existujúce enormné bohatstvo a rozmanitosť kultúrneho dedičstva zaznamenaného v týchto mokradiach. Toto dedičstvo má mnoho foriem, od človekom vytvorených štruktúr a artefaktov, paleontologických záznamov v sedimentoch a rašeline, miest osobitného náboženského významu až po tradičné spôsoby obhospodarovania zeme a vôd. Tieto hospodárske postupy zabezpečili prežitie ľudstva a zachovanie jedinečnej krajiny mokradí. Udržiavanie týchto úspešných postupov ochrany kultúrne dedičstvo mokradí ako aj mokrade samotné. Je kľúčovým nástrojom na zachovanie biologickej diverzity.

Ľudia žijúci v mestách už väčšinou stratili bezprostrednú spätosť s mokradami. Kultúrne dedičstvo mokradí je však stále spojením s minulosťou, ktorá priťahuje mestských ľudí k mokradovým územiám a inšpiruje mnohých umelcov.

Ničenie mokradí a strata tradičných techník obhospodarovania znamená nielen stratu hmatateľných funkcií mokradí ako napr. zmierňovanie účinkov povodní, dopĺňanie zásob podzemných vôd, kolobeh živín a pod., ale tiež stratu nášho kultúrneho dedičstva.

Mokrade ako počiatočný zdroj potravy a surovín

Od najstarších dôb ľudia využívali faunu a flóru mokradí ako zdroj svojho živobytia – potravy, palív, stavebných a odevných materiálov, šperkov a ďalších vecí osobnej potreby. Sloníe kosti nájdené v močiaroch Torralba v Španielsku a dlhé drevené oštepky zo Schoningenu v Nemecku pochádzajú až z obdobia ranného paleolitu.

Archeologické lokality v Japonsku poukazujú na zvýšené využívanie mokradových

zdrojov krátko po skončení poslednej doby ľadovej. Lokalita Awazu na jazere Biwa (ramsarská lokalita) je akýmsi prehistorickým smetiskom zo zvyškov rastlinných plodov, mäkkýšov, kaprov, sumcov, korytnačiek a kačíc. To naznačuje, že táto potrava pochádzajúca z mokradí tvorila dôležitú časť stravy ľudí.

Na severozápadnom pobreží Severnej Ameriky, na rieke Hoko boli počas nedávnych vykopávok nájdené 3000 rokov staré rybárske udice z ohýbaného dreva a kombinovaných materiálov. Pokusný rybolov, ktorý previedli archeológovia spolu so staršinami kmeňa Makah ukázali, že udice z ohýbaného dreva boli určené na lov pacifického tresky (*Gadus macrocephalus*), kým udice z kombinovaných materiálov na lov kambal. Vo Friesacku v Nemecku boli používané siete, zatiaľ čo kostry štúk s vrytými kostennými hrotmi nájdené v Estónsku naznačujú, že tieto ryby boli prebodnuté alebo harpunované.

Mokradové druhy vtákov boli lovené ako potrava už v dávnych dobách. Na reliéfoch z Esny z obdobia 5. egyptskej dynastie sú de-

tailne znázornené spôsoby lovu vodného vtáctva, vrátane použitia domestikovaných husí, ako návnad ako aj návnad vyrobených z ílu a peria za účelom prilákania migrujúcich vtákov k ukrytým poľovníkom. Popularita rekreačného poľovania v nedávnej dobe, osobitne v rozvojových krajinách, viedla k obavám a podnietila diskusie ohľadom udržateľnosti takéhoto využívania mokradí.

Mokrade boli využívané aj dávnymi farmármi, osobitne v tropických a subtropických oblastiach, hoci nie vždy udržateľne. Mayovia v Belize a Guatemale odvodňovali a zúrodňovali pôdy už pred 3000 rokmi. V Japonsku sa s poľnohospodárskym využívaním mokradí začalo pred 2500 rokmi, keď boli na mieste močiarov vybudované ryžové polia so sústavou jarkov a drevených haŕí.

V stredovekej Európe bolo mnoho mokradí čiastočne odvodnených s cieľom zlepšiť pasienky a umožniť produkciu sena, na slaných močiaroch bola možná pasva oviec bez rizika infekcie motolicou pečienkovou.

Aj ďalšie suroviny ako napr. íl a rašelina pochádzajú z mokradí. V Dolných Věstonicích (ČR) boli nájdené malé hlinené vypáľované figúrky zhotovené ľuďmi žijúcimi pred 25–30 tis. rokov. Rašelina bola v Európe ťažená, sušená a používaná ako palivo už pred cca 3000 rokmi. Vo východnom Anglicku sa vyrábala soľ spaľovaním rašeliny, trste alebo sitiny vyluhovanej v morskej vode. Viaceré druhy mokradových rastlín, predovšetkým trstí a sitín, predstavujú významné zdroje surovín a ich použitie má dlhú tradíciu (výroba člnov, plátí, obydlí atď.).

Na celom svete už od počiatkov ľudskej histórie sa ľudia obracali na mokrade s cieľom zabezpečiť svoje životy. Závislosť ľudí na mokradiach však pretrváva dodnes. Pre 1 milión ľudí sveta sú ryby primárnym zdrojom bielkovín a pre 3 miliardy ľudí predstavuje ryža – rastlina mokradí – základnú potravu.

Stará Nitra pri Lándore, miestna časť Komárna

KULTÚRNE DEDIČSTVO MOKRADÍ

Kultúrne dedičstvo mokradí – výzva k budúcej starostlivosti

Od prehistorických dôb sa stovky generácií ľudí usádzali v mokradiach a ich okolí, pretvárajúc ich často na kultúrnu krajinu, v ktorej sú jedinečne spojené prírodné a človekom vytvorené prvky. Takáto krajina je živým záznamom ľudskej práce a predstavuje neoceniteľné kultúrne a historické dedičstvo.

Príklady súžitia mokradí a ľudí navzájom sa ovplyvňujúcich v každodennom živote nemusíme hľadať iba za hranicami Slovenska. Obyvatelia dedinky Martovce na juhozápade Slovenska sa tradične živili rybolovom, pastvou dobytku a chovom hydiny. Okolité mokrade im boli útočiskom v časoch ohrozenia a poskytovali im suroviny na stavbu obydľí – il na výrobu nepálených tehál a trst na strechy obydľí. Niekoľko takýchto pôvodných stavieb sa v obci zachovalo do dnešných dní a je sprístupnených ako muzeálna expozícia. Je až neuveriteľné, že sa tu zachoval charakteristický ráz podunajskej krajiny, typický pre minulé storočia. Vďaka tomu sa v tomto území vyskytujú mnohé druhy rastlín a živočíchov, ktoré inde z dôvodu zintenzívnenia poľnohospodárstva neprežili.

Bohaté kultúrne dedičstvo mokradí by nemohlo byť vytvorené ani zachované bez ich rozumného obhospodarovania vykonávaného ľuďmi žijúcimi v týchto územiach alebo v ich blízkosti. Takéto metódy a praktiky sú súčasťami nášho kultúrneho dedičstva rovnako ako štruktúry a krajina, ktoré nimi boli vytvorené. Ony zaistili, že niektoré jedinečné mokrade sveta prežili až do dnešných dní. Význam tohto dedičstva je docenovaný tým viac, čím sa krajiny usilujú zachovať si trvalodržateľné využívanie mokradí napriek nárokom na ekonomický rast. Hoci existujú početné príklady manažmentových techník, ktoré zostali relatívne nemenné, mnoho tradičných spôsobov obhospodarovania je ohrozených. Aj u nás už len v málo ob-

lastiach existuje napr. kosenie trste alebo pestovanie hlavových vrb na palivové drevo.

Mnohé mokrade sú významnými archeologickými a paleontologickými lokalitami. Na území Slovenska boli dokumentované pozoruhodné nálezy keramiky, bronzových mečov, špirál a kostenných ostatkov z rašelinísk v okolí Spišskej Belej a Spišskej Teplice.

Mokrade a duchovný život

Voda je nevyhnutnou pre život. Preto už od najrannejších dôb boli obvyklé voda i mokrade považované ľuďmi za posvätné a to ako v krajinách chudobných na zrážky tak i v miestach s ich dostatkom. Hoci v súčasnosti v niektorých kultúrach už oslabený, posvätný vzťah ľudí a mokradí je stále zreteľný v mnohých častiach sveta.

Pre väčšinu Európanov je známy obrad hromadného kúpania hinduistov v posvätných vodách indických riek. Málokto si však spomenie na to, že rovnakým spôsobom prijímali novú vieru prví kresťania v Palestíne. Svätená voda je v kresťanskom svete stále dôležitou súčasťou viery.

Nielen krst, ale aj rôzne iné kresťanské obrady sú späté s mokradami. Región Camargue v delte rieky Rhône v južnom Francúzsku je slávny starobylým festivalom oslavujúcim kresťanskú Pannu Máriu, mokrade a more. Každé leto tu je jej obraz prenášaný naprieč delťou, aby bol napokon okúpaný v mori na oslavu ochrany vôd, krajiny a obyvateľov tohto regiónu. Mnohé podobné zvyklosti majú pôvod ešte v starých pohanských rituáloch a napriek neskoršiemu vplyvu kresťanskej viery sa zachovali ako súčasť ľudových zvykov. Z niektorých regiónov Slovenska je napríklad známe symbolické vynášanie morény na konci zimy.

Duchovné spojenie ľudí a mokradí má dlhú históriu a je stále veľmi významné v mnohých kultúrach, ich viere a tradíciách. Predstavuje význam-

nú črtu kultúrneho dedičstva mokradí a zároveň zabezpečuje zachovanie a rozumné využívanie mokradí.

Mokrade – inšpirácia umenia, hudby, literatúry a folklóru

Mokrade a voda oddávna podnecovali talent ľudí vytvárajúcich bohatstvo piesní, hudby, tančov, umenia, literatúry a zvykov. Počiatočná závislosť väčšiny ľudí na mokradových zdrojoch vytvorila bohatú ústnu tradíciu piesní, poviedok a tančov. Tie boli kolektívnym vyjadrením úcty a vážnosti mokradiam a často pomohli uchovať ich tradičný spôsob obhospodarovania. Aj v našom folklóre, najmä v ľudových piesňach, povestiach a rozprávkach sa spomínajú konkrétne rieky, potoky – Dunaj, Turiec a pod., ale aj močiare, pramene a iné druhy mokradí.

Počas stáročí mnoho kultúr prestalo pociťovať bytostnú spätosť s mokradami vo svojom každodennom živote. Napriek tomu mokrade zostávajú zdrojom inšpirácie mnohých umelcov. Iba málokto nepozná Hemingwayov román Starec a more alebo diela klasickej hudby – Vltava od B. Smetanu alebo Labutie jazero od P. I. Čajkovského. Obrovský vplyv, ktorý mali mokrade na literárne, výtvarné a muzické umenie nielen v klasickej západnej tradícii, ale tiež v národných a miestnych kultúrach všetkých častí sveta si vyžaduje oveľa viac štúdia za účelom jeho lepšieho pochopenia a docenenia.

Kultúrne dedičstvo mokradí a Ramsarská konvencia

Z predchádzajúcich riadkov je zrejmé, že od počiatkov civilizácie ľudia na celom svete žili v úzkom kontakte s mokradami a využívali ich prírodné zdroje mnohými spôsobmi. Tento blízky a pretrvávajúci vzťah vyústil vo vytvorenie silných kultúrnych väzieb a štruktúr, ktoré sú výsledkom sociálnej dynamiky storočí. V posledných rokoch Ramsarská konvencia uznala potrebu širšieho a celospoločenského zdieľaného chápania vzájomných vzťahov medzi prírodnými a kultúrnymi hodnotami mokradí. Stály výbor Ramsarskej konvencie určil tému „Mokrade: voda, život a kultúra“ za hlavnú tému 8. stretnutia Konferencie zmluvných strán v novembri 2002 v španielskej Valencii. Cieľom stretnutia je okrem iného schválenie rezolúcie a následných usmernení, ktoré pomôžu národným orgánom zodpovedným za manažment mokradí efektívne spolupracovať s kultúrnymi inštitúciami na zachovaní prírodných a kultúrnych hodnôt mokradí.

Milan JANÁK
Foto: autor

(článok bol spracovaný s použitím materiálu The cultural heritage of wetlands Ramsarskej konvencie a s príspevom Dr. M. Sojčka z Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied).

Kosenie vlhkých lúk spojené s neintenzívnou pastvou v jesennom období je predpokladom ich zachovania. Usadlosť Gamota, okres Komárno

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

Strážna činnosť správy NP Poloniny v Národnej prírodnej rezervácii Jarabá skala

Národný park Poloniny a živočíšstvo

Územie NP Poloniny sa zo zoogeografického hľadiska nachádza v palearktiskej oblasti, v zóne zmiešaných a listnatých lesov. Leží na rozhraní Západných a Východných Karpát, čo sa odráža aj na zastúpení živočíšnych druhov a ich spoločenstiev. Územie sa vyznačuje svojou rôznou a druhovo pestrú faunou. Celkovo sa tu zistilo vyše 5438 druhov bezstavovcov, z nich 504 pripadá na motýle a 572 na chrobáky. Ďalej bolo zistených 312 druhov stavovcov, z toho 1 druh mihule, 21 druhov rýb, 13 druhov obojživelníkov, 8 druhov plazov, 198 druhov vtákov a 55 druhov cicavcov. Mimoriadny vedecký a ochranársky význam má najmä 37 druhov karpatských endemitov, ktorých areál rozšírenia dosahuje západnú hranicu v NP Poloniny. Zo zistených 198 druhov vtákov 8 radíme ku kriticky ohrozeným druhom, 47 k ohrozeným, 13 k vzácnym, 24 k druhom vyžadujúcim ďalšiu pozornosť a 6 k migrujúcim ohrozeným druhom. Najohrozenejšou skupinou vtákov sú dravci.

Pomerne veľa chránených druhov je aj medzi cicavcami. Ide predovšetkým o netopiere. Na

5 ROKOV OD VYHLÁSENIA NAJVÝCHODNEJŠIEHO

Je to krásna, a tak málo poznaná krajina, celkom na konci, v kúte maličkého Slovenska, ukrytá pod rúskom tajomného závoja. Krajina prostých, jednoduchých ľudí, ale i veľkých osobností. Krajina úžasne bohatá na krásu, pestrosť, jedinečnosť, lásku i úprimnosť, ale i plná neistoty, problémov, ľudských nezhôd. Krajina učopená pod Beskydom.

Je to rozprávková a takmer neporušená krajina, tam kdesi v dialke, v tom najvýchodnejšom cípe Slovenska. Krajina mohutných bukov, prastarých dubov i stáročných jedlí, ktorá je domovom mnohých výnimočných živočíchov i rastlín. Krajina históriou opradená, našimi dedmi a pradedmi do daru nám odovzdaná.

Dnes je toto územie národným parkom. Naším najvýchodnejším. Vyhlásený bol nariadením vlády SR zo dňa 23. 9. 1997 s účinnosťou od 1. 10. 1997 na výmere 29 805 ha s ochranným pásmom 10 973 ha. Nachádza sa na poľsko-ukrajinskom pohraničí a zaberá orografický celok Bukovské vrchy v nadmorskej výške od 220 do 1 200 m n. m. Jeho najcennejšie časti sú chránené v maloplošných chránených územiach: 6 NPR, 13 PR a 1 PP.

Je situovaný do Prešovského kraja a jeho veľká časť sa rozprestiera v okrese Snina. Územie je národnostne zmiešané, žijú tu predovšetkým Rusíni – Ukrajinci. V súčasnosti sa na území NP Poloniny nachádza 10 obcí: Jalová, Príslop, Kolbasov, Ulič, Uličské Krivé, Ruský Potok, Zboj, Nová Sedlica, Topoľa, Runina. Spádovou obcou je stredisková obec Ulič s 1200 obyvateľmi. Radikálnym zásahom do sídelnej štruktúry a života miestneho obyvateľstva bola výstavba Vodárenskej nádrže Starina. Bola napustená v roku 1987. V dôsledku jej výstavby bolo vysťahovaných 7 obcí: Starina, Veľká Polana, Zvala, Ostružnica, Ruské, Dara,

Smolník. Územie NP Poloniny hraničí s územím Ukrajiny a Poľska. Jeho najvyšším vrchom je trojhraničný bod – vrch Kremenec (1210 m n. m.). Polohu NP Poloniny v slovensko-ukrajinsko-poľskom trojhraničí symbolizuje trojuholníkovitý tvar loga národného parku. Vyplňa ho silueta vlka a čemerice purpurovej ako najcharakteristickejších predstaviteľov fauny a flóry územia. Nad siluetou čemerice je znak MAB ako symbol programu Človek a biosféra, do ktorého je národný park zapojený. Jeho územie je bohaté nielen na prírodné, ale i kultúrne dedičstvo našich predkov. Najhodnotnejšími pamiatkami sú unikátne drevené kostolíky v obciach Ruský Potok, Topoľa, Uličské Krivé a Jalová.

Zaujímavá je história ochrany prírody v národnom parku. Prvý „chránený dubový lesík“, v ktorom bolo zakázané rúbať drevo, sa spomína v urbári obce Stakčín v roku 1660. V roku 1728 boli v urbári obce Zboj vyčlenené „chránené jedľové a bukové lesy“ pod Riabou skalou so zákazom rúbania dreva. Prvou prírodnou rezerváciou bola „Stužica – Jasan“ vyhlásená v roku 1908 na výmere 331,4 ha. V roku 1967–68 boli vykonané projekčné práce nad vyhlásením medzinárodného chráneného trojúzemia „Kremenec“. Chránená krajinná oblasť Východné Karpaty bola vyhlásená v roku 1977. V roku 1993 bolo územie východnej časti CHKO Východné Karpaty zaradené do siete biosférických rezervácií (MBR) pod spoločným názvom Východné Karpaty. 1. 10. 1997 bol vyhlásený NP Poloniny. Jeho územiu bol v roku 1999 udelený Diplom Rady Európy. MBR Východné Karpaty je jedinou trilaterálnou biosférickou rezerváciou na svete. Okrem NP Poloniny ju tvoria chránené územia Poľska (Bieščadský národný park, Cisniansko-Wetlinský park krajobrazový, Park krajobrazový Doliny Sanu) a Ukrajiny (Užanský národný park a Nadsjanský park krajobrazový). Celková výmera biosférickej rezervácie je 208 112 ha.

území NP sa doteraz zistilo 12 druhov netopierov. K vzácnym druhom hlodavcov patrí plch veľký (*Glis glis*). Iba nedávno bol z Bukovských vrchov doložený kriticky ohrozený relikt myšovka vrchovská (*Ścisista betulina*). Veľký ekologický význam pre lesné ekosystémy má výskyt veľkých mäsožravcov rýsa ostrovida (*Lynx lynx*), mačky divej (*Felis silvestris*), vlka obyčajného (*Canis lupus*) a medveda hnedého (*Ursus arctos*). Ochranu potrebuje aj jazvec obyčajný (*Meles meles*), pretože na celom území sa vyskytuje veľmi vzácnne. Vydra riečna (*Lutra lutra*) žije takmer vo všetkých povodiach väčších potokov. Aj napriek tomu ju zaradujeme medzi najohrozenejšie druhy cicavcov. Početné stavy sa odhadujú na 22 exemplárov. K ohrozeným druhom patrí tchor obyčajný. Je rozšírený hlavne v blízkosti ľudských obydľí. Ďalším ohrozeným druhom je mačka divá (*Felis silvestris*). Jej stavy sa v posledných rokoch značne znížili. Odhaduje sa početnosť 1 exemplár na 5,5 km (štvorcových). V posledných rokoch prechádza na naše územie z Poľska i jedna črieda zubra hôrneho (*Bison bonasus*). Na území NP sa pravidelne vyskytuje ohrozený druh los mokradový (*Alces alces*), ktorý sa v oblasti medzi Stakčínom a Jalovou natrvalo udomácnil.

Národný park Poloniny a rastlinstvo

NP Poloniny reprezentuje jediné územie na Slovensku, kde pôsobí fenomén Východných Karpát ako v živočíšstve, tak aj v kvetene. Je to územie, kde na zdanlivo jednotvárnom fliši pulzuje pestrý život vzácných a ohrozených druhov z ríše húb, nižších a vyšších rastlín. Zvláštnosťou územia je výskyt takmer 1200 druhov húb, z ktorých 17 je zaradených do Červenej knihy SR a tiež fakt, že jedna desatina týchto húb patrí medzi vzácné a ohrozené druhy. Aj výskyt 210 druhov doteraz poznaných lišajníkov, z ktorých 16 je zaradených do Červenej knihy a 48 druhov patrí k vzácnym a ohrozeným, hovorí o čistote ovzdušia a cel-

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

kove prírodného prostredia NP. Preto nie je zvláštnosťou vidieť kriticky ohrozený druh jamkatec pľúcny (*Lobaria pulmonaria*) vedľa turistického chodníka na hlavnom hrebeni Bukovských vrchov, ale i ďalšie druhy lišajníkov, ktoré v iných častiach Slovenska už vymizli. Čisté prostredie a zachovalé prírodné lesy Národných prírodných rezervácií Stužica, Riaba skala, Plaša, Rožok, Havešová a Stinská, ale i rašelinné a slatinné biotopy a iné spoločenstvá NP sú prostredím pre rozšírenie ďalšej skupiny nižších rastlín – machorastov. Z doposiaľ zistených 350 druhov je 5 zaradených do Červenej knihy a až 60 patrí k vzácnym a ohrozeným druhom. Azda najviac preskúmanou skupinou územia NP sú vyššie rastliny. Na tomto území bolo doposiaľ zistených vyše 1100 druhov rastlín, z nich je 26 druhov zaradených do Červenej knihy, 75 druhov medzi chránené a až 108 druhov medzi vzácnymi a ohrozenými. V území NP sa nachádza 20 východokarpatských endemitov a ďalších 10 druhov rastlín s východokarpatským šírením.

Už prítomnosť vyše 70 druhov stromov a krov na území NP hovorí o vysokej biodi-

Uličské Krivé – drevený kostolík sv. Michala archanjela z roku 1718

ŠI EHO PARKU NA SLOVENSKU – NP POLONINY

verzite dendroflóry, tiež o významnom rozšírení genofondu divo rastúcich ovocných stromov na lesnom, predovšetkým však na nelesnom pôdnom fonde. Jablň planá, hrúška obyčajná i čerešňa vtáčia boli a sú tunajším človekom prirodzene „chránené“, ved

o ich plody sa po stáročia delil s inými žijúcimi tvormi, čo bolo pre tento kraj samozrejmé. Najhodnotnejšie prírodné dedičstvo NP je sústredené v Národných prírodných rezerváciách Stužica, Riaba skala, Plaša, Rožok, Havešová a Stinská. Práve v týchto skvostoch prírody si človek uvedomí, aký je „malý“ v porovnaní s prírodným lesom riadeným prírodnými zákonmi a nie ním. Mohutné 300–400 ročné skoro 50 m vysoké jedle, 200–250 ročné buky v Rožku a Havešovej dosahujúce až 47 m výšky a hmoty vyše 20 kubíkov, všetky cenné listnáče vo svojej majestátnosti, to je prírodné dedičstvo NP Polonín.

Národný park Poloniny a jeho „poloniny“

Neopakovateľné sú horské lúky hlavného hrebeňa Bukovských vrchov, zvané poloniny. Tie tvoria charakteristickú dominantu krajiny Východných Karpát. Zvučné slovo ruskínsko-ukrajinského pôvodu „polonina“, ktoré dostal do svojho názvu jeden z najmladších NP na Slovensku, je medzinárodne prijatým zemepisným termínom pre trávne formácie nad hornou hranicou lesa v rozsiahlom horstve Východných Karpát.

Poloninské lúky sa rozprestierajú na širokých hrebeňoch poľských Bieščad a ukrajinských Karpát. Tie sú v skutočnosti len južnými okrajovými hrebeňmi Bieščad. Slovenské poloninské lúky presahujú vrstevnicu 1000 m n. m. a najvyššie siahajú do výšok okolo 1200 m n. m. Väčšina lúk vznikla pod vplyvom valašskej kolonizácie v období 14. až 16. storočia, kedy dochádzalo k osídľovaniu územia dnešného NP. K zaujímavým poznatkom v posledných rokoch dospeli vedci, ktorí potvrdili, že odlesňovanie pastiermi – valachmi v tejto oblasti prebiehalo predovšetkým na lokalitách s výskytom reliktného smreka, ktorý bol týmto vničený a následne v súčasnosti jeho stanovišťa znovu osídľuje jelša zelená. Rozvojom pastierstva vznikli rozsiahle poloninské lúky, ktoré historicky boli u nás prvýkrát v dokumentoch zaznamenané v roku 1728 pri obciach Zvala a Zboj.

Niekoľko naj... o NP Poloniny

- najvýchodnejší národný park na Slovensku,
- najmenej navštevovaný národný park na Slovensku,
- najväčší komplex pralesov na Slovensku,
- najväčšia nádrž na pitnú vodu na Slovensku – Vodárenská nádrž Starina,
- najmenej obývaný národný park na Slovensku (na 1 km² žije priemerne len 7 obyvateľov),
- najvyššie položený vojenský cintorín z 1. svetovej vojny na Slovensku na vrchu Predný Hodošík (825 m n. m.),
- najviac Národných kultúrnych pamiatok – drevených kostolíkov v rámci národných parkov na Slovensku (Ruský Potok, Uličské Krivé, Topoľa).

Mgr. Iveta BURALOVÁ
Správa NP Poloniny
Foto: Bural'

Rázovitá obec Ruský Potok

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Škola ochrany prírody je opäť tu

Aj vy patríte k tým, ktorých očarila krása prírody a chceli by ste sa o jej tajomstvách dozvedieť viac? Práve pre Vás ponúka svoje služby Škola ochrany prírody vo Varíne, ktorá sa na základe skúseností získaných z dánskych prírodných centier snaží nenásilnou a hravou formou priblížiť zákonitosti prírody všetkým vekovým a záujmovým skupinám.

Mnohí z Vás sa určite stretli s činnosťou Školy ochrany prírody so sídlom v Gbelanoch, ktorá pod vedením Ing. Pagáča ponúkala v rokoch 1983 až 1992 svoje služby širokej verejnosti. V snahe nadviazať na jej úspešné pôsobenie v oblasti ochrany prírody a životného prostredia využilo Ministerstvo ŽP Slovenskej republiky ponuku dánskeho Ministerstva ŽP na vypracovanie projektu centra environmentálnej výchovy. Výsledkom spolupráce medzi DANCEE – Dánska agentúra pre podporu projektov vo východnej Európe a Štátnou ochranou prírody Slovenskej republiky je Škola ochrany prírody, ktorá má svoje sídlo na Správe Národného parku Malá Fatra a svoju činnosť začala vo februári tohto roku.

V súčasnosti sa veľa rozpráva o environmentálnej výchove, o jej potrebe, ba priam až nutnosti. Aj Škola ochrany prírody sa snaží vzbudiť záujem širokej verejnosti o problematiku životného prostredia a svojimi aktivitami pozitívne ovplyvňovať hodnotovú orientáciu verejnosti.

Je všeobecne známe, že človek najlepšie ochráni to, k čomu má vytvorený kladný vzťah a čo dobré pozná. Pri tvorbe environmentálnych programov a aktivít vychádzame aj my z tohto poznatku, a tak sa snažíme

priniesť nie prírodu k ľuďom, ale ľudí do prírody. Časť našich programov vychádza zo skúseností nazbieraných v dánskych prírodných školách a centrách, pričom sa ich snažíme prispôbiť na miestne podmienky.

Ak očakávate, že sa pri našich aktivitách stretnete s klasickým vzdelávaním v uzavretých priestoroch učební, asi Vás sklame. V učebniach – či už na školách alebo v budove Správy Národného parku Malá Fatra, sa odohráva minimálna časť aktivít, všetko prebieha v prírode. Tu sa priamym kontaktom so živou prírodou snažíme všetkým vekovým kategóriám ozrejmiť základné princípy fungovania prírodného prostredia, trvalo udržateľného rozvoja a nenásilnou formou sa snažíme vytvárať pozitívny vzťah k prírode. Cez praktické aktivity, ktoré ako dúfame nenechajú nikoho pasívnym, sa snažíme každému vysvetliť, že človek je len malá súčasť prírody, ktorá prírodu nielen ovplyvňuje, ale je na nej predovšetkým závislá.

S aktivitami Školy ochrany prírody sa mali mnohí z Vás možnosť už zoznámiť. Naše prvé kroky smerovali k našim najmenším – našim deťom. No len pri nich však nezostávame. Cieľová skupina Školy ochrany prírody je veľmi široká. Okrem základných a stredných škôl sa venujeme aj učiteľom, miestnym komunitám, odborným pracovníkom Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky, rôznym záujmovým skupinám atď.

Vo všeobecnosti môžeme skonštatovať, že činnosť Školy ochrany prírody je zameraná na tieto oblasti:

- aktivity pre deti a mládež,
- exkurzie a sprevádzané túry po Národnom parku Malá Fatra,
- školenia a metodické dni v oblasti environmentálnej výchovy pre učiteľov, pracovníkov Štátnej ochrany prírody SR, členov mimovládnych organizácií a iných pracovníkov zaoberajúcich sa environmentálnou výchovou,
- spolupráca na kampaniach a zvyšovanie verejného povedomia,
- organizácia výstav a expozícií s environmentálnym zameraním – Ekoplagát 2002,
- spolupráca s miestnymi komunitami pri tvorbe náplní voľného času detí a mládeže s environmentálnym zameraním,
- prenájom ubytovacích a konferenčných zariadení atď.

Uvedomujeme si, že v oblasti výchovy nie sú výsledky badateľné hneď, no veríme, že našou prácou vzbudíme záujem o prírodu a jej ochranu u detí i dospelých. Veď ako povedal Kuang Cu v 3. st. pred n. l. „ak plánujeme na rok, je potrebné zasadiť obilie. Ak plánujeme na desaťročia, je potrebné zasadiť stromy. Ak plánujeme na celý život, je potrebné vzdelávať človeka.“

Eva ONDROVÁ
Škola ochrany prírody Varín
Foto: archív ŠOP

NEZABÚDAJME!

Zima, to sú predovšetkým snehové radovánky, zimné športy, prechádzky zasneženou krajinou. Pre väčšinu vtákov je to však aj čas strádania, hladu a zimy.

Nezabúdajme preto v zime na našich operených spoluobyvateľov v zasnežených lesoch, na poliach a lúčkach a uľahčime im prečkať toto neľahké obdobie v ich živote. A stačí tak málo, zhotoviť krmítko a vysypať semienka slnečnice či prosa, alebo zavesiť na strom trocha loja.

Foto: R. Trnka

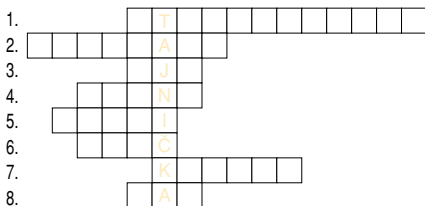
Odporúčali ste správne na otázky v teste o tise obýčajom?
1. Tis je pozostatkom (reliktom), ktorý sa zachoval z obdobia treťohor.
2. Tis napríklad tomu, že má asi miliónové orgány ilicovitého tvaru, nepatrí do skupiny nahosemenných rastlín (Gymnospermy), rovnako ako ihličnany, ale tvorí tu samostatnú hradu (taxodiaceae) (Taxodidaceae).
3. Tis sa dozrva vysokého veku, niekedy je to viac ako 1000 rokov.
4. Tis je dvojdomná drešina, čiže rastu zvlášť samčie a zvlášť samičie exempláre.
5. Jedovatosť tisu spôsobuje prítomnosť alkaloidov taxin a milosin, ako aj glykozidov taxikarlin a taxin.
6. Tis je celý jedovatý, čiže drevo, kôra a hlavne ihlice, okrem sadikého červeného dužinatého opodia (akéhosi miešku), v ktorom sa nachádza opäť jedovaté semeno.
7. Za najbohatšie prirodzené nálezisko tisu na Slovensku i v Európe sa považuje Veľká Fatra, konkrétne je to širšie okolie Hamančaca, aj keď 160 000 až 300 000 jedincov tisu, uvádzaných odlišito v literatúre, už nezodpovedá skutočnosti.

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

V nasledujúcich riadkoch Vám porozprávam, ako dopadla tohtoročná akcia „Čisté hory“ v Poľsku. Prečo práve v Poľsku? Územie nášho Národného parku Poloniny je totiž súčasťou Medzinárodnej biosférickej rezervácie Východné Karpaty. Spolu so susedným územím Poľska a Ukrajiny. Každoročne sa pripravujú spoločné akcie a podujatia a jednou z nich je septembrové stretnutie mládeže troch krajín. Medzinárodná biosférická rezervácia Východné Karpaty bola do svetovej siete biosférických rezervácií zapísaná 15. februára 1993, jej výmera je 208 112 ha.

Aby Vaše čítanie nebolo až tak jednoduché, dám Vám úlohu. V nasledujúcom texte (na miestach vyznačených bodkami) totižto chýba názov poľského národného parku, ktorý sme navštívili. Je ukrytý v tejto tajničke. Ak chcete vedieť, ako sa volá, musíte ju teda správne vylúštiť.

1. Zviera prispôbené pre život vo vode i na súši.
2. Náš najvýchodnejší národný park.
3. Verný priateľ človeka.
4. Zviera žijúce vysoko v tatrách spolu s kamzíkom.
5. Hmyz charakteristický veľkými tykadlami.
6. Náš národný strom.
7. Divé zviera majúce pruhované mláďatá.
8. Naša najväčšia mačkovitá šelma.

Čisté hory v Poľsku. Veľká medzinárodná akcia, ktorú organizuje Poľský klub turistov a B... národný park. A ktorej sme sa už po tretíkrát zúčastnili. Schádzka sa tam poľská, slovenská a ukrajinská mládež, aby pomohla prírode, niečo nové videla a vzájomne sa spoznala. Všetkých spája láska a úcta k prírode, snaha pomôcť jej. Žijú v mestách a dedin-

kách, ktoré oddeľuje hraničná čiara, schúlených v obrovskom komplexe prastarých lesov. Tie našťastie hranice nepoznajú a vytvárajú jednu viac ako 200 000 hektárovú medzinárodnú biosférickú rezerváciu Východné Karpaty. Ale podme pekne po poriadku.

Asi 20-členná skupina decák z Uliča a ja sme sa – super nalaďení – vydali s batohmi na pleciach do poľských B... Trasa bola príjemná a zaujímavá. (Ak sa raz vyberiete do nášho najvýchodnejšieho národného parku – do Polonin – určite ju navštívte. Je to modrá turistická značka Runina – Ruské sedlo.) Stará obchodná cesta známa ako Porta Rúsica, čiže Ruská cesta, nás vyviedla až k slovensko-poľskému hraničnému turistickému priechodu Ruské sedlo – Ustryky Górne (797 m n. m.). Dnes je len sezónne otvorený, za čias 2. svetovej vojny však slúžil ako oficiálny nemecko-maďarský hraničný priechod. Raritná cesta do Ruského sedla bola postavená ešte za čias Rakúska-Uhorska v rokoch 1861–1865. Celá je vykladaná z kameňa a na jej trase je vidieť kamenné pätníky, odvodňovacie rigoly a staré kamenné priepusty. Na jej vrchole nás už vítali poľskí priatelia. Po ubytovaní vo Volosatome nasledoval milý program. Jazda na hucľských koňoch – typických pre krajinu pod poľskými B... – bola pre všetkých zaujímavou skúsenosťou. Večerný táborák, opekanie špekáčok, prípravené ekohry a samozrejme gitara a piesne boli dobrou príležitosťou na nové priateľstvá i spoznávanie blízkej kultúry. V druhý deň sme „vyfasovali“ gumené rukavice a veľké vrecia na odpady a rozdelení do skupín sme sa vybrali každý svojou trasou. Nás čakal asi 10-kilometrový pochod na jednu z najnavštevovanejších polonin – Poloninu Wet-

ČISTÉ HORY V POĽSKU

Žiaci základnej školy v Uliči na trase turistického chodníka na Poloninu Wetlinskú

linskú. Počas výstupu do viac ako 1200 metrovej nadmorskej výšky sme svedomito zbierali všetko to, čo do prírody rozhodne nepatrí. Plné vrecia odpadkov nás presvedčili, že aj v susedných B... sú mnohí turisti a návštevníci hôr neporiadni a bez štipky úcty k prírode. Aj keď sa slniečko až príliš často skrývalo za veľký tmavý mrak, dobrá nálada nás sprevádzala až do konca. Keď sme sa všetci – asi 200 mladých ľudí – zišli na obrovskom – ako vravia Poliáci – „schronisku“ v Berehoch Górnych, čakalo nás už len záverečné vyhodnotenie so všetkými tými podakovaniami a potleskami, ktoré k oficiálnym časťam stretnutí už neodmysliteľne patria. Tí najšikovnejší si prevzali odmeny a s príslubom: stretneme sa zasa o rok, sme sa všetci rozišli, každý do svojho domova.

Iveta zo S-NP Poloniny
Foto: autor

STROM TISÍEROČIA?

Tis obyčajný v lesnom poraste s jeho plodmi

Popri svojom zamestnaní venujem veľa času pozorovaniu ohrozených rastlín. Tu, pri trápeniach i radoostiach, našiel som v mnohých zaľúbenie. Na popredné miesto sa však dostal najväčší strom – tis.

Azda na vzkriesenie čaká jeho zašlá správa... Drevo tisu nepoznajú len ochrancovia prírody, žiaľ i vandali, rezbári i poľovníci... Najviac ma trápi, že mapujeme jeho výskyt a to je asi všetko, čo pre tento vzácný strom robíme. Pre lesníkov je „ekonomicky“ nepríťažlivý... A že pomaly rastie? Koľká to vznešenosť, keď sa pozeráme na tis napríklad v parku v Turčianskej Štiavničke, či v iných mestských parkoch. Vo voľnej prírode je značne ohrozený jeleňou zverou. I tomu sa dá predsa zabrániť!

Mám veľa poznatkov o jeho nezákonom výrube. Robia to i drevorubači za tichej asistencie lesníkov... A protiklady. Na jednej strane nepríťažlivý ekonomicky a predsa hľadaný ako podložka pod trofeje. Ako turistickú palicu som jednu z mnohých videl v rukách švajčiara na brehu Žüríškého jazera. I tento tis vyrástol na Slovensku, palicu z neho ozdobil i predal slovenský lesník.

I takého lesníka poznám, ktorý vo svojom milovanom údolí vysadil tuje obrovské. Zatiaľ žiadna kontrola neobjavila toto zákutie. Hoci semienka

boli privezené z Ameriky, nikto ho neobvinil, že urobil experiment. Exhaláty nivočia lesy strašidelným tempom. Odborníci hodnotia, ktoré druhy sú odolnejšie. A tis ostal nepovšimnutý.

V Hervartove, okres Bardejov, je kostol z tisového dreva. Nuž zahľadme sa na letokruhy mnohé i pokloňme sa im. Ponáhľajme sa naplniť podstatu filozofie pestovania lesa. Nuž, a keď je breza i jelša pionierska drevina, tis je rytier i kráľ medzi drevinami.

Alfonz LIŠKA
SZOPK Trenčín
Foto: Krištof

Príspevok nášho čitateľa o tise obyčajnom (Taxus baccata) nás inšpiroval na zostavenie testu, v ktorom si môžete overiť svoje vedomosti o tejto zaujímavej a tajomnej drevine. Pokúste sa zodpovedať na tieto otázky:

1. Z ktorého obdobia sa tis zachoval?
2. Je tis ihličnatou drevinou?
3. Akého veku sa tis doživa?
4. Je tis drevina jednodomá alebo dvojdomá?
5. Čo spôsobuje jedovatosť tisu?
6. Ktorá časť tisu nie je jedovatá?
7. Ktorá oblasť na Slovensku sa vyznačuje najbohatším výskytom tisu v Európe?

Odpovede nájdete na strane 14.

Test zostavil Ing. J. BURKOVSKÝ
ŠOP SR – COPK B. Bystrica

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Potom sú tu aktivity také trochu náročnejšie a možno i zaujímavejšie ako napr.: čistenie jaskýň (rimavsko-sobotskí skauti v spolupráci s CHKO Cerová vrchovina), čistenie Slovenského raja (spišskonovoveskí skauti v spolupráci s NP Slovenský raj), manažment lúk (bratislavskí skauti v spolupráci s CHKO Malé Karpaty), pomoc pri budovaní náučného chodníka cez Lačňovský kaňon (prešovskí skauti) a mnoho ďalších.

Jednou z najnovších foriem práce v skautingu, najmä pre starších skautov – roverov sú projekty. Zvlášť veľkej obľuby sa tešia projekty s environmentálnym zameraním.

Jedným z takýchto projektov bol i projekt nazvaný „**Dobrovoľná skautská ranger-ská služba v NP Slovenský raj**“.

Projekt prebiehal v mesiacoch júl a august, teda v čase letných prázdnin a v čase najväčšej návštevnosti NP, v spolupráci so Správou NP Slovenský raj.

Projekt bol určený členom SLSK a ZHP (Zwiazek harcerstwa polskiego), starším skautom – roverom, vo veku od 18 r. z celé-

SKAUTING A OCHRANA PRÍRODY

Slovenský skauting spolupracuje s ochranou prírody už po dlhé roky. Nedá sa povedať, že tento rozmer spolupráce má celoslovenský charakter, skôr je to spolupráca na regionálnej a lokálnej úrovni. Táto spolupráca sa rozvíjala najmä v dobe, kedy bol skauting oficiálne zakázaný (1950–1968 a 1970–1989) a kedy musel pracovať v ilegality. Mnoho skautov a skautských činovníkov sa registrovalo v Slovenskom zväze ochrancov prírody a krajiny, v Klube slovenských turistov a v mnohých ďalších „povolených organizáciách“, kde aktívne pomáhali pri aktivitách zameraných na ochranu prírody, či už ako radoví dobrovoľníci alebo ako vedúci krúžkov, zákl. organizácii a pod. Pod rúškom týchto organizácií robili skauting, s dôrazom na pobyt v prírode a na aktivity pre ochranu prírody, lebo to sa „nezakazovalo“. Boli prospešní, tam kde mohli. Príroda sa stala ich skautskou klubovňou, ich víkendovým útočiskom, ochránarske organizácie boli ich „ostrovmi pozitívnej deviácie“ ako ich nazval Mikuláš Huba.

Situácia sa zmenila po r. 1989, kedy bol československý skauting obnovený. Skauti sa nemuseli skrývať v iných organizáciách a mohli slobodne zakladať nové, resp. obnovovať staronové družiny a oddiely po celom Slovensku.

V r. 1993 bola vytvorená organizácia Slovenský skauting (SLSK). V jej stanovách sa okrem iného píše:

Metóda na dosiahnutie tohto cieľa (pomôcť mladým ľuďom dosiahnuť ich plný fyzický, duševný, spoločenský a duchovný rozvoj ako jednotlivcov, zodpovedných občanov a členov miestnych, národných a medzinárodných spoločenstiev) je systém postupnej seba výchovy založenej na:

- záväzku prostredníctvom skautského sľubu a zákona (bod 6 zákona: **Skaut je ochrana prírody a cenných ľudských výtvorov**),
- učení sa pomocou činnosti,

- členstve v malých skupinách (družinách),
- dostupných a stimulujúcich programoch rôznorodých činností vychádzajúcich zo záujmov členov, služieb pre spoločnosť, užitočných zručností, ale aj hier **odohrávajúcich sa väčšinou pod šírým nebom v kontakte s prírodou.**

Príroda má v skautingu nenahraditeľné miesto. Bez tejto najväčšej a najväkolepšej klubovne by sme si vedeli skauting asi ťažko predstaviť. Všetky vychádzky, výlety, výpravy, tábory, rôzne druhy aktivít skautov sa odohrávajú práve tam. I preto si príroda zasluhuje oveľa väčšiu pozornosť skautov, nielen po stránke poznávacej a ako priestor pre naše aktivity, ale i ako veľké Božie dielo, za ktoré máme Bohu ďakovať, ale o ktoré sa musíme i aktívne starať.

Budovanie environmentálneho povedomia u našich členov je súčasťou skautského programu (poznávanie prírody ako súčasť stupňov skautskej zdatnosti, skautské odborky v oblasti príroda: ochrana prírody, botanik, zoológ, speleológ, hvezdár, meteorológ..., správanie sa a prežitie v prírode, zálesácke činnosti), skautského vzdelávania (špecializované témy na kurzoch a na „lesných školách“ – pre vodcov oddielov) a v podstate aj celého životného štýlu, ktorým žijú skauti.

Mnohí skauti sú zároveň aj členmi alebo minimálne sympatizantmi rôznych ochránarských organizácií, združení a spoločností.

Bolo, je a dúfajme, že aj bude mnoho konkrétnych aktivít a foriem pomoci v oblasti ochrany prírody.

Dejú sa na miestnej a lokálnej úrovni a sú také „obyčajné“ ako napr.: zber papiera, separovanie odpadu v mnohých klubovniach, zber odpadkov na výletoch a výpravách, čistenie studničiek a potokov... To, že si skauti na výletoch a výpravách berú svoje odpadky do ruksakov, je samozrejmosťou už aj pre nováčika v oddieli.

alebo

ho Slovenska, resp. z Poľska. Celkovo sa zapojilo 25 účastníkov, z toho 8 z Poľska.

Cieľom projektu bolo zvýšenie informovanosti návštevníkov NP, kontrola a monitoring návštevnosti NP a všetkých aktivít s ňou spojených.

Úlohou mladých skautských rangerov bolo najmä podanie konkrétnej informácie návštevníkovi priamo v teréne, resp. upozornenie v prípade nevhodného správania sa a taktiež monitorovanie návštevnosti. Vzhľadom na to, že nemali práva stráže prírody, resp. lesnej stráže, nevyužívali v prípadoch nevhodného správania sa žiadnu represívnu formu okrem ústneho napomenutia, resp. ohlásenia na Správu NP.

Účastníci projektu – „**skautskí rangeri**“ sa pohybovali na celom území NP Slovenský raj, najmä však v jeho severnej časti, kde je najväčšia koncentrácia návštevnosti. Najviac monitorovaným územím boli najmä: Prielom Hornádu, rokliny: Suchá Belá, Piecky, Veľký Sokol, Malý a Vyšný Kyseľ, Sokolia roklna, Kláštorňa roklna, miesta s najväčšou koncentráciou turistov: Podlesok, Kláštorisko a taktiež ďalšie frekventované turistické chodníky.

Účastníci projektu boli rozdelení do dvojíc, trojíc resp. štvoríc. Pri účasti poľských skautov – harcerov, boli skupinky zmiešané (vždy aspoň 1 Slovák v skupinke).

Služba bola rozdelená na turnusy a jeden turnus trval 7 dní (pondelok – pondelok).

Účastníci projektu pri nástupe do služby podpísali na Správe NP dohodu o vzájomnej spolupráci. Pri nástupe do služby bol každý účastník pracovníkom Správy NP náležite inštruovaný o priebehu celého projektu. Účastníci projektu počas doby trvania služby viedli terénne zápisníky, v ktorých

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

boli uvedené všetky informácie, ktoré požadovala Správa NP. V teréne sa skautskí rangeri pohybovali viditeľne označení. Každý účastník dostal tričko s viditeľným označením a taktiež visačku.

Ubytovanie bolo zabezpečené v terénnej stanici NP Slovenský raj na Podlesku, resp. v poľovníckej chatke „Biskupské chyžky“.

Pri výkone služby sa účastníci pohybovali výhradne pešo po vyznačených turistických chodníkoch.

Každá skupinka bola vybavená zapožičanou vysielaczkou zo Správy NP. Ak sa nebolo možné spojiť vysielaczkou, účastníci využívali vlastné mobily.

Účastníci projektu boli jazykovo a komunikačne zdatní. Museli ovládať minimálne jeden cudzí jazyk (anglický, nemecký, francúzsky) na komunikačnej úrovni. Výhodou účastníkov z Poľska bola možnosť hovoriť v rodnej reči, pretože väčšina návštevníkov NP je z Poľska. Fakt, že sa im poľskí skauti prihovárili v poľštine, mal veľký psychologický a edukačný význam.

„SKAUTSKÍ RANGERI V SLOVENSKOM RAJI“

Účastníci projektu mali primerané orientačné schopnosti. Predchádzajúca znalosť územia NP bola vítaná, nebola však podmienkou. Podmienkou bola dobrá kondícia a výdrž.

Projekt bol financovaný najmä Slovenským skautingom z projektu „New impulses for rovers“ (strava, cestovné, materiál) a čiastočne ŠOP SR, Správou NP Slovenský raj (výroba tričiek, zabezpečenie ubytovania, prepravy účastníkov, logistickej podpory).

Osoba zodpovedná za projekt a koordinátor zo slovenskej strany bol pracovník Správy NP Ing. Marek Leskovjanský, koor-

dinátor z poľskej strany bol hm. Jerzy Luczek, Director Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego Główniej Kwatery ZHP.

Aké boli konkrétne výstupy projektu?

- terénny zápisník,
- zvýšený počet lepšie informovaných návštevníkov NP,
- sledovaný pohyb turistov na vybraných trasách a lokalitách,
- sledované aktivity návštevníkov NP na vybraných trasách a lokalitách,
- sledované a evidované, resp. nahlásené negatívne javy v NP.

Celkovo by sme mohli vidieť prínos tohto projektu v 5 oblastiach:

- **Pre Správu NP:**
 - pomoc profesionálnym rangerom NP Slovenský raj v čase turistickej sezóny,
 - kontrola a monitoring návštevnosti NP na zvolených miestach a trasách,
 - monitoring všetkých druhov aktivít návštevníkov NP,
 - ohlásenie nedovolennej činnosti pracovníkom Správy NP, resp. iným kompetentným osobám,
 - pomoc pri zviditeľňovaní práce Správy NP.
- **pre návštevníkov NP:**
 - zvýšenie informovanosti návštevníkov NP formou podania informácie priamo v teréne,
 - zvýšenie environmentálneho povedomia návštevníkov.
- **pre prírodu NP:**
 - upozorňovanie návštevníkov NP na nevhodné správanie sa a na dodržiavanie zákona o ochrane prírody a krajiny, lesného zákona ako i návštevného poriadku NP a ďalších platných právnych predpisov a noriem.
- **pre samotných účastníkov projektu:**
 - praktická skúška jazykových znalostí účastníkov projektu,
 - zlepšenie orientačných schopností v teréne, komunikácie,
 - nadviazanie nových priateľstiev,
 - zmysluplné prežitie kúska prázdnin v prekrásnej prírode NP Slovenský raj.
- **pre Slovenský skauting (SLSK):**
 - zviditeľnenie skautingu v očiach verejnosti,
 - spolupráca na medzinárodnej úrovni (medzi SLSK a ZHP).

Čo dodať na záver?

Ostáva veriť, že takýchto i iných podujatí bude v skautingu len pribúdať. Želám skautom mnoho pekných zážitkov v lone prírody a prírode mnoho skautských aktivít v jej prospech a ochranu.

Skautingu a prírode „Zdar“.

Ing. Marek LESKOVJANSKÝ

Foto: autor

ÚSES – zelená chrbtica krajiny

ÚSES – územný systém ekologickej stability – zelená chrbtica krajiny – ekologická sieť. Jedným z cieľov ÚSES je územne vymedziť a zabezpečiť ochranu lokalít (biocentier a biokoridorov), ktoré sú hodnotné a významné pre zachovanie rozmanitosti druhov a spoločenstiev v prírodných podmienkach. Biocentrá a biokoridory by mali vytvárať ekologickú sieť (zelenú chrbticu) v krajine, ktorú človek intenzívne využíva. Tam, kde uzol chýba, je treba pretrhnúť sieť doplniť výsadbou nových prvkov ÚSES. Hlavnou úlohou biocentier (biotických centier) je poskytovanie vhodných prirodzených podmienok, potravy a úkrytu pre rastliny a živočíchy (les, mokrad, lúka). Fragmenty lesov aj ostatné biotopy sú často rozdelené sústavou polí, sídiel, ciest a diaľnic, čo znemožňuje pohyb bioty. Biokoridory (biotické koridory) majú zabezpečiť vzájomné prepojenie biocentier, umožniť migráciu živočíchov a rozširovanie semien či diaspór rastlín (vodné toky s brehovými porastami, širšie a druhovo bohatšie vetrolamy, medze a pod.). Plán územného systému ekologickej stability rôznych úrovní (nadregionálnej, regionálnej, miestnej) je dokumentom ochrany prírody a krajiny a zároveň územno-plánovacím podkladom. Z legislatívneho hľadiska môžu byť biocentrá a biokoridory zaradené do kategórií osobitnej ochrany prírody ako národné prírodné rezervácie, prírodné rezervácie, chránené areály, či najnovšie chránené krajinné prvky a významné krajinné prvky.

Koncepcia ÚSES sa na Slovensku, na Morave a v Čechách začala rozpracovávať spoločne od 80. rokov 20. storočia. V súčasnosti sú široko diskutované práve skúsenosti so zakladaním nových prvkov ÚSES v krajine, čomu boli venované aj nasledovné dve medzinárodné stretnutia.

V dňoch 9.–11. septembra sa konal na pôde Mendlovej poľnohospodárskej a lesníckej univerzity (MZLU) v Brne seminár „**ÚSES – zelená páteň krajiny**“. Usporiadali ju Agentúra ochrany prírody a krajiny Českej republiky, MZLU, Nadačný fond ochrany prírody a Česká komora architektov. Cieľom seminára bolo zhodnotenie desať rokov trvajúcej existencie ÚSES v práv-

nych normách Českej republiky, reflexia ÚSES v živote spoločnosti, vyhľadávanie a definovanie slabých miest vo vzťahu k existujúcim právnym normám a hľadanie ciest k zlepšeniu situácie v problémových bodoch.

Rokovalo sa vo viacerých tematických okruhoch ako: *Metodické nástroje a legislatíva, Informačné systémy, GIS a ÚSES, ÚSES a správne zriadenie, ÚSES v územnom plánovaní, Výchova, osveta a informovanosť v spoločnosti o poslaní ÚSES, Dotačná politika a realizácie ÚSES.*

Prezentovať bolo čo, diskutovať bolo o čom. Napríklad len na južnej Morave sa v rokoch 1991–2001 obnovilo 130 km brehových porastov, ďalej sa vysadilo približne 10 km miestnych biokoridorov šírky 15 m, 18 km vetrolamov premenlivej šírky (7,5 m, 9 m, 10 m a viac), 5 km interakčných prvkov, zrealizovalo sa o. i. aj mokradske biocentrum Tvarožná o rozlohe 2,8 ha. Diskutovala pomerne široká základňa účastníkov z okruhu projektantov ÚSES, obstarávateľov, pracovníkov štátnej správy, vysokých škôl aj mimovládnych organizácií. Predmetom širokého záujmu boli poznatky z realizácie prvkov ÚSES, diskutovalo sa o zakladaní porastov sadovníckym či lesníckym spôsobom, o možnostiach využitia prirodzenej sukcesie a uplatnenia melioračných drevín. Viaceré príspevky boli venované aj organizačnému, legislatívnemu a finančnému zabezpečeniu zakladania a údržby porastov.

Realizácie sú financované z viacerých zdrojov, hlavným finančným zdrojom je systém dotácií z položky Krajínových programov Ministerstva životného prostredia Českej republiky, ktorý sa skladá z *Programu revitalizácie riečnych systémov, Programu starostlivosti o krajinu a Programu drobných vodohospodárskych ekologických akcií*. Program starostlivosti o krajinu bol schválený v roku 1996 a podporuje opatrenia, spojené s realizáciou ÚSES, výsadbou brehových porastov, líniových prvkov, medzi a remízok ako aj manažmentové opatrenia vo voľnej krajine a v chránených územiach. Len v roku 2001 bolo mimo veľkoplošných chránených území z tohto programu zrealizovaných

872 akcií s rozpočtom 80,6 mil. CZK (podľa Veronica – časopis ochrancov prírody, XVI/4/2002).

Súčasnou programovou konferencie (v rámci tematických blokov *Výchova, osveta a informovanosť v spoločnosti o poslaní ÚSES, Dotačná politika a realizácie*) bolo uvedenie videofilmu „Čehovická oáza“ (Střiteský, Kundrata 2000) o zakladaní regionálneho kombinovaného biocentra Čehovice na Hanej (23 ha), ktoré tvoria vodné biotopy s pobrežnou vegetáciou, mokré lúky a lužné lesy. Podrobné informácie o celom procese zakladania, lokalizáciu, fotodokumentáciu, výsledky prvých výskumov, monitoringu a informácie o súčasnom stave biocentra (aj ďalších prvkov ÚSES v tejto oblasti) je možné nájsť na webovej stránke www.oku-pv.cz/usescehovice.

Jesenné stretnutia odborníkov a záujemcov o ÚSES snád budú mať v Brne tradíciu. Pred rokom, t. j. 23.–24. novembra 2001 sa konala v Brne, tiež na Mendlovej poľnohospodárskej a lesníckej univerzite, medzinárodná konferencia „**Ekologické siete, ke 20. výročiu tvorby ÚSES v ČR a SR.**“ Organizátormi boli MZLU, Ústav lesníckej botaniky, dendrologie a typológie, Česká regionálna organizácia IALE, Poľnohospodárska vodohospodárska správa Brno a Nadačný fond prof. Augusta Bayera. Príspevky, ktoré odzneli na konferencii, sú publikované v zborníku Maděra, P. [ed.], 2002: *Ekologické siete. Geobiocenologické spisy, zv. 6*, ktoré vydala MZLU v Brne.

Kým tohtoročný seminár bol zameraný viac prakticky a pracovne, na výročnej minuloročnej konferencii sa viac bilancovalo. Konferencia mala aj vedecké zameranie v blokoch *Koncepcia a prírodovedné základy ÚSES*, praktickým skúsenostiam z realizácií, aj výsledkom monitoringu bol venovaný hlavne blok *Tvorba a fungovanie biocentier a biokoridorov*. Informácie o ÚSES na Slovensku, na Sicílii, vo Vietname a na Sokotre boli prezentované v bloku *Skúsenosti s tvorbou ekologických sietí v zahraničí*.

Čím sme sa mohli pochlývať my? Návrhom aktualizovanej metodiky a v tom období pripravovanými prvými realizáciami. Prípadovú štúdiu tvorby ÚSES na miestnej úrovni a proces prípravy jeho realizácie prezentovala Kozová (publikované v zborníku Maděra [ed.], 2002) na príklade obce Dunajská Lužná.

O výsadbách miestneho modelového biokoridoru na hranici k. ú. Suchá nad Parnou, Zvončín a Ružindol a o rekonštrukcii miestneho urbánneho biocentra v Suhej nad Parnou pri kostole sv. Martina v r. 2001 informovala Izakovičová (publikované v uvedenom zborníku).

Aká je situácia u nás v súčasnosti? Do diskusií o zakladaní biocentier a biokoridorov sme sa mohli zapojiť skúsenosťami z realizácie prvého úseku (50 m) modelového miestneho biokoridoru Údolie – Malé dolinky v k. ú. Haluzice, Bošáca (obr.), ktorý sa realizoval v rámci *Akčného plánu pre implementáciu Národnej stratégie ochrany biodiverzity na Slovensku*. Výsady sa začali v apríli 2002, finančne zabezpečilo realizáciu Ministerstvo životného prostredia SR. V novembri 2002 bol vysadený ďalší 50 m dlhý úsek biokoridoru.

Miestny biokoridor Údolie – Malé dolinky predstavuje čiastočne existujúci, spojitý, kontrastný biokoridor, orientovaný južne až juhovýchodne, v nadmorskej výške 215–360 m n. m., s celkovou dĺžkou 1500 m. Šírka existujúcich porastov

DO VAŠEJ KNIŽNICE

je 5–30 m, šírka novozakladaných porastov je 10–15 m. Cieľový stav by mal predstavovať pás vegetácie o šírke 15–30 m. Vertikálna štruktúra porastov je trojvrstvová – stromy, kroviny, byliny, horizontálna štruktúra výsadbí zodpovedá štruktúre prirodzených porastov. Cieľom realizácie uvedeného demonštračného biokoridoru a plánovanej výsadby biocentra Halgašovka je

vytvorenie chýbajúcich prvkov ÚSES, prepojenie relatívne izolovaného regionálneho biocentra Hájnica, vytvorenie nových typov biotopov a ochrana poľnohospodárskej pôdy proti veternej a vodnej erózii.

Čo povedať na záver? Jesenné stretnutia k problematike ÚSES v Brne boli veľmi inšpiratívne, podnietili k viacerým diskusiám a načrtli

aktuálne odborné aj praktické smery a problémy vývoja ÚSES. Treba len dúfať, že konferencie či pracovné stretnutia (workshopy) budú naďalej pokračovať a Slovensko bude môcť prezentovať ucelenejšiu koncepciu postupu od metódik a projektov k realizáciám prvkov ÚSES v krajine.

RNDr. Jana RUŽIČKOVÁ

O tom, že hubárstvo je vášen niet pochýb, rovnako nespochybniteľná je však aj skutočnosť, že táto vášeň, tak ako každá iná vášeň, býva niekedy zhubná. Na Slovensku každoročne vyráža do lesa na huby státisíce ľudí, viac, či menej vzdelaných a viac či menej zodpovedných. Bohužiaľ, každoročne mnohí z nich doplatia na svoju neopatrnosť, pričom niektorí, a čo je nasmutejšie, často deti, zaplatia tú najvyššiu cenu.

Slovenská mykologická verejnosť, odborná aj amatérska, dlho čakala na podobnú publikáciu, ako je kniha Otravy jedovatými hubami z pera doc.

OTRAVY JEDOVATÝMI HUBAMI

Vydalo: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied VEDA, r. 2002

MUDr. Petra Gavorníka, PhD., popredného slovenského odborníka z oblasti lekárskej mykológie a internej medicíny, ktorú v roku 2002 vydala VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Táto kniha zhŕňa najnovšie poznatky o otravách jedovatými hubami z lekárskeho, ako aj mykologického hľadiska, čím sa stáva ojedinelou na našom trhu.

Jedovaté huby sú v knihe rozdelené do skupín podľa toho, aký typ otravy vyvolávajú. Otravy hubami delí autor najprv na pravé a nepravé, pričom v každej z týchto skupín môže ísť o otravy primárne a sekundárne. V kapitole o pravých primárnych otravách je opísaných osem základných mechanizmov toxického účinku húb na ľudský organizmus. Pri pravých sekundárnych otravách ide o otravy spôsobené druhmi, ktoré sú inak jedlé, ale nevhodným skladovaním alebo úpravou sa stávajú toxickými. Nepravé otravy hubami sú tie, kde hlavnou príčinou je obsah druhotných toxických látok (ťažkých kovov, pesticídov) v plodniciach húb, alebo neschopnosť ľudského organizmu stráviť aj bežné jedlé huby, prípadne alergické reakcie na požitý hubový pokrm.

V každej skupine sú opísané a vyobrazené najčastejšie sa vyskytujúce a najnápadnejšie druhy húb, ktoré sa predovšetkým stávajú hlavnými príčinami otráv. Celkovo je ich 75 a každý z týchto druhov je vyobrazený aj na mimoriadne kvalitných fotografiách Pavla Škublu, ktorý je slovenskej hubárskej obci známy viacerými svojimi publikáciami. Zvlášť vysoko hodnotím skutočnosť, že práve v tejto knihe nájde čitateľ vyobrazenia aj takých druhov húb, ktoré sa ne-

nachádzajú v bežných hubárskych atlasoch, ale o to častejšie sa vyskytujú v lekárskech chorobopisoch. Okrem bedličiek a bielych druhov prudko jedovatých strnuliek tu možno vidieť viacero druhov vláknic, hodvábnic, či čiroviok, ale aj pavučinovcov, medziným aj povestného pavučinovca plyšového, končitého a škoricového, ktoré sú ešte zákernejšie ako dobre známa muchotrávka zelená. Opis každého druhu je doplnený poznámkami o jeho výskyte, zameniteľných dvojníkoch a obsahu toxických látok.

Každá z hlavných kapitol má podkapitoly Klinický obraz, Diagnóza, Prevencia a Terapia, čo je mimoriadne dôležité pre lekárov, ktorí sa ako prví stretávajú s postihnutými pacientami. Orientáciu v knihe uľahčuje aj rozsiahly 11 stranový register odborných termínov a 10 tabuliek. Takéto prehľadné a súhrnné informácie sú veľkou pomocou v situáciách, kedy o ďalšom osude postihnutých často rozhodujú hodiny a minúty a správne rozhodnutie má nezriedka cenu života.

Odborná recenzia publikácie odborníkmi, ako sú doc. MUDr. Igor Bátora, CSc. a doc. MUDr. Ľubomír Michalko, CSc., je zárukou vysokej kvality poskytovaných informácií.

Publikácia Otravy jedovatými hubami by nemala chýbať v knižnici žiadneho hubára, či mykológa, ale ani v knižniciach nemocníc, či škôl. Nepochybne sa stane cenným pomocníkom nielen lekárov, ale aj mykológov amatérov či profesionálov, ktorí sa s jedovatými hubami stretávajú priamo v teréne, či v rámci svojej odbornosti aj na trhoviskách a v skúšobných komisiách.

Je názov publikácie, ktorú vydalo občianske združenie Živá planéta. Prvotnou motiváciou bolo osvetlenie problematiky nekonečnej reťaze kandidátúr na usporiadanie zimnej olympiády na Slovensku (naposledy išlo o ZOH 2006) v širších súvislostiach. V ôsmich kapitolách približuje prav-

ZACHRÁŇME VYSOKÉ HORY SLOVENSKA

Vydalo: občianske združenie Živá planéta

divo život vysokých hôr, rozmery krízy a načrtáva možné riešenia.

Pri analýze potencionálnych vplyvov usporiadania zimnej olympiády na prírodný, sociálny a ekonomický potenciál TANAP-u a NAPANT-u sme si v Živej planéte uvedomili nielen ich deštruktívnosť, ale aj to, že sú súčasťou oveľa širšej mozaiky hrubého násillia, ktorému čelí atraktívne prostredie vysokých hôr. Výstavba „Beverly Hills“ na svahoch Tatier, nočné ohňostroje nad zjazdovkami, bicykle v národných prírodných rezerváciách, znásobovanie prepravných kapacít lanoviek (napr. do Snilovského sedla v NP Malá Fatra), ktoré zvyšuje zataženie vysoko zraniteľných ekosystémov nad hornou hranicu lesa, vyhládkové lety helikoptér, atď. Tieto deštruuju nielen potenciál hôr, ale znemožňujú aj zážitok turistu.

Cieľom autorského kolektívu (P. Sabo, V. Vančura, V. Smetana, Z. Pěolová, J. Korňan, F. Suchánek, K. Dufek, R. Pado) bolo upozorniť na význam vysokých hôr, priblížiť ich krásu a tajomstvá, poukázať na spektrum deštruktívnych aktivít a načrtnúť cestu trvalo udržateľného využívania prírodných zdrojov (napr. agroenvironmentálne programy, certifikácia v lesnom hospodárstve, ekoturistika). K posolstvu patrí aj to, že je ilúziou čakať spásne riešenia od megainvestícií nadnárodných monopolov a megapodujatí typu

ZOH. Tieto v konečnom dôsledku marginalizujú miestne obyvateľstvo a zužujú možnosti jeho voľby v budúcnosti. Naopak, trvalo udržateľný rozvoj (TUR) musí byť orientovaný na posilnenie úlohy obcí.

Základným princípom TUR ostáva etický princíp, tak ako ho v roku 1991 v Stratégii „Staráme sa o Zem“ definovali IUCN, UNEP a WWF. Aj preto publikácia vyzdvihuje hory aj ako „domov človeka“ a nie ako dnes módný „výrobný priestor“. Fotografie, perokresby a citáty majú čitateľa tak trochu aj chytiť za srdce. V Živej planéte sme presvedčení, že len vyvážené zapojenie rozumu aj citu do riešenia problémov a vnímanie širších súvislostí mnohorožmernej krízy našej civilizácie má šancu nájsť trvalo udržateľné riešenia.

Vydanie populárno-odbornej publikácie bolo súčasťou širšieho projektu „Apel na záchranu vysokých hôr Slovenska“, ktorý finančne podporili najmä Nadácia pre podporu občianskych aktivít, Bratislava a Nadácia Ekopolis, Banská Bystrica. Pre potreby obcí, ich zastupiteľstiev, mimovládnych organizácií, štátnej ochrany prírody, škôl a environmentálnych aktivistov poskytujeme publikáciu zdarma, len za cenu poštovného a balného. V prípade záujmu si ju viete objednať na adrese: Občianske združenie Živá planéta, Mierová 20, 921 01 Piešťany.

Mgr. Pavlína MIŠÍKOVÁ

Myšľak hrdzavý (*Buteo rufinus*)

Sivo-žltá step so zasolenými podami – slancami

MAĎARSKO – NÁŠ VZOR

Snaha o čo najlepšie manažovanie prírodných procesov a prírodných podmienok panónskych druhov na Slovensku si vyžaduje poznanie prírodných procesov a prírodných podmienok priamo na tvári miesta. Tým miestom sa môže stať napr. Maďarsko.

Maďarský vzor manažovania chránených území a celej krajiny bol zavedený v slovenských podmienkach. So skutočnými spôsobmi manažovania dvoch z desiatich národných parkov Maďarska sme sa mali možnosť stretnúť v rámci študijnej cesty (21.–22. 6. 2002) zamerananej na poznávanie prírodných hodnôt, procesov a ich manažmentu vo vybraných parkoch Maďarska. Návšteva bola organizovaná Asociáciou chránených území Slovenska – ASCHÚS.

NP HORTOBÁGYI

Národný park Hortobágyi s plochou 70 000 ha sa rozkladá na časti Nagyunság, neďaleko mesta Debrecen, v severovýchodnom rohu Maďarska. Predstavuje najzápadnejší výbežok stepných spoločenstiev zasahujúcich do Európy z Ázie. Krajina je už po stáročia využívaná, kultivovaná, spásaná. Zamokrené pôdy predstavujú 40 % plochy.

Celá oblasť je pozostatkom činnosti rieky Tisa, ktorá aj dnes napája podzemné riečišťa mnoho kilometrov od vlastného toku a tým ovplyvňuje súčasný vývoj a život krajiny. Územie predstavuje takmer úplne odlesnenú krajinu, s výnimkou len sporadické lesnatosti pozdĺž riek, alebo v okolí

jazerných plôch – v prírodných koridoroch, alebo umelej výsadby – vetrolamy. Časť plôch tvoria vodné plochy – rybníky (6000 ha), ktoré má v správe národný park len od roku 2001, časť plochy tvoria pôdy periodicky zamokrené a to hlavne v jarnom období, keď je dostatok zrážok.

Jar je obdobie, keď sa krajina zelenie a kvitne. Leto mení krajinu na sivo-žltú step. Počas roka prevažuje výpar nad zrážkovým príjmom a spolu s pôdnym podkladom napomáha vytváraniu špecifických mikro-geomorfologických podmienok zasolených pôd – slancov. Slance sú charakteristické mozaikovitými povrchovými tvarmi a špecifickou vegetáciou. Iba 7 cm rozdiel medzi vyššou úrovňou a nižšou zasolenou úrovňou stačí na to, aby sa tu rozvíjali rozdielne rastlinné formy v rámci spoločenstva *Achilleo-Festucetum pseudovinae*. Zvláštnosťami, ktoré okrem iného sú doma práve tu, sú vzdušné víry a vzdušné preludy – „fatamorgány“. Sila a rozmery vzdušných vírov sú veľmi pestré. Od tých najmenších s niekoľko metrovými priermi, môžu dosahovať aj priemer kilometer a silu, ktorá dvíha strechy, alebo prenáša mrkvové záhony aj s pôdou (osobný zážitok strážcu, ktorý prišiel o úrodu mrkvy a suseda, ktorý prišiel k mrkve bez práce). Fatamorgány sú typické pre letné extrémne horúce dni. Najlepšia denná doba je v podvečer.

Zima sa prejavuje extrémnymi teplotami, často aj –20 °C, s výškou snehovej pokrývky aj do 40 cm a vytrvalými JZ a Z vetrami.

Manažmentové opatrenia ochrany prírody spočívajú v udržiavaní dnešného stavu, resp. v postupnom odstraňovaní negatívnych zásahov, ktoré boli spôsobené v minulosti (odstránenie od-

vodňovacích kanálov). K zásadným manažmentovým nástrojom národného parku patrí prenajímanie pozemkov a hospodárskych budov národného parku farmárom, ktorí chovajú dobytok a hospodária v krajine v súlade s požiadavkami správy. Národný park vlastní a obhospodaruje aj rybníky, ktoré sú významnými Ramsarskými lokalitami v Európe. Tomuto faktoru podriadili manažment týchto plôch. Vstup k rybníkom je kontrolovaný a poplatný. Je stanovená návštevná doba a zásady pohybu v lokalite. Snaha o nárast nových i bežných hniezdičov lokality viedla k zvýšeniu plôch s rôznymi typmi zamokrených biotopov a to vypustením jedného z rybníkov. Celkovo tu bolo zaznamenaných až 310 druhov vtákov.

Trstina, ktorá sa v oblasti často využíva na stavbu striech s pôvodným architektonickým štýlom, je zdrojom príjmu národného parku. Ťažba je však povolená len v určitej dobe a v stanovenej výške. Územie je zabezpečené dostatočným množstvom strážcov, ktorí plnia nielen funkciu strážcov, ale aj sprievodcov a informátorov.

NP Hortobágyi sa do značnej miery venuje podpore zachovania genofondu pôvodného dobytku v oblasti a zvláštnosťou je špeciálny program na záchranu koňa Przewalského.

Ohrozenia lokalít NP predstavujú činnosti spojené s ľudskou činnosťou. V rybníčkovej oblasti je doménou pytlactvo, porušovanie návštevných podmienok a porušovanie podmienok ťažby trstiny. Stepná časť je najviac ohrozovaná prevažne vstupmi ťažkých automobilov na plochy periodicky zamokrované (dochádza tým k vytváraniu kolají a tým k zmene migrácie povrchovej vody,

zmenám vegetačným a zmenám mikroreliéfu). Ďalšie ohrozenia predstavujú – začiatkom leta nadmerný zber pôvodnej vegetácie – harmančeku a v období sucha – požiare.

Vzácne druhy zaznamenané pri návšteve NP Hortobágyi 21. 6. 2002:

Zamokrená krajina s rybníkmi

Leknovec štítnatý – *Nymphoides peltata*, Kotvica plávajúca – *Trapa natans*.

Potápka chochlatá – *Podiceps cristatus*, Kormorán veľký – *Phalacrocorax carbo*, Kormorán malý – *Phalacrocorax pygmaeus*, Bučiak trstový – *Botaurus stelar*, Bučiak nočný – *Nycticorax nycticorax*, Volavka biela – *Egretta alba*, Volavka striebřistá – *Egretta garzetta*, Volavka poplavá – *Ardea cinerea*, Volavka purpurová – *Ardeola ralloides*, Lyžičiar biely – *Platalea leucorodia*, Brehár čierochvostý – *Limosa limosa*, Hus – *Anser sp.*, Šabliarka modronohá – *Recurvirostra avosetta*, Rybár obačajný – *Sterna hiundo*, Žeriav poplavý – *Grus grus*, Orliak morský – *Haliaetus albicilla*, Kaňa močiarna – *Circus aeruginosus*, Fúzatka trstová – *Panurus biarmicus*.

Stepná krajina

Jačmeň štetinatý – *Hordeum Geniculatum*.

Orol kráľovský – *Aquila heliaca*, Myšiak hrdivý – *Buteo rufinus*, Hadiar krátkoprstý – *Circus gallicus*, Sokol červenonohý – *Falco vespertinus*, Dudok chochlatý – *Upupa epops*.

NP BÜKK

Národný park Bükk s plochou 43 200 ha sa rozprestiera na severe Maďarska asi 50 km od slovenských hraníc. Jadro národného parku sa rozkladá

na vápencovej planine v priemernej výške 800 m n. m. Lesy pokrývajú povrch parku až na 97 % plochy. Tento región bol pokrytý morom takmer 70 miliónov rokov a počas tohto obdobia sa vytvoril veľmi pestrý vápencový sediment. Po vyzdvihnutí a ustúpení mora sa začal povrch pretvárať povrchovou selektívnou eróziou, pričom dnes je sediment poznačený nespočtým množstvom krasových tvarov a fenoménov (závrty, jaskyne, gejzíry, údolia s úzkymi tiesňavami a vodopádmi). Na území je zaregistrovaných okolo 850 jaskýň so zameranou dĺžkou viac ako 35 km.

Typickou drevinou je buk, ale vo vyšších častiach pohoria sa vyskytuje smrek a dokonca kosodrevina.

Krasové fenomény vďaka inverzným polohám a mikroklimatickým vplyvom pod-

Lalia cibulkonosná (*Lilium bulbiferum*)

Kosatec trávolistý (*Iris graminea*)

mienili prežívanie bo-reálnych druhov na južnej hranici rozšírenia. Prím medzi lokalitami, čo do pestrosti druhov v národnom parku predstavuje Veľká lúka (Nagymező). Nagymező je výnimočná lokalita vďaka zvláštnym mezo-mikroklimatickým podmienkam s významnou (až extrémnou) fluktuáciou denných a nočných teplôt, so špeciálnymi pôdnymi podmienkami, ktoré podmieňujú existenciu vzácných až ohrozených rastlín práve tu.

Oblasť Bukových hôr bola obývaná už pred 100 tisíc rokmi, o čom svedčia nálezišká v jaskyniach a vykopávky. V neskoršej dobe bolo územie využívané ako zdroj dreva a vápna. Nie je vzácnosťou nachádzať v lesoch pozostatky po mŕľach a drevnom uhľí (jeho spracovaní a doprave), pozostatky po pálení vápna. Dnes už

podobnou atraktivitou ako na Slovensku sa stali zrekonštruované zvyšky z lesných železničiek, ktoré aj so svojimi malebnými stanicami slúžia turistickému ruchu v oblasti.

Manažmentové opatrenia sa preniesli a uplatnili v Národnom parku veľmi jasne. Zásadným opatrením bolo vylúčenie hospodárskej činnosti v lesoch. Lesy sa stali prírodným zdrojom skutočne komplexne. Predstavujú pre danú oblasť najmä zdroj pitnej vody a tiež prírodné prostredie pre vzácnu faunu a flóru. Turistická návštevnosť len vo vybraných lokalitách podlieha regulácii, alebo je úplne vylúčená z dôvodu kritického ohrozenia druhov, alebo fenoménov. Jedným z veľmi zaujímavých opatrení je pasenie koní „Lipicanov“ na Veľkej lúke, kedysi koní kráľovského dvora. Napriek tomu, že lokalita predstavuje výnimočnú plochu čo do počtu chránených druhov a javov, pasenie je manažované a podporované správou parku. Kriticky ohrozené druhy sú oplotené, alebo jasne označené, aby nedošlo k ich zničeniu. Pastier koní sa stáva vlastne strážcom a ochrancom.

Ohrozenia lokalít NP predstavujú úzko špecializovaní vykrádači vtáčích hniezd (dravcov), vykopávači vzácných rastlín, nedisciplinovaní turisti, cyklisti, speleológovia, motorkári.

Vzácne druhy zaznamenané pri návšteve NP Bükk, Nagymező, 22. 6. 2002:

Včelník rakúsky – *Dracocephalum austriacum*, Kosatec sibírsky – *Iris sibirica*, Kosatec trávolistý – *Iris graminea*, Kosatec dvojfarebný – *Iris variegata*, Lalia cibulkonosná – *Lilium bulbiferum*.

Sága stepná – *Saga pedo*.

Tony POTAŠ

ZO SVETA

PAN Parky sa stali skutočnosťou

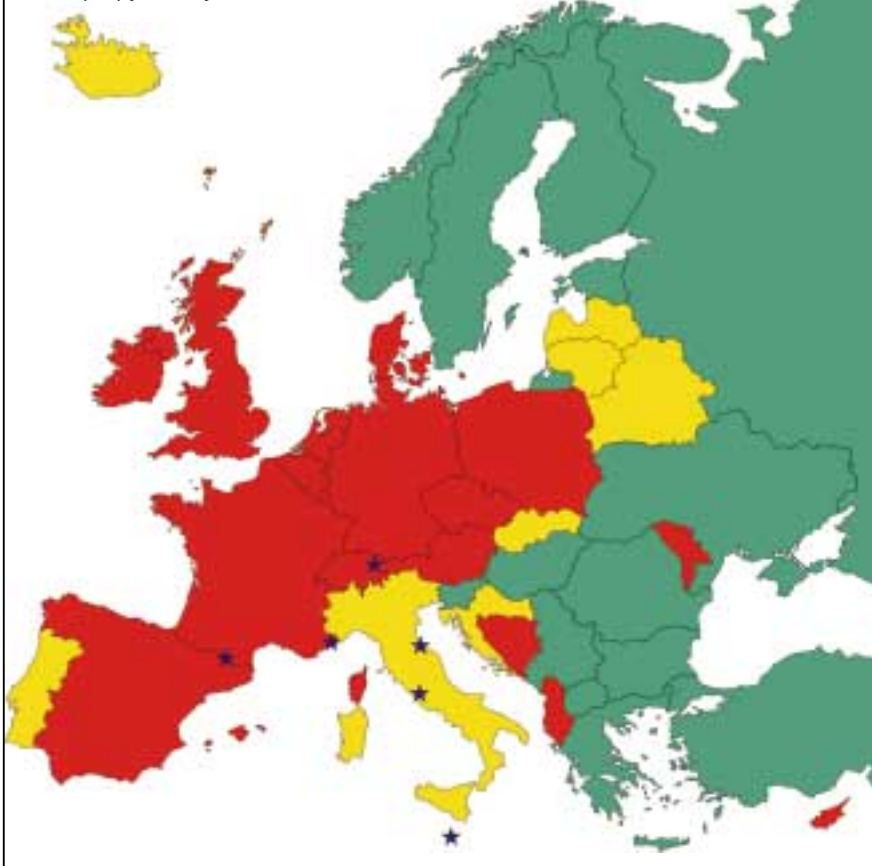

Legenda:

Červená: Nízky potenciál pre PAN Parks

Žltá: Stredný potenciál pre PAN Parks

Zelená: Vysoký potenciál pre PAN Parks

Len necelý 1 % chránených území v Európe dosahuje manažmentový štandard požadovaný WWF – Svetovým fondom pre ochranu prírody.

**Úryvok z tlačovej správy
WWF/PAN Parks**

Alarmujúci stav kvality manažmentu európskej prírody

Posledný prieskum WWF ukázal, že z 3000 chránených území v 39 krajinách Európy len 134 dosahuje kvalitu manažmentu, ktorý požaduje WWF. Výsledky prieskumu publikované v správe pod názvom, „Potenciál certifikačného systému PAN Parky, alebo letný pohľad na chránené územia Európy“, analyzoval 2926 chránených území z pohľadu či spĺňajú požiadavky potrebné na dosiahnutie certifikačného štandardu a udelenie ochrannej známky PAN Parky. Nová ochranná známka je udeľovaná chráneným územiám s pozoruhodnou prírodou, kvalitným manažmentom a kvalitne manažmentovaným turizmom, ktorý je realizovaný v rovnováhe s požiadavkami ochrany prírody.

Správa zároveň identifikovala oblasti a krajiny s relatívne dobrými podmienkami a vysokým štandardom manažmentu chránených území. Chránené územia v Škandinávii, Rusku, strednej Európe a vo východnej časti Stredozemného mora majú pomerne veľkú šancu byť v dohľadnej dobe úspešne certifikované a požívať úžitky vyplývajúce z certifikácie.

Správa však tiež poukazuje, že väčšina chránených území v západnej Európe, na pobreží Atlantického oceánu a v západnej časti Stredozemného mora je v zlej situácii a nedostatočná ochrana dynamiky ekosystémov a prirodzených prírodných procesov je viac ako alarmujúca. Na základe zistených poznatkov WWF apeluje na všetky európske vlády navrhnuť a schváliť spoločný manažmentovo-plánovací proces vo všetkých chránených územiach, ktorý by viedol k náprave nepriaznivého stavu.

NP Slovenský raj na ceste medzi európsku elitu

Prieskum sa zaoberal aj potenciálom certifikačného systému PAN Parky na Sloven-

sku a posudzoval 39 chránených území. Výsledkom bolo zistenie, že 7 národných parkov má šancu stať sa PAN Parkom – NP Malá Fatra, NP Muránska Planina, NP Nízke Tatry, Tatranský NP, NP Slovenský kras, NP Poloniny a NP Slovenský raj. Nadácia PAN Parky už niekoľko rokov spolupracuje s NP Slovenský raj. Jeho zástupca sa zúčastnil aj na medzinárodnom oficiálnom odovzdaní prvých certifikátov spojených s druhou konferenciou PAN Parkov v septembri vo Švédsku.

O význame tejto udalosti pre Európu svedčí aj fakt, že tri prvé certifikáty národným parkom Bieszczady v Poľsku, Fulufjället vo Švédsku a Oulanka vo Fínsku odovzdal švédsky kráľ Karl Gustav. Ocenené boli elitné a modelové národné parky, kde sa zosúladi prírodné orientovaný turizmus s efektívnym manažmentom parku.

Certifikačný systém PAN Parky ako nástroj na zvyšovanie kvality manažmentu chráneného územia

Cieľom ochrannej známky PAN Parky je skvalitnenie manažmentu chránených území používajúc trvalodržateľný turizmus ako nástroj. Ochranná známka tak vytvára novú možnosť pre „eko“ turizmus, teda pre turistov, ktorí hľadajú poznanie a zážitky v pravej nefalšovanej prírode a pritom budú vedieť, že ich pobyt nespôsobí poškodenie hodnôt chránenej prírody. Znamená to otvorenie nových možností pre miestnych drobných podnikateľov, ktorí sa stávajú dôležitými partnermi PAN Parkov. V prípade, že dosiahnu vysoký štandard manažmentu svojho podniku, sú certifikovaní miestnou organizáciou PAN Parky a môžu využívať medzinárodné komunikačné a marketingové kanály Nadácie PAN Parky a WWF. Spolu s certifikovaným národným parkom majú možnosť získať aj podporu pri budovaní efektívnej kombinácie trvalodržateľného turizmu a ochrany prírody.

PAN Parky spolupracujú s chránenými územiami, miestnymi komunitami a miestnymi podnikateľmi, medzinárodnými organizáciami a medzinárodnými podnikateľmi s cieľom dosiahnuť osôh ako pre ochranu prírody, tak aj pre miestnu ekonomiku. „Vytvorenie partnerstva pomôže vytvorenie trvalodržateľných služieb pre turistov, propagovanie turistického potenciálu územia v súlade s poslaním národného parku a vytváranie pracovných príležitostí pre miestnych obyvateľov“, povedal Zbigniew Niewiadomski, zástupca riaditeľa NP Bieszczady.

Kvalitná príroda a kvalitný manažment certifikovaných chránených území umožní návštevníkom spoznávať ich fascinujúcu prírodu. PAN Parky, to sú praveké lesy a neprístupné horské hrebene, rašeliniská a nespútané rieky. PAN Parky, to sú prírodné poklady Európy v ktorých návštevníci rešpektujúci pravidlá chráneného územia sú vitálnymi hosťami a ich návšteva napomôže k ich prežitiu.

„Verím, že cez PAN Parky WWF bude schopná získať nové zdroje na financovanie ochranných projektov v chránených územiach. Dúfam, že v blízkej budúcnosti sa budeme môcť stretnúť s PAN Parkami po celej Európe od Portugalska po Rusko, od Islandu po Grécko“, povedal Zoltán Kun, riaditeľ Nadácie PAN Parky.

Certifikát PAN Parks

Veľa chránených území v Európe je z pohľadu ochrany biodiverzity dnes manažovaných veľmi neefektívne. Na druhej strane prudký rast nekontrolovaného turizmu a jeho negatívny dopad na prírodu na celom svete budí veľmi vážne obavy o osud chránených území. WWF nielen verí v potrebu skvalitnenia manažmentu chránených území, ale podniká aj konkrétne kroky na nápravu súčasného stavu. Jej cieľom je sústava chránených území, ktoré sú obkolesené ochrannými zónami a navzájom sú prepojené koridormi. Je to však aj systém, ktorý je podporovaný a chránený miestnym obyvateľstvom, pretože len takýto model chránených území môže prežiť do budúcnosti. Certifikačný systém a ochranná známka PAN Parky má tomu napomôcť.

Ilustračné bloky

Koncept **PAN Parky** je naprojektovaný ako spoľahlivý a nezávislý certifikačný systém založený na udeľovaní ochrannej známky kvalitnému manažmentu chráneného územia a kvalitne manažovanému turizmu, ktorý je realizovaný v rovnováhe s požiadavkami ochrany prírody.

Koncept certifikačného systému PAN Parky vznikol v roku 1997 ako spoločná iniciatíva **WWF (Svetový fond pre ochranu prírody)** a holandskej spoločnosti **Molecaten Group** podnikajúcej v oblasti cestovného ruchu. Ochranná známka PAN Parky garantuje turistom, že ich návšteva prispieje k ochrane chráneného územia. Turizmus na druhej strane poskytuje jedinečnú šancu vzbudiť u ľudí vnímavosť k ich životnému prostrediu a kontrolovaným spôsobom poskytovať príjem pre miestnu populáciu. Cieľom Nadácie PAN Parky je tak získať verejnú a politickú podporu pre skvalitnenie manažmentu chránených území prostredníctvom trvalodržateľného turizmu. Úspešná realizácia certifikácie pridáva ekonomickú hodnotu európskej prírode, a tým ponúka prostriedky na jej ochranu. Cieľom certifikačného systému PAN Parky je aj **zmeniť turizmus z hrozby na príležitosť**, budovať partnerstvo s ochrannárskymi organizáciami, podnikateľskými kruhmi a iným záujmovými skupinami na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni.

Koncept PAN Parky poskytuje ochrane prírody základnú odpoveď na neustále narastajúci trh prírodne orientovaného turizmu. Značka kvality PAN Parky sa tak stáva symbolom:

- Rastúcej siete kvalitne manažovaných chránených území s vysokou ochrannárskou hodnotou.

- Území, ktoré sú známe ako to najcennejšie, čo je v Európe a na ktoré sú hrdí všetci Európania.
- Územia, ktoré „musia byť“ navštívené všetkými milovníkmi prírody a tými čo oceňujú vysoko kvalitnú prírodnú skúsenosť.
- Územia, ktoré sa tešia podpore širokej verejnosti, politickej podpore a sú signálom o prichádzajúcej zmene postojov ich užívateľov.
- Nových zdrojov a príjmov pre chránené územia a najmä tvorby nových pracovných príležitostí pre ľudí vo vidieckych oblastiach.

Použitie ochrannej známky PAN Parky je obmedzené na chránené územia a podnikateľov, ktorí spĺňajú verifikačné princípy a kritéria PAN Parks. Chránené územia a spolupracujúci podnikateľskí partneri, ktorí chcú používať ochrannú známku a logo PAN Parky sa musia podrobiť nezávislej verifikácii (uskutočnenej nezávislou certifikačnou skupinou) a dosiahnuť uznávaný európsky štandard.

Vlado VANČURA
Koordinačtor projektu PAN Parks
Viac informácií na: www.panparks.org

Údaje za Slovensko

Krajina	Slovensko	Zoznam území
Počet skúmaných území	39	Národný park Malá Fatra
Výmera skúmaných území (ha)	1043778	Národný park Muránska Planina
Počet potencionálnych PAN Parks	6	Národný park Nízke Tatry
Výmera potencionálnych PAN Parks (ha)	247322	Tatranský národný park
Výmera potencionálnych PAN Parks %	23,7	Národný park Slovenský kras
		Národný Park Poloniny
		Národný park Slovenský raj

Príloha: Výsledky prieskumu

Krajina	Počet území skúmaných území	Počet potencionálnych PAN Parks	%	Výmera v (ha)	Výmera potencionálnych PAN Parks (ha)	%
Albánsko	19	0	0,0	58097	0	0,0
Rakúsko	178	1	0,6	2378773	178773	7,5
Bielorusko	55	2	3,6	719740	159097	22,1
Belgicko	4	0	0,0	78401	0	0,0
Bosna a Hercegovina	5	0	0,0	25059	0	0,0
Bulharsko	19	3	15,8	421456	221253	52,5
Chorvátsko	21	2	9,5	353408	51882	14,7
Cyprus	4	0	0,0	75117	0	0,0
Česká Republika	41	1	2,4	1212230	68520	5,7
Dánsko	105	0	0,0	1340819	0	0,0
Estónsko	53	2	3,8	507215	149180	29,4
Fínsko	110	5	4,5	1157617	638500	55,2
Francúzsko	150	4	2,7	5627688	258844	4,6
Macedónia	9	2	22,2	125561	95838	76,3
Nemecko	525	1	0,2	9416895	21000	0,2
Grécko	25	2	8,0	292920	142460	48,6
Maďarsko	54	6	11,1	628813	273096	43,4
Island	21	1	4,8	945570	160000	16,9
Írsko	15	0	0,0	59666	0	0,0
Itálsko	169	6	3,6	2144619	337935	15,8
Lotyšsko	40	1	2,5	733713	92000	12,5
Litva	75	4	5,3	624845	143000	22,9
Luxembursko	1	0	0,0	36000	0	0,0
Moldavsko	9	0	0,0	20578	0	0,0
Holandsko	64	0	0,0	187776	0	0,0
Nórsko	59	11	18,6	3605150	1318270	36,6
Poľsko	105	7	6,7	2909864	195847	6,7
Portugalsko	22	1	4,5	581926	70290	12,1
Rumunsko	27	12	44,4	1013164	1118743	110,4
Rusko	124	30	24,2	22581888	8300158	36,8
Slovensko	39	6	15,4	1043778	247322	23,7
Slovinsko	14	1	7,1	114764	83807	73,0
Španielsko	217	3	1,4	4212623	155380	3,7
Švédsko	183	5	2,7	2113285	608550	28,8
Švajčiarsko	106	0	0,0	696252	0	0,0
Turecko	45	7	15,6	1050488	324672	30,9
Ukrajina	10	5	50,0	617983	436288	70,6
Veľká Británia	179	0	0,0	5053342	0	0,0
Juhoslávia	25	3	12,0	324725	111100	34,2
sumár	134			Sumár	15961805	

KARPATSKÉ KRAJINY ROKUJÚ O VZÁJOMNEJ SPOLUPRÁCI

Rakúske Alpy

Výraznou črtou pri ochranných snahách v Európe v ostatných rokoch je značná pozornosť zameraná na región Karpát v rámci rôznych medzinárodných iniciatív. Globálne zmeny v životnom prostredí a vo využívaní krajiny neobišli ani toto veľké európske pohorie zasahujúce do ôsmich krajín. Napriek tomu ešte stále predstavujú jedno z najvýznamnejších prírodných refúgií nášho kontinentu s veľkou ekologickou hodnotou a bohatou biodiverzitou, veľkou rozlohou lesov (vrátane pralesov), sú zdrojom vôd a prameniskom veľkých európskych riek, ale aj zdrojom nerastov, energie a poľnohospodárskych produktov, či rozmanitej kultúry, tradície a histórie.

V nadväznosti na jedinečné medzinárodné partnerstvo vytvorené z podnetu Svetového fondu pre prírodu (WWF) – Iniciatívy Karpatského ekoregiónu, zameraného na ochranu prírody Karpát a podporu miestnej ekonomiky a kultúry, sa v apríli roku 2001 uskutočnilo v hlavnom meste Rumunska Bukurešti veľké stretnutie hláv štátov a vysokých predstaviteľov podunajských a karpatských krajín venované ochrane a obnove životného prostredia a trvalo udržateľnému rozvoju v Karpatoch a v povodí Dunaja. Jedným z výstupov tohto rokovania bolo aj rozpracovanie iniciatívy Ministerstva životného prostredia a prírodných zdrojov Ukrajiny, s podporou Regionálnej kancelárie Programu OSN pre životné prostredie (UNEP/ROE), smerujúcej k inštitucionalizácii regionálnej spolupráce zameranej na osobitosti a potreby trvalo udržateľného rozvoja a starostlivosti o hory v Karpatoch. Tieto špecifiká a možnosti spolupráce sa od novembra 2001 prerokovali na rade expertných stretnutí, na ktorých sa diskutoval obsah možného medzinárodného záväzného dokumentu zahŕňajúceho rôzne aspekty ochrany a starostlivosti o prírodu a životné prostredie tohto významného pohoria. Do tohto procesu sa okrem vládnych orgánov a organizácií zapojili viaceré iné inštitúcie a mimovládne organizácie. Významnú pomoc, ktorá viedla k posunu v príprave medzinárodného dohovoru na ochranu a trvalo udržateľné využitie Karpát, znamenalo zapojenie Alpskej konven-

cie do tohto procesu, ktorý by mal vyústiť v máji 2003 do podpisu dokumentu ministrami životného prostredia na konferencii „Životné prostredie pre Európu“ v Kyjeve. Prostredníctvom Alpskej konvencie sa už od roku 1991 (dátum podpisu, účinnosť od r. 1995) sedem alpských krajín a Európska komisia usilujú o presadzovanie spoločnej politiky pre ochranu Alp. Významným prínosom pre účastníkov procesu prípravy tzv. Karpatskej konvencie bol vstup v súčasnosti predsedajúcej krajiny Alpskej konvencie – Talianska a neskôr aj Lichtenštajnskeho kniežatstva. Talianske Ministerstvo životného prostredia pozvalo v júni 2002 predstaviteľov karpatských krajín do Bolzana na prezentáciu fungovania rámcového dohovoru o Alpách, ktorý by mohol slúžiť ako vzor pre Karpatskú konvenciu. Následné aktivity viedli k predstaveniu karpatskej iniciatívy na seminári v Berchtesgadene o skúsenostiach z alpskej oblasti ako možného modelu pre iné horské oblasti a na svetovom summite o životnom prostredí a trvalo udržateľnom rozvoji koncom augusta 2002 v Johannesburgu. UNEP/ROE v spolupráci so zástupcami vlád Ukrajiny a Talianska predložili podnet pre „Partnerstvo pre regionálny trvalo udržateľný rozvoj hôr v Karpatoch“ ako projekt karpatsko-alpskej spolupráce s možnosťou rozpracovania ďalších projektov a iniciatív. Výmena skúseností a prenos metód a spôsobov regionálnej spolupráce v rámci Alp a Karpát pokračovala aj pri prerokovávaní navrhovaného znenia Karpatskej konvencie vo Vaduze v Lichtenštajnsku v októbri 2002. Aj keď väčšina karpatských krajín mala spočiatku rezervovaný prístup k príprave ďalšieho medzinárodného dohovoru so širokým záberom rámcového nástroja pre ochranu a obhospodarovanie horských oblastí, príklad Alpskej konvencie s vykonávacími protokolmi s opatreniami v jednotlivých sektoroch môže účinne prispieť k trvalej a systematickej spolupráci, podpore uplatňovania existujúcich medzinárodných právnych nástrojov, integrácii a koordinácii medzi rezortami a najmä k prevencii poškodzovania a znehodnocovania prírody a životného prostredia

Karpát. Pracovný návrh dohovoru zahŕňa všeobecné politické ciele a rámcové opatrenia na poli biologickej a krajinné rozmanitosti, miestneho rozvoja a územného plánovania, integrovaného obhospodarovania povodí, poľnohospodárstva, lesného hospodárstva, dopravy a infraštruktúry, turistiky, produkcie obnoviteľnej energie, hodnotenia vplyvov na životné prostredie, monitoringu, kultúrneho dedičstva, výchovy a účasti verejnosti a pod.

V nadväznosti na tradíciu ochrany prírody a predchádzajúce iniciatívy Slovenska v oblasti spolupráce medzi národnými parkami a chránenými územiami v Karpatoch, akou bola Asociácia karpatských národných parkov a chránených území (ACANAP), ako aj pri zohľadnení pokrytia Slovenska Karpatmi i sústavou chránených území, sme rozpracovali návrh na vytvorenie inštitucionalizovanej Karpatskej sústavy chránených území a ramsarských lokalít koordinovanej na Slovensku. Tento návrh sa stretol s pozitívnou reakciou zo strany UNEP/ROE, európskeho koordinátora Byra Ramsarskej konvencie, zástupcov European Mountain Forum a rôznych mimovládnych organizácií ako možný prostriedok pre podporu ochrany a starostlivosti o chránené územia, druhý, podporu implementácie medzinárodných dohovorov a programov i sústavy Natura 2000. Pri rozvoji tohto projektu môžeme stavať nielen na histórii, procesoch, podkladoch a databázach ACANAP, ale aj Alpskej sieti chránených území pôsobiacej v intenciách Alpskej konvencie (založenej v Národnom parku Les Ecrins vo Francúzsku). Veríme, že aj vláda Slovenskej republiky podporí prijatie účinného medzinárodného nástroja na zachovanie ohrozených ekosystémov Karpát a ich rozumné využívanie a prispeje na úspešné rozvinutie prvej konkrétnej iniciatívy na jeho realizáciu – Karpatskej sústavy chránených území (CARNEPA), ktorá vzišla zo Slovenska.

RNDr. Ján KADLEČÍK
Správa NP Veľká Fatra
Foto: autor

NIEKOĽKO POZNÁMOK KU CITES

Slovenskí chovatelia exotických vtákov, terárií a akváriových rýb sú v celej Európe známi tým, že každoročne sa im podarí úspešne odchovať veľké množstvo mladých. Tieto odchovy dosahujú bez akejkoľvek podpory zo strany štátu. Čo sa týka ich kvality a ceny, taktiež nemajú konkurenciu a preto je o ne veľký záujem hlavne zo zahraničia. Medzi nimi je aj veľa chránených a ohrozených druhov zaradených príloh zákona NR SR č. 237/2002 Z. z. o obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín (CITES). Za týmito výsledkami sú však dlhé hodiny práce strávených pri starostlivosti o chované zvieratá ako aj neraz veľmi vysoké finančné náklady na ich chov a hlavne kvalitnú výživu. Práve touto pociťovou mravenčou prácou sa im darí odchovávať aj veľmi vzácne druhy. A paradoxne práve za to, za čo by si aj zo strany štátu a jeho ochranných organizácií zaslužili čo najväčšiu pomoc a podporu (veď sa vlastnými nákladmi podieľajú na záchrane ohrozených druhov) opak je pravdou. Dostávajú sa do negatívneho svetla verejnosti a neúmerne prehnanej pozornosti týchto orgánov. Sú bezdôvodne masovo kriminalizovaní v médiách bez možnosti vyjadriť sa k danej problematike, ktorú dovoľím si tvrdiť, ovládajú ďaleko lepšie ako väčšina kontrolných orgánov. Chovatelia ohrozených druhov zvierat tým, že každoročne produkujú dostatok mláďat pre prípadných nových záujemcov za primerané ceny, prispievajú k ochrane týchto druhov v ich pôvodných krajinách a znižujú priestor pre ich ilegálny ako aj legálny dovoz.

Problém ochrany ohrozených druhov treba vnímať ďaleko komplexnejšie ako je momentálne vnímaný našimi orgánmi ochrany prírody. Tieto akoby sa z neznalosti veci zamerali len na tých, ktorí síce uvedené druhy zvierat vlastnia a úspešne chovajú – ale získali ich dávno pred účinnosťou všetkých právnych noriem, ktoré ich začali chrániť (vek papagájov je bežne aj 80 rokov). Tieto zvieratá v minulosti vo veľkých množstvách dovážali bývalé štátne podniky Zverimex a Chovprodukt. Nehovoriac o zmetkoch, ktoré vládli od r. 1993 s rôznymi druhmi preukazov pôvodu, nevhodnými registračnými obrúčkami, nedostatkom čítacích zariadení, nejednoznačnými výkladmi veľkého množstva zákonov, vyhlášok a nariadení, ktoré poriadne neovládali ani tí, ktorí mali chovateľov kontrolovať.

Orgány ministerstva životného prostredia si zrejme málo uvedomujú, že zodpovední pracovníci OÚ odborov životného prostredia majú aj svojich priamych nadriadených, ktorí im ukladajú práce spojené so stavebnými konaniami a inou agendou odboru. Potom sa bežne stáva, že chovateľ si chce splniť svoju zákonom stanovenú povinnosť (napr. nahlásiť zmeny) a tieto v riadnom pracovnom čase nemá komu, nakoľko daný pracovník je v teréne a je pracovne zaneprázdnený. Ak sa to zopakuje niekoľko krát po sebe, tak sa netreba diviť reakcii chovateľa. Taktiež by uvedení pracovníci mali byť hlavnými garantmi dodržiavania novoprijatého zákona, (ktorý je pre svoje hrubé chyby už teraz zrelý na novelizáciu), avšak sami mu často nerozumejú a na prípadné dotazy a otázky chovateľov odpovedajú, že ešte im neprišlo usmernenie a pokyny od nadriadených orgánov.

Ako členovi ÚV SZCH mi tiež nie je jedno, že celý zákon bol prijatý bez akejkoľvek snahy aspoň si vypočuť názor druhej strany – tých, ktorých sa to priamo dotýka – teda chovateľov. Pritom z našej strany bola opakovane ponúknutá pomoc významných odborníkov v danej oblasti, kompetentné orgány to vždy ignorovali. Už v čase prípravy zákona sme poukazovali na niektoré chyby a nezrovnalosti, ktoré mohli byť odstránené a vyhlí by sme sa novelizácii zákona. Pýtam sa, kto bude teraz zodpovedný, ak napríklad dôjde k masovej introdukcii korytnačky písmenkovej do voľnej prírody

z dôvodu jej neodborného a nekompetentného zaradenia medzi chránené druhy? Prečo sú medzi prísne chránené druhy papagájov v skupine A zaradené aj druhy, ktorých sú v pôvodnej krajine výskytu nadmerne množstvá, nie sú tam chránené, ale naopak nemilosrdne ničené po desaťtisíoch kusov? Pritom je všeobecne známe, že k úbytku živočíšnych druhov nedôjde ich nekontrolovaný odchyt za účelom následného predaja chovateľom, ale hlavne ničenie ich pôvodných biotopov, lov za účelom získania potravy, trofejí, vojnové konflikty, chemizácia v poľnohospodárstve, znečistenie životného prostredia a iné.

Slovenskí chovatelia združení v Slovenskom zväze chovateľov sú tiež za tvrdé postihy ľudí, ktorí nelegálne zvieratá vyvážajú z ich domoviny, zle a neodborne s nimi zaobchádzajú. Ale čo je to za ochranu, keď sa chovateľom vykonávajú kontroly zvierat v čase chovnej sezóny – sedenia na vajčkách, odchovu mláďat, chovatelia sa nasilu núti obrúčkovať mladé nevhodnými registračnými obrúčkami – hoci naši členovia používali nezameniteľné označenie vyše 50 rokov, keď ešte o tom naši ochrancovia nemali potuchy. Aký význam má odobratie zvierat chovateľovi, ktorý z rôznych dôvodov nevie dostatočne hodnoverne preukázať pôvod zvierat a tieto sa umiestnia v otrasných podmienkach zoológických záhrad, nasilu sa rozdelia harmonizujúce páry, poskytuje sa im nesprávne ošetrovanie a nevhodná výživa a často dôjde k ich úhynu. Toto je smutný výsledok ponímania ochrany zvierat zo strany našich orgánov. Niet sa prečo čudovať chovateľom, že radšej svoje zvieratá zatajujú a chovajú bez registrácie. Na otázku našich orgánov, kto poniesie zodpovednosť za prípadné straty počas kontroly, sme dodnes nedostali od kompetentných žiadnu odpoveď (ak nerátam odkazy na jednotlivé paragrafy zákona).

Preto navrhujem, aby sa skončilo s nezmyselným šikanovaním poctivých chovateľov a obchodníkov a spoločne sa prišlo k ozajstnej ochrane ohrozených druhov. Aby chovatelia týchto druhov sa mohli stať partnermi ochranárom, ktorým môžu vo veľa veciach byť nápomocní.

Zákon povoľuje predaj chovateľských a pestovateľských prebytkov aj bez evidencie tržieb prostredníctvom registračnej pokladne. Teda chovatelia svoje prebytky a odchovy aj predávajú. Obchodníci si ich nakúpia do svojich predajní, pri prípadnej kontrole však ne-

majú ako dokázať, že uvedené zvieratá pochádzajú z domáceho odchovu druhej generácie. Chovatelia sa vydávaniu potvrdení bránia z dôvodu, aby neprekročili zdaniteľný limit. Veľká väčšina aj prísne chránených druhov pochádzajúca z dovozu je produkovaná vo veľkých množstvách zo špecializovaných fariem zameraných na ich chov (leguán zelený – Honduras, San Salvador, Guatemala), viacero druhov vodných korytnačiek (Mexiko).

Čo sa týka problematiky neuváženeho zaradenia korytnačky písmenkovej medzi chránené a údajne aj ohrozené druhy stav je nasledovný: z dôvodu jej masovej produkcie na spomínaných farmách sa začali posledných 10 rokov v obrovských množstvách dovážať aj k nám. Nákupná cena bola okolo 50 Sk. Taktiež sa bezproblémovo rozmnožujú aj v našich podmienkach. Problém nastáva až teraz, keď je potrebné uvedený druh, ktorý sa chová v desaťtisícovej populácii – zaregistrovať na OÚ a trvale označiť čipom. Dovoľím si tvrdiť, že dôjde k umelej nechcenej a nežiadúcej introdukcii nového druhu do našej prírody, kde prakticky nebude mať žiadnych prirodzených nepriateľov. Pritom ide o mimoriadne dravý, mäsožravý druh, pre ktorý nie je problém loviť ryby a vodné živočích. Prečo k tomu dôjde? Dôvod je jednoduchý. Málokto bude ochotný znášať náklady zhruba 1000 Sk za splnenie si zákonom stanovených povinností pre zvieratko v cene zhruba za 100 Sk. A tak časť zvierat ostane v domácnostiach nezaregistrovaná (žiadny sudca nemá povolenie k domovej prehliadke z uvedeného dôvodu a bez súhlasu majiteľa do bytu kontrolný orgán vstúpiť nemôže), časť skončí v kontajneroch a odpadkových košoch a veľká časť vo vodných tokoch, rybníkoch a jazerách. Z nich jedine nad 10 cm majú veľkú pravdepodobnosť, že prežijú a hlavne v južnejších oblastiach bezpečne prezimujú a dokonca sa budú aj rozmnožovať. Čo to bude znamenať pre náš ohrozený druh korytnačky močiarnaj varí netreba ani hovoriť.

Preto si myslím, že našim spoločným poslaním by mala byť predovšetkým ochrana pôvodných chránených druhov a celkového životného prostredia, a nie účelové zameranie sa na chovateľov cudzokrajných zvierat, ktoré sa paradoxne nechrania v ich pôvodných miestach výskytu.

Peter BALUŠÍK
člen ÚV SZCH v Bratislave

El Dorado – tukan

Foto: RNDr. Jozef Májsky

NÁZORY

Orol skalný

NEZNÁSILŇUJEME PRÍRODU, ALE JEJ POMÁHAME

(Reakcia na článok Neznásilňujme prírodu)

Pôvodne som nemal v úmysle reagovať na článok Milana Ballu „Neznásilňujme prírodu“ publikovaný v časopise Ochrana prírody Slovenska č. 3/2002. Vzhľadom na veľkú diskusiu, ktorú spôsobil medzi profesionálnymi pracovníkmi Štátnej ochrany prírody SR ale aj ornitológmi z iných inštitúcií, som bol vyzvaný ako autor projektu „Monitoring a manažment populácie orla skalného na Slovensku“ a jeden z jeho riešiteľov a koordinátorov, aby som k tomuto článku zaujal stanovisko. Reakcie profesionálnych pracovníkov ochrany prírody zároveň znamenajú, že je na mieste vysvetliť skutočnú situáciu ostatnej čitateľskej verejnosti, ktorá bola článkom značne dezinformovaná.

Na jednej strane som rád, že ma okolnosti „prinútili“ vysvetliť záujemcom o túto problematiku, ako sa veci v skutočnosti majú. Na druhej strane, ako pracovník pracujúci v profesionálnej ochrane prírody od roku 1987 a v dobrovoľnej od roku 1975, musím kriticky poukázať na neprofesionalitu a nízku odbornú úroveň niektorých pracovníkov, resp. ich nekompetentnosť a neschopnosť orientovať sa v predmetnej problematike.

Bohužiaľ možnosti publikovania v tomto časopise mi neumožňujú reagovať na všetky sporné tvrdenia. Prípadným záujemcom o podrobnejšie zoznámenie sa s problematikou odporúčam osobný kontakt s riešiteľmi projektu a s bohatou svetovou literatúrou týkajúcou sa orla skalného (vrelo odporúčam monografiu vydanú v r. 1997, The Golden Eagle od Jeffa Watsona a Hallerove práce z výskumu alpskej populácie orlov v 80. a 90. rokoch minulého storočia). Ostatne keby si autor sporného článku pred jeho napísaním dal tú námahu oboznámiť sa s domácou a zahraničnou faktografiou o danom druhu, svoje osobné názory by bol formuloval podstatne opatrnejšie a niektoré by neuverejnil vôbec. Ako profesionálny pracovník ochrany prírody tak mal učiť.

Hneď v prvej vete spomínaného článku autor píše, citujem „Ešte pred desiatimi rokmi nebolo

bežným javom pozorovať orla v prírode, no nemá vo vysokohorskom prostredí. Vďaka programu na záchranu orla skalného sa jeho stavy stabilizovali a aj podstatne zvýšili.“

Autor výroku si zrejme neuvedomil, alebo to jednoducho nevie, že orol skalný je dlhoveký živočích, pričom jedince v pároch obývajú celoročne a počas celého svojho života ten istý domovský okrskok (homerange). Ak by bol výrok pravdivý, znamenalo by to, že za posledných desať rokov pribudli v území Nízkyh a Vysokých Tatier nové páry skladajúce sa z mladých jedincov. Systematický monitoring realizovaný od roku 1994 doteraz preukázal, že v spomínaných horstvách nepribudol ani jeden nový pár. Orly, ktoré autor vidá teraz, sú tie isté, ktoré tam žili aj pred desiatimi rokmi. Kvôli objektívnosti treba uviesť, že v rámci slovenskej populácie orla skalného, ktorú podľa monitoringu tvorí 90 párov a predpokladá sa ešte asi desať nezistených, za deväť rokov boli zistené iba štyri novovzniknuté páry. Nechávam na zdravý úsudok čitateľov, či je to veľa alebo málo.

Celkovo v súčasnosti hodnotím populáciu ako stabilizovanú. Veľmi radi by sme spolu s ostatnými „orliarmi“ hovorili o podstatnom zvýšení populácie, ale to bohužiaľ nehrozí vzhľadom na dlhodobu nižšiu produktivitu mláďat oproti vedecky stanovenému koeficientu. Naopak pri dlhodobom pokračovaní doterajšieho trendu – bez pomoci človeka – hrozí neskorší úbytok vzhľadom na skutočnosť, že populácia sa stáva prestárlou. Úbytok starých jedincov totiž vzhľadom na nízku produktivitu mláďat nebude čím nahradiť.

Podľa viacerých autorov (Haller, 1982, Michel, 1987, Mebs, 1988) produktivita **0,5 mláďaťa** na hniezdny pár je ešte dostačujúca pre obnovovanie a stabilitu západoeurópskych populácií. Priemerná produktivita našej populácie za obdobie 8 rokov (1984–1991) bola **0,39 mláďaťa** na hniezdny pár a za posledných 5 rokov len **0,33 mláďaťa** na hniezdny pár. Každoročný deficit vylietavajúcich mláďat bol cca 10 jedincov

na dosiahnutie koeficientu 0,5 vyleteného mláďaťa na hniezdny pár. Dôležitosť dosiahnuť tento koeficient je daná tým, že okrem strát na hniezdach, ešte vyššie sú straty po vyletení mláďat. Podľa Browna a Watsona (1964) sa reprodukčného veku dožíva len 25 % vylietavajúcich mláďat. Z uvedených dôvodov je nutné straty eliminovať aspoň sčasti.

Ďalšie, pre mňa dosť šokujúce konštatovanie autora je, citujem „V dôsledku zachraňovania mláďat orlov, dostávajú sa do prírody také mláďatá, ktoré by nikdy neprežili. Týmto činom sa robí to, že z prírody sa odčerpáva viac ako sa prirodzene produkuje“.

Druhú vetu tohoto citátu nejednoducho komentovať, lebo priznávam, že jej skutočne vôbec nerozumiem. Musel by som veľmi popustiť uzdu fantázií, aby som si ju dokázal vysvetliť, a či by bol výsledok totožný s autorovým myslením je otázne.

Čo sa týka prvej časti výroku, autor sa zrejme obáva, že záchranou slabších mláďat sa do prírody dostane viac jedincov ako je to prirodzené a že tieto jedince sú pre prírodu nevhodné. Obavy z väčšieho množstva, ako príroda potrebuje, sú irelevantné vzhľadom na vyššie uvede-

ný koeficient produktivity populácie. Keby si bol autor dal námahu oboznámiť sa s príčinami strát mláďat v hniezdnom období, bol by zistil, že v priebehu 8 rokov intenzívneho monitoringu populácie bolo zistené, že z celkových strát je 25 % prirodzených, 45 % antropických a zvyšok – 30 % neznámych. Logicky prirodzené straty boli vždy, preto s nimi príroda ráta a netreba ich eliminovať. Inak však musíme hodnotiť vysoký podiel antropických strát, ktoré v skutočnosti predstavujú viac ako 50 % celkových strát – pretože z 30 % prípadov s neznámou príčinou je určite časť spôsobená človekom. S týmito stratami príroda rátať nemohla a preto je plne na mieste v záujme záchranu druhu aspoň čiastočne tento úbytok znížiť. Čo sa týka vhodnosti zachraňovať jedince odsúdené na uhynutie, štúdiom problematiky mohol autor sám dôjsť k poznaniu, že táto obava je neopodstatnená. Zachraňuje sa fyzicky slabšie mláďa, nie geneticky nevhodný jedinec. Toto je slabšie preto, lebo sa ľahne ako druhé a to z toho dôvodu, že orlica znáša vajcia s odstupom cca 2 až 4 dni. Pričom na znáške sedí (inkubuje) už od zniesenia prvého vajca. To znamená, že prvé mláďa má vekový náskok, čo postačuje na to, aby v prvých dňoch života ubilo k smrti mladšieho súrodenca (kainizmus). Nie je žiadny dôvod vedecký ani logický, prečo by druhé (mladšie) mláďa bolo geneticky menej vhodné ako prvé. Naopak, je logické, že druhé, prípadne ďalšie mláďa slúži ako biologická rezerva v prípade, že by zlyhalo „prvé“ vajce resp. mláďa. U iných geografických rás orla skalného (v rámci sveta ich vytvára šesť), napr. americkej (*Aquila chrysaetos canadensis*), alebo u ázijských populácií (*A. ch. daphanea* a *A. ch. homeyeri*) je bežné, že vychovávajú a vyváždzajú niekedy až 3 mláďatá. Treba konštatovať, že existuje niekoľko teórií, prečo u niektorých populácií tohto druhu dochádza ku kainizmu a u niektorých nie. Najčastejšie sa tento jav zdôvodňuje ako následok nedostatku potravy. Z doterajších skúseností môžeme s istotou tvrdiť, že kainizmus sa

prejavuje aj napriek dostatku potravy. Z toho vyplýva, že agresivita mláďaťa je daná geneticky. Nie je však vylúčený vzťah tohto javu s nedostatkom potravy, musel však vzniknúť v dávnejšej minulosti ako výsledok špecifických evolučných mechanizmov. Isté je, že tento mechanizmus slúži na redukciu produkcie mláďat. Znova však opakujem, že príroda nerátala so stratami zavinenými ľudskou činnosťou. Vzhľadom na to, že orly nevedia tak rýchlo meniť geneticky zakódované vnútrodrohové mechanizmy, ich populácie v mnohých častiach sveta sú vykynuté a ohrozené. A možno by stačilo to, keby vedeli otočiť genetickým kohútikom tak, aby sa mláďatá navzájom nezabíjali, a vylietali by napr. dve. Objasnenie mechanizmov a príčin spúšťajúcich kainizmus je predmetom a výzvou pre vedu do budúcnosti. Vyžaduje to náročný (časovo, ale hlavne finančne) experimentálny a porovnávací výskum na autekologickej úrovni až po genetiku a molekulárnu biológiu. V súčasnosti sme začali spoluprácu s americkým odborníkom na dravé vtáky Mike McGrady a práve v čase, kedy píšem tieto riadky, odchádzam na prvé pracovné rokovanie s Prof. Michaelom Winkom z Inštitútu molekulárnej biotechnológie a genetiky v Heidelbergu aj za tým účelom, aby sme sa pokúsili posunúť stav poznania vo svete aj v tejto oblasti.

Na záver tejto časti by som chcel všetkým ubezpečiť, že pri príprave projektu „Monitoring a manažment populácie orla skalného na Slovensku“ a pri procese jeho oponovania a schvaľovania, čo trvalo asi rok, sme veľmi starostlivo túto problematiku prediskutovali a preštudovali. Osem rokov realizovania projektu a vynikajúce výsledky, ktoré vzbudili pozornosť aj v zahraničí, sú dôkazom, že sme problematiku dostatočne zvládli.

V inej časti autor uvádza, citujem „*Takýmto spôsobom sa však vymieňajú mláďatá orlov aj medzi jednotlivými horstvami na Slovensku bez ohľadu na to, či to nebude mať vplyv v budúcnosti pri vyhľadávaní partnerov na hniezdenie. Nemôže nevedomky dôjsť k degenerácii populácie?*“

Keby to nebola tak vážna téma, pri tomto výroku by som sa už aj smial. Ak načrieme do vedomostí zo základnej školy, zistíme, že orol je naozaj lietajúci vták. Má teda možnosť presunu nielen z jedného horstva do druhého v rámci Slovenska, ale i v rámci Európy. Toto dokladujú výskumy na základe krúžkovania orlov, pri ktorých boli zistené presuny orlov až na niekoľko tisíc kilometrové vzdialenosti. Tak napríklad priemerná vzdialenosť všetkých spätných hlásení v Škótsku predstavuje 57 km. Vtáky zo severného Fínska tiahnu 1000 až 2000 km viac-menej južným smerom, takže sa môžu dostať až na územie Západných Karpát. Takže orly, ktoré vyletia z hniezda, nezostávajú po celý život v rodných horstvách (geografických celkoch), ktorých hranice na základe určitých kritérií stanovil človek (orly nepoznajú v našom chápaní hranice ani pohorí ani politické, či iné, ale dokonale poznajú svoj domovský okrsok „homerange“). Pravdou je, že nevieme s určitosťou povedať, do akej miery dochádza k „zmiešavaniu“ populácií napr. medzi Karpatami, Alpami, Pyrenejami, Škandináviou a pod. V súčasnosti robíme aj genetický výskum našej populácie, pomocou ktorého verím, sa nám

podarí odpovedať na mnohé doteraz nezodpovedané otázky, akou je aj spomínaná „miera izolovanosti“ našej karpatskej populácie orlov skalných. Čo však môžeme s určitosťou povedať, adopciou mláďaťa z jedného horstva do iného v rámci slovenskej populácie nedôjde k žiadnej degenerácii druhu.

Na úvahu, aký vplyv môže mať presun orlíčaťa z Chočských vrchov do Veľkej Fatry na degradáciu populácie, teda odpovedám nijaký a ešte raz pripomínam, že orol má krídla a vie lietať, takže hľadať partnera si môže a aj si hľadá v okruhu stoviek kilometrov od svojho rodiska.

Čo sa týka potravy orla skalného, ktorej sa autor článku pomerne rozsiahle venuje, táto je naozaj širokospektrálna, hlavne však sú to stredne veľké cicavce a vtáky (kuny, mačky, lasice, líšky, holuby) a veľmi často sú to zdochliny alebo zver uhybnutá pod kolesami áut a pri kosbe, najčastejšie jarabice, zajace a srnčatá. Ani občasný útok na väčšiu korisť napr. srnčiu alebo kamzíciu zver neznamená, ako sa autor domnieva, nedostatok potravy. Je to tak isto jeho prirodzená potrava, len ju loví v menšom rozsahu v porovnaní s menšou korisťou. Kamzík je pre orla pomerne náročná korisť, a väčšinou mu padnú za obeľ len mláďatá, ktoré neustrážili staré kamzíky. Starého kamzíka uloví len zoslabnutého, chorého alebo inak handikepovaného. Svišť sa v potrave vyskytuje častejšie (veľkosťou je pre orla ideálnou korisťou), vzhľadom k jeho väčšej početnosti a ľahšej uloviteľnosti, ako pri kamzíkovi. Presnejšie výsledky sme doteraz neanalyzovali. Treba pripomenúť, že orly vždy v určitej miere ovplyvňovali početnosť populácií kamzíka aj svišťa, s tým, že čím je väčšia početnosť koristi daného druhu, tým sa zvyšuje na ňu aj predačný tlak. Keď je koristi málo, nebyva tak intenzívne vyhľadávaná a lovená. Prakticky všetky páry orlov či už v Nízkych alebo Vysokých Tatrách majú väčšinu svojich loveckých terórií v kultúrnej krajine, kde je ich možné pri love najčastejšie pozorovať.

V rámci projektu bol kamzík ako potrava na hniezde zistený v dvoch prípadoch a to v Nízkych Tatrách. V oboch prípadoch išlo o mláďatá. Adopcie v horstvách s výskytom kamzíka nemôžu mať žiadny relevantný vzťah k zvýšeniu predačného tlaku orla na kamzíka, nakoľko počas ôsmich rokov boli zrealizované len dve v tejto oblasti, pričom úspešne vyletelo len jedno adoptované mláďa. Keďže populácia orlov tejto

oblasti je posledných desať rokov stabilná, zatiaľ čo populácia kamzíka prudko klesla, nedá mi neopýtať sa autora článku, či ten jeden úspešne adoptovaný orol zožral všetky tie chýbajúce kamzíky?

Svojmu kolegovi by som poradil (ak by si dal?), aby sa viacej venoval vplyvu skialpinizmu a ďalších adrenalínových športov na kamzíciu populáciu vzhľadom na to, že má ako športovec v tomto smere skúsenosti. Ďalej musím konštatovať, že jeho postrehy a závery považujem za skreslené a naivne interpretované, i keď možno s dobrým úmyslom. Dôveryhodnosť znižuje aj skutočnosť, že autor si prisvojil autorské práva na fotografiu mláďaťa orla skalného odpublikovanú v uvedenom článku. Jej autorom je Ing. Pavol Majko, ktorý ju nasnímal autorovým fotoaparátom. Za perlu považujem komentár k druhej fotografii, tentokrát kamzíčej škôlky s 5 kamzíčatmi, kde je uvedené, citujem: „*V dnešnej dobe v NAPANTE môžeme už len s nostalgiou spomínať na kamzíčie škôlky s takýmto množstvom mláďat*“. Vážení pán kolega, takáto škôlka, ba i väčšia (so 7 mláďatami) bola zistená v NAPANTE Vašími kolegami P. Vrlíkom a Ing. Stanislavom Ondrušom aj tohto roku.

Chvála Bohu!

Záverom chcem prisľúbiť všetkým čitateľom, ktorých táto problematika zaujala, že v niektorom z nasledujúcich čísel tohto časopisu uverejníme podrobné výsledky z deväťročnej realizácie projektu na ochranu orla skalného. V časopise Chránené územia Slovenska sme výsledky prezentovali niekoľkokrát. V súčasnej dobe je pripravené publikovanie vyhodnotenia v českom ornitologickom časopise CREX a odborná verejnosť bola s výsledkami oboznámená na tradičnej „dravčiarkej“ konferencii v Mikulove prostredníctvom prezentácie spolukoordinátora projektu RNDr. Zuskina. So zadosťučinením konštatujem, že prezentované výsledky sa u odbornej verejnosti stretli s veľkou pozornosťou a pozitívnou odozvou. Taktiež treba uviesť, že vďaka realizácii projektu boli na Slovensku dvakrát zadržaní páchatelia, ktorí vykradli hniezda orla skalného. Posledne zadržaný páchatel bol odsúdený na trest odňatia slobody v dĺžke 12 mesiacov nepodmienečne. Aj takto sa dá pomáhať prírode.

Ján KORŇAN
Správa CHKO Kysuce
Foto: autor

Odosielať:

ANKETOVÝ
LÍSTOK

Redakcia časopisu
Ochrana prírody Slovenska
Štátna ochrana prírody SR
Lazovná 10
974 01 Banská Bystrica

FÁNDLYHO JABLOŇ

– nový chránený strom v okrese Trnava

Naháč – Fándlyho jablň pri škole

nikdá nebudú kvitnúť a dobrého šmaku jablka budú prinášať ...nech prinde do mojej chudobnej záhrady do Naháča".

A takúto nekvitnúcu jablň sme zaradili medzi chránené stromy Slovenska. Fándlyho jablň je jablň domáca – bezkorunná varieta (*Malus domestica* Borh. varietas *apetala*). Obvod kmeňa meraný vo výške 1,3 m je 110 cm, výška stromu je odhadom 10 m, priemer koruny 8,8 m a skutočný vek stromu je 45 rokov. Z veku dreveniny je zrejme, že náš CHS nie je stromom, o ktorom sa zmieňuje Juraj Fándly. Naša jablň je jej potomkom. V Naháči sa ešte do polovice minulého storočia zachovala stará jablň. Pán Alois Kaššák, vtedajší riaditeľ Základnej školy v Naháči, ju objavil na základe Fándlyho písomnej zmienky a preštenením ju rozmnožil. Svoje zistenie oznámil Slovenskej akadémii vied. Odborníci Botanického ústavu SAV podrobili vzorky kvetov a plodov analýze a zistili, že ide o mutanta, ktorý nemá, na rozdiel od väčšiny našich pestovaných jabloní, korunné lupienky ani tyčinky, ale má navyše zmnožený kalich a plodolisty. Kvet jablone je jednopohlavný – samičí. Kvety sú nenápadné, a preto ani nelákajú hmyzie opelovače. Jej plody sa potom väčšinou vyvíjajú partenokarpicky – bez semien. Iba zriedka dôjde k prenosu peľu zo stromu inej odrody jablone, vtedy sa výnimočne môže vyvinúť v plode aj semeno. Ojedinelá stavba kvetu má recesívny charakter, to znamená, že vlastností sa do potomstva neprenášajú semenom. Vlastností je možno prenášať iba preštenením, alebo iným vegetatívnym spôsobom množenia. Jablká dozrievajú začiatkom septembra, priemer plodu je 8–10 cm, farba je žltozelená, dužina je biela a má príjemnú sladkokyslú chuť.

Fándlyho jablň rastie v záhrade pod oknami základnej školy, kde dlhú dobu pán Kaššák pôsobil. Ďalší jedinec rastie vo dvore bývalej fary – tu sa dnes nachádza múzeum Juraja Fándlyho – a dve jablone rastú v bývalej farskej záhrade. Tieto jablonky sú iba 11-ročné a takisto ich vypestoval pán Kaššák.

Všeobecne záväznou vyhláškou Krajského úradu v Trnave č. 2/2002 zo dňa 20. 8. 2002 bol vyhlásený nový chránený strom (ďalej CHS) v okrese Trnava. CHS bol vyhlásený pod názvom Fándlyho jablň. Tento jedinečný a vzácny exemplár je úzko spätý so životom a prácou Juraja Fándlyho. Jablň rastie v obci Naháč. Drevo bola vyhlásená za CHS vzhľadom na svoju genetickú výnimočnosť v rámci celého Slovenska.

Obec Naháč leží v podhorí Malých Karpát na Trnavskej pahorkatine. Od Trnavy je obec vzdialená 18 km severne. Juraj Fándly (1750–1811), osvietenec spisovateľ a národný buditeľ, tu v rokoch 1780–1807, pôsobil ako farár.

Okrem písania osvieteneckej literatúry sa venoval šíreniu nových metód v poľnohospodárstve a racionálnejšiemu hospodáreniu. Tejto problematike sa venoval i vo svojich dielach *Zelinkár* a *Pilný domajší a poľný hospodár*. Práve v tejto knihe píše: „Kto by chcel vidieť šcepi, ...ktoré

Karpatské ochrannárske združenie altruistov Zvolen
Správa Chránenej krajiny oblasti – biosférická rezervácia Poľana Zvolen
Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica

organizuje

FOTOSÚŤAŽ

„POLANA VAŠIM OBJEKTÍVOM“

SÚŤAŽNÉ TÉMY

1. **Krása Poľany** – živá, neživá príroda, krajina, makro
2. **Človek a príroda** – pozitívna, negatívna

PODMIENKY SÚŤAŽE

- ☐ fotograf amatér
- ☐ čiernobiele alebo farebné fotografie veľkosti minimálne 13 x 18 cm, optimálna veľkosť 24 x 30 cm
- ☐ autor do každej témy môže zaslať maximálne 3 fotografie
- ☐ fotografia musí mať na zadnej strane uvedenú:
 - meno autora, adresu, vek
 - názov súťažnej témy
 - názov, príp. sprievodný text k fotografii
 - lokalizácia snímky
- ☐ fotografie musia byť z územia Chránenej krajiny oblasti Poľana

MIESTO VÝSTAVY VÍŤAZNÝCH A NAJZAUJÍMAVEJŠÍCH FOTOGRAFIÍ

Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica
Tihányiovský kaštieľ – Radvanská 27, Banská Bystrica

UZÁVIERKA SÚŤAŽE

fotografie zasielať na kontaktnú adresu do 31. mája 2003

TERMÍN VERNISÁŽE

7. júl 2003

TERMÍN VÝSTAVY

7. júl až 31. august 2003

KONTAKTNÁ ADRESA

Karpatské ochrannárske združenie altruistov [K.O.Z.A.] Zvolen,
Hurbanova 20, 960 01 Zvolen
babc@sopsr.sk, mobil: 0903/902 827, tel.: 045/533 36 57, 533 48 34

Ak chcete, aby sme Vám po vyhodnotení súťaže vrátili fotografie, priložte primerane veľkú obálku so zmloukou a adresu doručenia.

Príspevky, ktoré nebudú mať priloženú obálku so zmloukou nebudeme vraciati.

Zaslaním snímok autor súhlasí s bezplatným použitím svojich fotografií pri vydávaní informčných materiálov organizátorom fotosúťaže.

Za pripadné škody vzniknuté počas poštovej prepravy organizátor fotosúťaže nezodpovedá!

Veľkú zásluhu a poďakovanie za zviditeľnenie a vyhlásenie Fándlyho jablone za CHS je treba pripísať, okrem pána Kaššáka, i RNDr. Oľge Erdelskej, DrSc. z Botanického ústavu SAV v Bratislave.

Sme radi, že Fándlyho jablň bola zaradená medzi chránené stromy okresu Trnava i napriek malému obvodu kmeňa, nízkemu veku i absencii tohto druhu v prílohe Pokynu MŽP SR č. 4/1999-4.1, ktorým sa ustanovujú kritériá na vyhlasovanie chránených stromov na Slovensku. Myslím si, že ojedinelosť morfolgickej formy, genetická hodnota jablone a jej vzťah k významnej osobnosti slovenskej histórie, vyvážia všetky požadované chýbajúce kritériá.

Ochrana Fándlyho jablone je významná z celoslovenského hľadiska. Ide o biologickú zvláštnosť, ktorá patrí k prírodnému a kultúrnemu dedičstvu našej krajiny a zároveň je úzko spätá s menom Juraja Fándlyho. Ďalší nesporný význam je v zachovaní genetického potenciálu tohto druhu ovocnej dreveniny.

Hana STRAŠÍFTÁKOVÁ

ŠOP SR – Správa CHKO Malé Karpaty, foto: autor

1. Na čo sa najviac tešíte, keď beriete do rúk nové číslo?
2. Čo Vám v magazíne najviac vadí?
3. Čoho by mohlo byť v magazíne viac?
4. Ktoré rubriky Vás v magazíne najviac zaujmú; v čom by sa mali zmeniť?
 - Z histórie OP
 - Ochrana živej prírody – rastliny
 - Ochrana živej prírody – živočíchy
 - Ochrana anorganickej prírody
 - Chránené územia
 - Zo sveta
 - Výchova k OP
 - Do vašej knižnice
 - Informácie, zaujímavosti z OP
 - Názory
5. Ktoré obrázky Vás v magazíne najviac upútajú?
6. Páči sa Vám; a v čom by sa mala zmeniť?
 - grafická úprava
 - formát
 - posledná strana obálky
 - použitý papier

ANKETA

čitateľov magazínu Ochrana prírody Slovenska

Milí čitatelia, určite ste si všimli, že prechodom národných parkov Slovenska pod jednotnú organizáciu Štátna ochrana prírody SR zanikol štvrtročník Národné parky Slovenska a pretransformoval sa na magazín s názvom Ochrana prírody Slovenska.

Dočítali ste ostatné číslo z jeho prvých dvoch ročníkov, v ktorých sa jeho redakčná rada snažila hľadať takú podobu magazínu, ktorá najviac poslúži Vám a prírode, ktorú spolu s Vami chránime. Veľmi si vážime Váš názor, a preto si Vás dovoľujeme požiadať o zodpovedanie anketových otázok, aby si aj nový magazín získal Vašu priazeň a stal sa Vaším nerozlúčnym spoločníkom a užitočným pomocníkom pri ochrane prírody a krajiny.

Chceme vedieť: V čom by sme mali pokračovať? – Čo by sa malo skončiť? – Čo by sa malo začať? v našom – i Vašom magazíne.

Prví traja z Vás, ktorí zašlú odpovede na adresu redakcie (uvedenú v tíraži a na prednej strane anketového lístka) získajú ročné predplatné, ďalší desiaty vylosovaní budú tiež odmenení.

Vyhodnotenie ankety uverejníme v 1. čísle III. ročníka magazínu, od ktorého budeme postupne uskutočňovať Vami navrhované zmeny vedúce k vylepšeniu nášho spoločného magazínu a k účinnejšej ochrane nášho spoločného dedičstva – prírody a krajiny Slovenska.

**Na Vaše odpovede sa už teraz teší
Vaša Redakčná rada magazínu OP Slovenska**

Trojradovka hlávkatá

Dichostylis micheliana (L.) Ness

Trvácna rastlina z čeľade šachorovitých (*Cyperaceae*), vysoká do 20 cm. Trojradovka hlávkatá rastie na našom území na periodicky obnažovaných, vlhkých, jemnozrnných, na živiny stredne bohatých piesčitých a hliniopiesčitých substrátoch, na plochých brehoch alebo plytkých dnách rybníkov a na obnažovaných brehoch neregulovaných riek a mŕtvych ramien, v nížinách a pahorkatinách. Je to terofyt s krátkym vegetačným obdobím rozmnožujúci sa výhradne generatívne. Nažky si udržiavajú klíčivosť viac rokov. Vzhľadom k biológii druhu má jeho výskyt prevažne iba efemérny charakter. Vo vhodných rokoch sa objaví na lokalitách väčší počet jedincov, v nepriaznivom období druh na lokalite celkom absentuje. Kvitne od júla do septembra.

Trojradovka hlávkatá patrí medzi vzácne a kriticky ohrozené druhy. Na Slovensku sú doložené údaje o výskyte zo Záhorskej nížiny (povodie Moravy), Podunajskej nížiny (Komoča, Kolárovo, Kameničná, Komárno, Moča, Štúrovo) a z Potisia (Veľké Trakany, Veľký Kamenec, Leles, Čičarovce – viac lokalít v mŕtvych ramenách Latorice). V súčasnosti je recentný výskyt potvrdený na východe Slovenska (napr. Čičarovce), boli nájdené aj nové lokality na Záhorí (Vysoká pri Morave, Malé Leváre) a popri Dunaji (Kľúčovec, Slovanský ostrov).

V ostatných desaťročiach bol zaznamenaný veľký úbytok lokalít tohto druhu, do roku 1988 bol dokonca na našom území považovaný za nezvestný. Dôvodom miznutia trojradovky sú zmeny v obhospodarovaniach rybníkov, regulácie a napriamovanie riečnych tokov, zasýpanie mŕtvych ramien a depresíí. Vzhľadom na osobitú biológiu druhu je ochrana veľmi problematická, na jeho ďalšie zotrvanie v našej flóre je nevyhnutné zabrániť negatívnym antropickým zásahom do biotopov (už spomínané zasýpanie ramien a depresíí, regulácia vodných tokov).

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Šašina čiernastá

Schoenus nigricans L.

Trvácna rastlina z čeľade šachorovitých (*Cyperaceae*) vysoká 25 až 40 cm. Uprednostňuje organogénne, bázické, minerálne bohaté, vápenaté a silne zásadité pôdy. Ťažiskom výskytu druhu sú nížiny a pahorkatiny. Vyskytuje sa na lúčnych slatinách, silne zamokrených miestach okolo výverov, často mineralizovaných vôd, v spoločenstvách zväzu *Caricion davallianae*. V rámci zväzu je charakteristickým druhom asociácie *Schoenetum nigricantis*. Kvitne od mája do júna.

Šašina čiernastá je kriticky ohrozený druh, ktorý patrí medzi najvzácnejších zástupcov našej flóry. V minulosti sa druh vyskytoval v okolí Bratislavy (Jur, Bratislava-Rača), tieto lokality už dávnejšie zanikli. V súčasnosti je šašina čiernastá potvrdená v NPR Abrod na Záhorí, kde sa nachádza jediná vitálna populácia na Slovensku. Druhou lokalitou je antropogénnou činnosťou značne narušené rašelinisko pri termálnom prameni Veľké Bielice neďaleko Partizánskeho, kde bol druh nájdený v roku 1994. V ostatných rokoch sa túto lokalitu nepodarilo potvrdiť.

Územná ochrana druhu je zabezpečená v rámci Národnej prírodnej rezervácie Abrod, ktorá patrí, napriek negatívnym zásahom do vodného režimu v minulosti, medzi botanicky najvýznamnejšie územia v rámci Slovenska. Okrem šašiny čiernej sa tu vyskytuje celý rad vzácných a ohrozených druhov rastlín, preto je tomuto územiu zo strany Štátnej ochrany prírody SR venovaná veľká pozornosť. To by malo byť, spolu s ďalšími pripravovanými ochrannými opatreniami zárukou, že sa tu druh udrží i naďalej. V prípade, že sa podarí potvrdiť výskyt šašiny čiernej na lokalite pri Partizánskom, bude nevyhnutné vykonať všetky potrebné opatrenia na jej prežitie.

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Kuvik kapcavý

Aegolius funereus (Linnaeus, 1758)

Menšia sova, veľkosťou i sfarbením podobná kuvikovi plačlivému, od ktorého sa líši husto operenými nohami. Oči sú bližšie pri sebe a sú čierno orámované. Sedáva vzpriamene vo vetvách stromov, ani v zime nenocuje v dutinách. Priblíženie človeka znáša na pomerne malú vzdialenosť. Počas roku, ale hlavne na jar sa ozýva hlasitým a rýchlym „pupupupupu“ alebo „dudududu“, ktoré sa podobá volaniu dudka.

Na Slovensku hniezdi najmä v ihličnatých lesoch stredného a severného Slovenska. Hniezdi jednotlivo. Páry nie sú trvalé a pravdepodobne sa každý rok utvárajú nové. Kuvik kapcavý hniezdi vždy v dutine stromu alebo v búdkke. Hniezdo nevystiela, na dne dutiny je len vrstva zo zvyškov koristi a vývržkov. Veľkosť znášky býva obvykle 4–7 vajec, inkubačná doba je 26–27 dní. Mláďatá sú z dutiny vyvážané po 30–35 dňoch.

Kuviky kapcavé sa živia hľodavcami a vtákmi, v lete lovia aj hmyz. Z cicavcov sú to predovšetkým hraboše, ryšavky. Z vtákov menšie druhy do veľkosti sýkorky.

Kuvik kapcavý je chránený Bernským dohovorom o ochrane voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť a je zaradený medzi chránené druhy vtákov Smernice Rady 79/409/EHS o ochrane voľne žijúcich vtákov (BIRDS DIRECTIVE).

U nás je chránený vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako ohrozený druh a spoločenská hodnota kuvika kapcavého je vyčíslená sumou 30 000,- Sk.

Hlavnou príčinou ohrozenia druhu na hniezdiskách je predovšetkým likvidácia starých ihličnatých lesov a drevín s dutinami pre hniezdenie.

Na lokalitách, kde sa kuviky kapcavé ešte udržali možno im pomôcť vyvesovaním vhodných hniezdných búdok.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: A. a R. Trnka

Bučiak trstový

Botaurus stellaris (Linnaeus, 1758)

Väčší volavkovitý vták zavalitého tela, s bohatým mäkkým, na hrvoli predĺženým perím. Dosahuje veľkosť statnej sliepky. Základné sfarbenie dospelého vtáka je hrdzavožlté, škvrnité na chrbtovej strane s prevažou čiernej, na brušnej okrovej farby. Pri ohrození sa bučiaky stavajú do typickej pozície – natiahnu sa do zvislej polohy a zobák vystúpi dohora. Takto spĺývajú s trstou. Najskôr sa v prírode prezradia svojím charakteristickým hlasom, ktorý počuť najmä v apríli a v máji počas tokania. Znie ako hlboké, tlmené zatrubenie rohu v pravidelných intervaloch – „prumb“. Vo večernom tichu pri rybníkoch je ďaleko počuteľný.

Na Slovensku bučiak trstový hniezdi pomerne vzácne v nížinách západného a východného Slovenska a to v trstinách rybníkov, močiarov a mŕtvych ramien riek. Hniezdi od konca apríla až do júna. Znášku najčastejšie tvorí 5 až 6 vajec zahrievaných 25 až 26 dní. Hniezdo býva umiestnené nevysooko nad vodnou hladinou.

Bučiak trstový sa živí vodnými živočíchmi, požíra ryby, žaby, pijavice, vodný hmyz i mláďatá iných vtákov a drobné hľodavce.

Bučiak trstový je chránený Bernským dohovorom o ochrane voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť a je zaradený medzi chránené druhy vtákov Smernice Rady 79/409/EHS o ochrane voľne žijúcich vtákov (BIRDS DIRECTIVE).

U nás je chránený vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako kriticky ohrozený druh a spoločenská hodnota bučiaka trstového je vyčíslená sumou 50 000,- Sk.

Hlavnou príčinou ohrozenia druhu na hniezdiskách je predovšetkým likvidácia mokradí, vypaľovanie a likvidácia (vyhrňovanie) pásma trstiny na rybníkoch a zmeny výšky vodných hladín rybníkov a vodných nádrží v hniezdnom období.

Pre efektívnu ochranu bučiakov trstových je potrebná úprava režimu na rybníkoch a vodných nádržiach, zákaz manipulovať s vodnou hladinou v období hniezdenia bučiakov, zachovanie brehovných porastov s pásom trstiny. Vo viacerých chránených územiach rybníčného typu je nevyhnutné upraviť manažment ochrany vo vzťahu k tomuto druhu.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: A. a R. Trnka

